

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФІНОГЕНОВ ОЛЕГ МИХАЙЛОВИЧ

Гриф
Прим. №

УДК 94(477.75)

**ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЛІГИ НАЦІЙ:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ**

07.00.01 – історія України

Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(Підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: д.і.н., проф. О.Я. Красівський

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Фіногенов О. М. Західно-Українське товариство Ліги Націй: організаційні засади та напрями діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2020.

У дисертаційній роботі уперше в українській історіографії комплексно досліджено: програмні засади діяльності Західно-Українського товариства Ліги Націй (ЗУТЛН); статус ЗУТЛН у Союзі товариств Ліги Націй (СТЛН), вплив міжнародних чинників на еволюцію його напрямів діяльності; взаємини ЗУТЛН з еміграційним урядом Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), українськими партіями, організаціями, установами; ставлення ЗУТЛН до політики владних інституцій Польської держави в українському питанні; варіанти співпраці з наддніпрянським Українським товариством Ліги Націй (УТЛН).

Актуальність теми дослідження зумовлена декількома факторами, насамперед тим, що у 1920–1930-х рр. українське питання залишалося невирішеним. Жодна європейська держава не відстоювала права українського народу на створення незалежної і соборної держави. Український політикум Західної України у міжвоєнний період ХХ ст., порівняно з іншими українськими землями, мав значно кращі можливості для реалізації своїх програмних вимог. Представники українських політичних сил намагалися використати формат діяльності тогочасних міжнародних організацій, зокрема й Союзу товариств Ліги націй. Сповідуючи ідеали незалежності і соборності України, створене 1922 р. Західно-Українське товариство Ліги Націй намагалося актуалізувати українське питання на міжнародній арені. Зважаючи на тенденції світової політики у міжвоєнний період ХХ ст., його можливості та впливи були достатньо обмежені.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. Уперше в українській історичній науці: показано відстоювання у 1920-х роках ЗУТЛН українського питання у контексті діяльності у СТЛН; висвітлено організаційні та ідеологічні засади ЗУТЛН; досліджено вплив міжнародних чинників на еволюцію напрямів діяльності товариства. Уточнено: роль українських політичних партій, громадських організацій в актуалізації українського питання на міжнародному рівні; висвітлення проблеми еволюції ставлення національно-державницьких сил Західної України до політичного курсу Польської держави в першій половині 1920-х рр. Новий рівень розвитку отримали: питання українсько-польських взаємин у політичній та соціокультурній сферах 1920-х рр.; проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України у міжвоєнний період ХХ ст.; біографічні дані лідерів товариства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання конкретно-фактичного матеріалу та висновків праці в подальших наукових розробках з історії суспільно-політичних процесів у Європі в міжвоєнний період ХХ ст., політологічних, регіональних та інших дослідженнях при написанні узагальнюючих праць з історії України, Польщі, міжнародних відносин. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці нормативних курсів з новітньої історії країн Європи і Америки, теорії та історії політичних партій, порівняльної політології, а також у практичній діяльності громадських організацій на сучасному етапі.

У дисертації констатовано, що ЗУТЛН – одна з провідних еміграційних організаційних структур західноукраїнських політичних діячів, створених з метою розширення впливу на міжнародному рівні екзильного уряду ЗУНР для вирішення проблеми державного статусу Східної Галичини. Охарактеризовано діяльність ЗУТЛН у першій половині 1920-х рр., визначено керівний склад організації, основні завдання діяльності, практичні кроки на шляху до втілення ідеї відновлення української державності.

Відзначено, що ЗУТЛН створювалося для дотримання і розвитку засад, прийнятих основним договором Ліги Націй, які були спрямовані на формування міжнаціональних відносин, підтримку діяльності цієї інституції щодо усунення несправедливості, насильства поневолення народів та забезпечення всім народам, на основі права, самовизначення, вільного їх розвитку під «політичним і національним оглядом», піднесення культури, зміцнення взаємовідносин між націями.

Зазначено, що ЗУТЛН декларувала підтримку Ліги Націй у її намірах: усунути несправедливість, панування сили і безправ'я у міжнародно-правових відносинах; забезпечити всім націям відповідно до права на самовизначення народів вільний розвиток, а також з цією метою добиватися їх самостійності і, за можливості, широкої незалежності; перетворити Лігу Націй у майбутньому на таку світову організацію, яка на підставі міжнародного права об'єднає всі нації світу і зробить Лігу Націй справжнім верховним арбітражним судом для вирішення всіх міжнародних правових претензій. Згідно із статутними положеннями, члени ЗУТЛН зобов'язувалися: проводити широку пропаганду в пресі й громадських колах ідеї утворення самостійної та нейтральної Галицької республіки; утворювати об'єднані спілки, союзи та інші об'єднання, засновувати власні філії; проводити анкетні опити, збори Товариства і народні збори; відправляти меморандуми та інші відповідні звернення депутацій та делегацій Товариства до Міжнародної Унії товариств Ліги Націй (СТЛН) та самої Ліги Націй, а також до державних установ і парламентів всіх держав світу; співпрацювати з іншими подібними товариствами; сприяти гуманітарним організаціям і закладам у країні та за кордоном.

Проаналізовано зовнішньополітичну діяльність ЗУТЛН, ініційовану емігрантським урядом Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) на початку 1920-х р. Відзначено, що товариство у 1921 – 1924 рр. виступало на міжнародній арені захисником національно-державницьких інтересів українців Галичини, пропагувало ідею відновлення української державності

після завершення Першої світової війни. Охарактеризовано ефективність роботи керівних органів ЗУТЛН, діяльність його представників у СТЛН, акцентовано на співпраці з політичними партіями Західної України, які давали свіжий матеріал для нот-протестів, звернень до урядів і парламентів держав світу. Доведено, що після остаточного переходу західноукраїнських земель до складу Другої Речі Посполитої (1923 р.), товариство на Ліонській конференції СТЛН здійснило спробу перегляду рішення Ради амбасадорів від 1923 р. та виступило з рішучим осудом національно-культурної політики Польської держави. Розглянуто реакцію галицького політикуму на підсумкові ухвали Ліонської конференції (1924 р.) та діяльність українських представників на міжнародному форумі.

Ключові слова: Західноукраїнське товариство Ліги Націй, Союз Товариств Ліги Націй, українське питання, дипломатія, Західноукраїнська Народна Республіка, еміграційний уряд, Східна Галичина, Польська держава.

ANNOTATION

Finogenov O. Western Ukrainian Society of the League of Nations: organizational principles and activities. – The manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of historical sciences on a specialty 07.00.01. – History of Ukraine. Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine. – Lviv, 2020.

In the dissertation work for the first time in Ukrainian historiography the following are comprehensively investigated: program principles of activity of the Western Ukrainian society of the League of Nations (ZUTLN); the status of ZUTLN in the Union of Societies of the League of Nations (STLN), the influence of international factors on the evolution of its activities; relations of ZU TLN with the emigration government of the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR), Ukrainian parties, organizations, institutions; ZUTLN's attitude to the policy of the

Polish state authorities on the Ukrainian issue; options for cooperation with the Dnieper Ukrainian Society of the League of Nations (UTLN).

The urgency of the research topic is due to several factors, primarily the fact that in the 1920s and 1930s the Ukrainian question remained unresolved. No European state has defended the right of the Ukrainian people to create an independent and conciliar state. The Ukrainian politicum of Western Ukraine in the interwar period of the twentieth century, compared to other Ukrainian lands, had much better opportunities to implement its program requirements. Representatives of Ukrainian political forces tried to use the format of the activities of the then international organizations, including the Union of Societies of the League of Nations. Confessing the ideals of independence and unity of Ukraine, established in 1922, the Western Ukrainian Society of the League of Nations tried to actualize the Ukrainian question in the international arena. Given the trends of world politics in the interwar period of the twentieth century, its capabilities and influences were quite limited.

The scientific novelty of the obtained results is due to the set of tasks and means of solving them. For the first time in Ukrainian historical science: the defense of the Ukrainian question in the context of activity in the STLN in the 1920s is shown; the organizational and ideological principles of ZUTLN are covered; the influence of international factors on the evolution of the society's activities has been studied. Specified: the role of Ukrainian political parties, public organizations in the actualization of the Ukrainian issue at the international level; coverage of the problem of the evolution of the attitude of the national-state forces of Western Ukraine to the political course of the Polish state in the first half of the 1920s. A new level of development was given to: the problem of consolidation of national-state forces of Western Ukraine in the interwar period of the twentieth century; biographical data of the leaders of the society.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using concrete factual material and conclusions of work in further research on the history of socio-political processes in Europe in the interwar period of the

twentieth century, political science, regional and other studies international relations. The dissertation materials can be used in the preparation of normative courses on the recent history of Europe and America, theory and history of political parties, comparative political science, as well as in the practical activities of public organizations at the present stage.

In the dissertation it is stated that ZUTLN is one of the leading emigrant organizational structures of Western Ukrainian politicians, created to expand the international influence of the exile government of Western Ukraine to solve the problem of state status of Eastern Galicia. The activity of ZUTLN in the first half of the 1920s is characterized, the leading structure of the organization, the main tasks of activity, practical steps on a way to realization of idea of restoration of the Ukrainian statehood are defined.

It was noted that ZUTLN was created to comply with and develop the principles adopted by the main treaty of the League of Nations, which were aimed at forming international relations, supporting the activities of this institution to eliminate injustice, violence, enslavement and ensuring all peoples, based on law, self-determination and free development. Under the «political and national review», the rise of culture, strengthening relations between nations.

It is noted that ZUTLN declared its support for the League of Nations in its intentions: to eliminate injustice, domination of power and lawlessness in international legal relations; to ensure the free development of all nations in accordance with the right to self-determination of peoples, and to this end to achieve their independence and, where possible, broad independence; to transform the League of Nations in the future into a world organization that will unite all the nations of the world on the basis of international law and make the League of Nations a true supreme arbitral tribunal for resolving all international legal claims. According to the statutory provisions, the members of the ZUTLN undertook: to carry out wide propaganda in the press and public circles of the idea of forming an independent and neutral Galician republic; to form united unions, unions and other associations, to establish own branches; to conduct questionnaires, meetings of the

Society and people's assemblies; send memoranda and other relevant appeals of deputies and delegations of the Society to the International Union of Societies of the League of Nations (STLN) and the League of Nations itself, as well as to government agencies and parliaments of all countries; cooperate with other similar societies; to promote humanitarian organizations and institutions in the country and abroad.

The foreign policy activity of the ZUTLN, initiated by the emigrant government of the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR) in the early 1920s, is analyzed. World War I. The efficiency of the work of the governing bodies of the ZUTLN, the activity of its representatives in the STLN are characterized, the emphasis is on cooperation with political parties of Western Ukraine, which provided fresh material for protest notes, appeals to governments and parliaments. It is proved that after the final transition of the western Ukrainian lands to the Second Rzeczpospolita (1923), the society at the Lyon Conference of the STLN made an attempt to revise the decision of the Council of Ambassadors from 1923 and strongly condemned the national and cultural policy of the Polish state. The reaction of the Galician politicum to the final resolutions of the Lyon Conference (1924) and the activity of Ukrainian representatives at the international forum are considered.

Keywords: Western Ukrainian Society of the League of Nations, Union of League of Nations Societies, Ukrainian Question, diplomacy, Western Ukrainian People's Republic, emigration government, Eastern Galicia, Polish state.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях

1. Фіногенов О.М. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: організаційна структура, сфера повноважень, діяльність (1922–1923 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія*. Тернопіль, 2018. Вип. 2. Ч. 2. С. 26–31.

Збірник зареєстровано у міжнародних наукометричних базах: Google Scholar, РИНЦ (Російська Федерація).

2. Фіногенов О.М. «Ліонський сюжет» (1924 р.) у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2018. Вип. 31. С. 280–286.

Збірник зареєстровано у міжнародній наукометричній базі Google Scholar.

3. Фіногенов О.М. Концепція відродження державності на західноукраїнських землях у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй (1922–1924 рр.). *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. Київ, 2019. Вип. 140 (№ 1). Ч. 1. С. 94–98.

Збірник зареєстровано у міжнародних наукометричних базах: Google Scholar, Index Copernicus (Республіка Польща); EBSCO Publishing. Inc. (США), SIS (Scientific Indexing Services) (США); InfoBase Index (Індія).

4. Фіногенов О.М., Соляр І.Я., Скорич Л.І. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: ідеологічна платформа, діяльність на конгресах Союзу товариств Ліги Націй (1922 – 1924). *Схід: інформаційно-аналітичний журнал*. Київ, 2019. Вип. 4 (162). С. 17–23.

(Особистий внесок здобувача 0,5 д.а.)

Збірник зареєстровано у міжнародних наукометричних базах: Google Scholar, Index Copernicus (Республіка Польща), РИНЦ (Російська Федерація), EBSCO Publishing. Inc. (США) та ін.

5. Фіногенов О.М. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2019. Вип. 32. С. 320–325.

Збірник зареєстровано у міжнародній наукометричній базі Google Scholar.

*Статті, які додатково відображають результати
дисертаційної роботи*

6. «Українське питання» у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй (1922 – 1924 рр.). *Новітня доба*. Львів, 2018. Вип. 6. С. 75–81.

7. Фіногенов О.М. Діяльність ЗУТЛН на конгресах Союзу товариств Ліги Націй. *Новітня доба*. Львів, 2019. Вип. 7. С. 43–47.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ

ВКП(б) – Всесоюзна Комуністична партія більшовиків

Деж. Архів Івано-Франківської обл. – Державний архів Івано-Франківської області

Держ. Архів Львівської обл. – Державний архів Львівської області

ЗУЗ – Західні українські землі (Галичина)

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

ЗУТЛН – Західноукраїнське товариство Ліги Націй

КОЗЗ – Комітет оборони західноукраїнських земель

Комінтерн – Комуністичний Інтернаціонал

КПЗУ – Комуністична партія Західної України

КПП – Комуністична партія Польщі

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

ЛН – Ліга Націй

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МЗС – Міністерство зовнішніх справ

Наркомат – Народний Комісаріат

НК – Народний Комітет

РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)

р-н – район (адміністративна одиниця)

РНК – Рада народних комісарів

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

СВУ – Спілка визволення України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

СТЛН – Союз товариств Ліги Націй

УГА – Українська галицька армія

УГВР – Українська Головна Визвольна Рада

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНДП – Українська національно-демократична партія

УНР – Українська Народна Республіка

УНТП – Українська народно-трудова партія

упоряд. – упорядник

УПР – Українська парламентська репрезентація

УРП – Українська радикальна партія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСДП – Українська соціал-демократична партія

УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія

УТЛН – Українське товариство Ліги Націй

УЦР – Українська Центральна Рада

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України у Львові

ЦК – Центральний Комітет

ЧА – Червона армія

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ	11
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія проблеми	19
1.2. Джерельна база	38
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	46
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	
2.1. Вплив геополітичних змін (1919 – 1922) на утворення та діяльність Ліги Націй	60
2.2. Утворення Західно-Українського товариства Ліги Націй та його політична програма	77
РОЗДІЛ 3. ВСТУП ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ ДО СОЮЗУ ТОВАРИСТВ ЛІГИ НАЦІЙ	
3.1. Особливості здобуття членства у Союзі товариств Ліги Націй	98
3.2. Діяльність Західно-Українського товариства Ліги Націй у 1922 – 1923 рр.	107

**РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ РІШЕННЯ РАДИ ПОСЛІВ ДЕРЖАВ
АНТАНТИ (1923 р.) НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДЕНСЬКОГО
КОНГРЕСУ СОЮЗУ ТОВАРИСТВ ЛІГИ НАЦІЙ**

4.1. Призупинення членства Західно-Українського товариства Ліги Націй у Союзі товариств Ліги Націй	126
4.2. Праця щодо поновлення членства в Союзі товариств Ліги Націй	135

**РОЗДІЛ 5. ЛІОНСЬКИЙ КОНГРЕС СОЮЗУ ТОВАРИСТВ ЛІГИ
НАЦІЙ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ**

5.1. Виключення Західно-Українського товариства Ліги Націй зі складу Союзу товариств Ліги Націй	147
5.2. Напрями діяльності Західно-Українського товариства Ліги Націй у другій половині 1920-х рр.	160

ВИСНОВКИ	177
-----------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180
-----------------------------------	-----

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У 1920–1930-х рр. українське питання залишалося невирішеним. Жодна європейська держава у цей період не відстоювала право українського народу на створення незалежної, соборної держави. У складних геополітичних умовах представники українських політичних сил, передусім національно-державницького спрямування, намагалися використати тогочасні міжнародні організації, зокрема Союз товариств Ліги Націй (СТЛН) для актуалізації ідеї відновлення української державності. Сповідуючи ідеали незалежності і соборності України, створене західноукраїнськими громадсько-політичними діячами у 1922 р. Західно-Українське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН) намагалося вирішити окреслену проблему. Незважаючи на значний науковий інтерес, проблема діяльності українських міжнародних організацій упродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. залишається на сьогодні малодослідженою, а сучасні євроінтеграційні декларації Української держави посилюють актуальність дисертаційної праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та НДР «Міжнаціональні відносини в Україні у ХХ – на початку ХХІ століть. Західні землі» (номер державної реєстрації 0118U003905).

Мета дослідження – аналіз діяльності Західно-Українського товариства Ліги Націй у контексті міжнародних суспільно-політичних процесів 1920-х років. Відповідно до неї визначено **завдання** дослідити:

- стан наукової розробки теми та джерельну базу;
- програмні засади діяльності ЗУТЛН;
- статус ЗУТЛН у СТЛН, вплив міжнародних чинників на еволюцію напрямів його діяльності;

- взаємини ЗУТЛН з екзильним урядом Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), українськими партіями, організаціями, установами;
- ставлення ЗУТЛН до політики владних інституцій Польської держави щодо українського питання;
- особливості співпраці з наддніпрянським Українським товариством Ліги Націй (УТЛН).

Об'єктом дослідження є українське питання на міжнародній арені в 1920-х рр., діяльність СТЛН.

Предмет дослідження – діяльність ЗТЛН, його бачення розв'язання українського питання в контексті міжнародних відносин після завершення Першої світової війни та Української революції 1917 – 1921 років.

Хронологічні рамки визначені періодом діяльності ЗУТЛН у 1920-х рр.

Територіальні межі дослідження включають міжвоєнні держави Європи ХХ ст.

Для розв'язання дослідницьких завдань застосовано загальнонаукові **методи**: аналітичний, синтетичний, логічний, індуктивний, систематизації (класифікації), а також спеціально-історичні: ретроспекції, порівняльно-історичний, синхронічний, проблемно-хронологічний.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У дисертаційній роботі

Уперше в українській історичній науці:

- показано відстоювання у 1920-х роках ЗУТЛН українського питання у контексті діяльності у СТЛН;
- висвітлено організаційні та ідеологічні *засади ЗУТЛН*;
- досліджено вплив міжнародних чинників на еволюцію напрямів діяльності товариства;

Уточнено:

- роль українських політичних партій, громадських організацій в актуалізації українського питання на міжнародному рівні;

– висвітлення проблеми еволюції ставлення національно-державницьких сил Західної України до політичного курсу Польської держави в першій половині 1920-х рр.;

Новий рівень розвитку отримали:

– питання українсько-польських взаємин у політичній та соціокультурній сферах 1920-х рр.;

– проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України у міжвоєнний період ХХ ст.;

– біографічні дані лідерів товариства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання конкретно-фактичного матеріалу та висновків праці в подальших наукових розробках з історії суспільно-політичних процесів у Європі в міжвоєнний період ХХ ст., політологічних, регіональних та інших дослідженнях при написанні узагальнюючих праць з історії України, Польщі, міжнародних відносин. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці нормативних курсів з новітньої історії країн Європи, теорії та історії політичних партій, порівняльної політології, а також у практичній діяльності громадських організацій на сучасному етапі.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, окремі положення – на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Україна у світовому історичному просторі» (Маріуполь, 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (ХХ – початок ХХІ століть)» (Львів, 2018); Всеукраїнська наукова конференція «Національна ідея, державність, соборність: до 150-річчя «Просвіти»» (Львів, 2018); Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття» (Львів, 2019).

Основні **результати дослідження** викладені у 7 наукових публікаціях, із них 5 – у фахових виданнях ДАК МОН України та збірниках статей, які включені до міжнародних наукометричних баз даних.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (480 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінка, із них – 179 основний текст.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Діяльність ЗУТЛН на міжнародній арені у першій половині 1920-х рр. висвітлена в українській та зарубіжній історіографії доволі скромно. Незважаючи на вагомий внесок організації у сферу актуалізації «українського питання» після завершення польсько-української війни 1918 – 1919 рр. та загалом національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1923 рр., історики, юристи політологи здебільшого оминають увагою коло питань, пов'язаних із діяльністю представників ЗУТЛН у Союзі Товариств Ліги Націй (СТЛН), обмежувались загальновідомими фактами.

Наукові студії, які безпосередньо / опосередковано стосуються теми дисертаційного дослідження умовно розділяємо на чотири тематичні групи:

1. Узагальнюючі роботи, які стосуються політичної історії України ХХ ст.;

2. Дослідження, присвячені зовнішньополітичним аспектам революційних подій 1917 – 1918 рр., дипломатичній діяльності еміграційного уряду ЗУНР, міжнародним відносинам після завершення Першої світової війни;

3. Історико-політологічні праці, які висвітлюють передумови утворення ЗУТЛН та відображають усю складність проголошення ЗУНР, польсько-української війни 1918 – 1919 рр., суспільно-політичні процеси на західноукраїнських землях у першій половині ХХ ст. у контексті діяльності ЗУТЛН);

4. Розвідки, дослідження, які безпосередньо присвячені діяльності ЗУТЛН.

Наукові праці *першої групи* доволі різнопланові та становлять найменший інтерес зважаючи на вузькі хронологічні та тематичні рамки дисертаційної роботи. Все ж, узагальнюючі міждисциплінарні праці дозволяють «зорієнтуватися» у складних суспільно-політичних процесах, які передували утворенню ЗУТЛН та загалом притаманні міжвоєнному періоду ХХ ст.

Сучасні науковці справедливо зауважують, що «дослідники, які у 1920 – 1930-х рр. перебували в Галичині та еміграції, заклали не лише фактологічні підвалини, але й теоретичні підходи, оціночні характеристики, що продовжують побутувати та подекуди визначають головні контури сучасної історіографії ЗУНР» [188, с. 147]. Власне у цей період «побачили світ» наукові / науково-популярні роботи В. Дорошенка [225], Д. Дорошенка [226], К. Коберського [272] та ін. Так, для прикладу, у працях Д. Дорошенка [226], [227] з позицій державницького розуміння історичних процесів висвітлено національний рух у Галичині та на Буковині, його вплив на піднесення національної свідомості населення Наддніпрянщини. Історик виявив ідейні розходження і «тертя» між деякими партійними організаціями й діячами в час Першої світової війни щодо вирішення наріжного питання – національно-політичного визволення.

Згодом, на тлі критики польської влади, в еміграційних дослідженнях О. Субтельного [390], І. Кедріна [269], К. Паньківського [352], публікаціях Т. Гунчака [216], І. Лисяка-Рудницького [308], збірнику статей, які присвячувалися Є. Коновальцю [235], у гонтесті значно ширших проблем епізодично висвітлена діяльність ЗУТЛН у першій половині 1920-х рр., наголошено на здобутках товариства у питанні пропагування української державності на західноукраїнських землях на міжнародній арені.

Українська радянська історіографія 40 – 80-х рр. ХХ ст. розглядала український національно-визвольний рух виключно з позицій класової боротьби, а українську національну революцію та незалежну державу, яку пропагувало ЗУТЛН, – вважала ілюзорною альтернативою «радянській

державності» в Україні. Зауважимо, що історичну школу, яка сформувалася в Україні у 1920-х рр., було розгромлено, а її представників, які мали сміливість самостійно мислити і віддавали належне об'єктивному висвітленню фактів, усунуто від наукової роботи, а згодом – репресовано. Від істориків вимагали тільки обґрунтувати ленінську концепцію про «буржуазність» та «контрреволюційність» українських партій та урядів, висвітлювати «соціалістичний» характер революційних подій і перетворень в Україні.

Що стосується узагальнюючих праць з історії України [230] – вони підготовлені без авторських концептуальних змін. Історики переконували, що «народні маси» не сприймали національних гасел, заперечували більш вільний національний розвиток українців в Австро-Угорщині, ніж у Росії, зазначали, що галичани й буковинці прагнули до возз'єднання з українським народом тільки у складі Росії. У цих дослідженнях наголошено, що національно-визвольний рух 1917 – 1920-х рр., діяльність українських політичних партій та громадських організацій, зокрема ЗУТЛН, не відображав суспільних інтересів і прагнень більшості народу, був контрреволюційним за своїм характером, а державотворча робота керівників українського національного руху трактувалося як антинародна.

Ситуація в історичній науці докорінно змінилася після відновлення українською державою незалежності (1991 р.), оскільки серед істориків зросло зацікавлення національною історією, діяльністю громадсько-політичних організацій, серед яких – ЗУТЛН. Зняття ідеологічних обмежень, відкриття доступу до архівних матеріалів дозволили розширити спектр досліджуваних проблем. Водночас відзначимо, що навіть за таких умов не з'явилося окремих фундаментальних досліджень, які б присвячувалися діяльності ЗУТЛН.

Досліджувана проблема частково відображена в узагальнюючих працях з історії України. Я. Грицака «Нарис історії України: формування модерної української нації XIX– XX століття» [212], С. Кульчицького «Україна між

двома війнами (1921 – 1939 рр.)» [295], дослідженнях В. Кондратюка [278]. О. Красівський у монографії «Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблеми польсько-українських стосунків» [283] характеризує наслідки польсько-української війни 1918 – 1919 рр. (у розділі «Повоєнні орієнтації українського політикуму») фрагментарно проаналізував генезу утворення ЗУТЛН, громадсько-політичну діяльність провідних лідерів товариства.

Загальне політичне тло початку 1920-х рр. на західноукраїнських та наддніпрянських землях, перебіг тогочасних військових кампаній реконструйовано у монографії Д. Яневського «Політичні системи України 1917 – 1920 років: спроби творення і причини поразки» [425]. У дослідженні І. Васюти «Політична історія Західної України» [182] проаналізовано можливі шляхи розв'язання української проблеми напередодні рішення Ради амбасадорів 1923 р. Розбіжності, які прослідковувалися у відносинах ЗУТЛН і проводу УНДО розглянуто у монографії М. Кугутяка «Українська націонал-демократія (1918–1929 рр.)» [291]. Важливе значення для розуміння передумов створення ЗУТЛН та загалом суспільно-політичних процесів початку ХХ ст. мають праці Я. Грицака [213], Я. Дашкевича [218], [219], К. Кондратюка [279], [280], М. Кугутяка [288], [289], [290], [291], [292], [293], В. Литвина [309], О. Павлишина [342], О. Реєнта [362], [363], [364], [365], [366], В. Солдатенка [380] та ін.

Серед окреслених учених на особливу увагу заслуговують наукові студії О. Павлишина. Історик відзначає, що «уявлення Петрушевича щодо розвитку та політико-правового формату існування західноукраїнської держави змінювалося ситуативно» [196]. О. Павлишин зауважує, що спочатку керівництво УНРади підтримувало ідею входження української держави до Австрійської федерації. Цей проект активно обговорювався в австрійських урядових та парламентарних колах з літа 1918 р. Західноукраїнська держава мала бути частиною цієї федерації.

О. Павлишин констатує, що «після капітуляції Австрії у Першій світовій війні федеративний проект завис у повітрі. Натомість із

розгортанням українсько-польської війни у Східній Галичині українські військові та селянство краю в ультимативній формі вимагало від УНРади негайного проголошення об'єднання з УНР. В об'єднаній державі керівники ЗУНР планували зберегти автономний статус Східної Галичини [196].

На думку дослідника, у 1919 р. «Петрушевич, розчарувавшись у державотворчому потенціалі українського руху Наддніпрянщини, обговорював, за певних обставин, проекти федерації з Чехо-Словаччиною і навіть з не більшовицькою Росією. У 1921 р. в еміграції уряд Петрушевича запропонував на розгляд Найвищої ради країн Антанти (Британія і Франція з США та дрібнішими союзниками) і Ліги Націй проект «Галицької Республіки», як держави трьох народів: українського, польського та єврейського [196].

«Петрушевич уважав, – відзначав О. Павлишин, – що лідери Антанти на Паризькій мирній конференції підтримають ідею перетворення Австрійської держави на федерацію національних держав. А коли цього не сталося, він покладав свої надії вже на те, що Антанта визнає незалежність ЗУНР – на підставі права націй на самовизначення, яке було оголошене у відомих 14 пунктах американського президента Вудро Вільсона» [196].

Виокремлюючи здобутки еміграційної праці Є. Петрушевича, О. Павлишин зазначає, що «до березня 1923 р. він мав юридичні підстави представляти українців Східної Галичини перед міжнародними чинниками. Цікавим є той факт, що Петрушевич, який серед українців продовжував титулувати себе Диктатором ЗУНР, на міжнародній арені називав себе Головою чи Президентом УНРади» [196].

Історик констатує, що «до 1923 року галичани - хоч і нарікали на ефективність дипломатичної діяльності Петрушевича, закидали йому присутність в екзильному уряді двох його племінників – однак на загал підтримували його. Але все змінилось після рішення Ради Амбасадорів. Тоді політичні партії поставили питання про недоцільність перебування Петрушевича на посаді очільника українського проводу в еміграції. Проте,

він усе ж таки вирішив продовжити свою міжнародну діяльність. На цьому етапі його погляди і розійшлися з провідною тоді партією Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) та підпільною УВО Євгена Коновальця» [196].

Наукові студії *другої групи* (дослідження, присвячені зовнішньополітичним аспектам революційних подій 1917 – 1918 рр., дипломатичній діяльності еміграційного уряду ЗУНР, міжнародним відносинам після завершення Першої світової війни) доволі різноманітні – одні з них, що побачили світ у 1920 – 1930-х рр., відзначаються емоційним тоном висловлювань, інші (з'явилися після відновлення незалежності Українською державою) – побудовані на репрезентативній джерельній базі та характеризуються зваженим підходом до висвітлення описуваних подій.

Перші дослідження, які опосередковано присвячувалися зовнішньополітичній діяльності еміграційного уряду ЗУНР, ЗУТЛН з'явилися у середині 1920-х. Передумови утворення ЗУТЛН репрезентативно відображено у науково-історичних розвідках чільних діячів УНР і ЗО УНР. Урядовці ЗО УНР уже тоді усвідомлювали, що вирішення проблеми територіального статусу Східної Галичини залежить не стільки від військової кампанії польсько-української війни, яка в умовах нестачі людських ресурсів, фінансів, озброєння, морального упадку вирішувалася, на жаль, не на користь галичан, скільки від рішення міжнародної спільноти.

Одним із перших, хто відобразив усю складність міжнародних переговорів, які стосувалися статусу західноукраїнських земель під час проведення Паризької мирної конференції був її безпосередній учасник М. Лозинський [315], [316]. Вину за негативні для українців підсумки мирної конференції М. Лозинський покладав на В. Панейка – колишнього редактора «Діла», який, на його думку, «з делегацією щораз більше розходився». Критично оцінював діяльність українських делегацій (де юре,

делегації) на Паризькій мирній конференції С. Томашівський [396]. Українській політичній еміграції присвячені роботи О. Карманюка [264].

У 1930-х роках з'являються значно виваженіші праці громадсько-політичних діячів ЗУНР, які присвячувалися подіям, які передували / сприяли утворенню ЗУТЛН. У дослідженнях К. Левицького [306], О. Назарука [337], [338], І. Борщака [176] відтворено хронологію подій, пов'язаних із діяльністю еміграційного уряду ЗУНР, який власне й ініціював утворення ЗУТЛН. О. Назарук також намагався спростувати численні міфи, які панували у галицькому суспільстві. Він зауважував, що ухвалу Найвищої Ради від 25 червня 1919 р., згідно якої полякам надавався дозвіл на окупацію Східної Галичини, галичани трактували як брутальне порушення їх прав і свобод, що у підсумку приведе до кровопролитної війни за ці території [335, с. 19].

Ухвали Паризької мирної конференції, передумови утворення ЗУТЛН стали предметом прискіпливого аналізу також М. Дольницького [224], М. Стахіва [386], [387], [388], [389], С. Ріпецького [367], А. Трембіцького [398]. Зокрема, М. Стахів розглядаючи збройну і «дипломатичну оборону українського питання» у 1919 – 1923 рр., не міг фрагментарно не згадати у своїй праці провідних діячів ЗУТЛН. Однак його погляд на дипломатичну діяльність еміграційного уряду ЗУНР, державотворчу роботу ЗУТЛН був доволі критичним, що пояснюється складними особистими відносинами соціаліста-радикала з Р. Перфецьким, О. Марітчаком та іншими лідерами ЗУТЛН [388, с. 124–127].

Додамо, що в наповнених фактологією дослідженнях О. Назарука, С. Томашівського окрім історії українського національного руху та громадсько-політичного життя, розглянуто зовнішньополітичні аспекти у діяльності українських громадсько-політичних організацій, заснованих Галичині, Наддніпрянині та на еміграції. У цей період з'явилися публікації про розвиток українського самостійницького руху, наддніпрянську політичну еміграцію та її співпрацю з галичанами.

Водночас зауважимо, що діаспорна література, незважаючи на її односторонність у висвітленні окремих складових національно-визвольного руху, збагатила українську історіографію численними дослідженнями, у яких фрагментарно висвітлена діяльність ЗУТЛН, прослідкована еволюція програних завдань товариства, виокремлено важливі, маловідомі факти міжнародних відносин початку 1920-х рр. Незважаючи на критичні випадки на адресу еміграційного уряду ЗУНР, ЗУТЛН, дослідники, які перебували на еміграції, підкреслювали щире бажання членів товариства позитивно розв'язати проблему територіального статусу Східної Галичини для галичан. Можна із впевненістю погодитися з І. Солярем, який, відзначив, що «повоєнна вітчизняна історіографія... сотні наукових праць присвятила обґрунтуванню закономірності існування комуністичного режиму на західноукраїнських землях, водночас на маргінесі наукових зацікавлень залишалися інші проблеми, на висвітлення яких накладалося табу» [382].

Інший сучасний дослідник – В. Футала констатував, що перші праці радянських істориків, що звертали увагу на політичну історію Західної України, з'явилися тільки в середині 1950-х – 1960-х рр. З-поміж інших дослідників виокремив роботу М. Герасименка й Б. Дудикевича [199], яка тривалий час слугувала важливим історичним та історіографічним джерелом. «Автори використали деякі архівні матеріали, але факти відібрали так, щоб показати провідну роль комуністів у суспільно-політичному житті краю. У книзі багато політичної лайки й мало наукового аналізу», – підсумував український історіограф [404, с. 319].

Радянська історіографія, розглядаючи процес державного будівництва на західноукраїнських землях, наголошувала на «антинародній діяльності» еміграційного уряду ЗУНР, дипломатичних місій УНР і ЗО УНР, критикувала роботу ЗУТЛН. У працях істориків другої половини 1960 – 1980-х рр. (Р. Симоненко [375], Є. Галушко [197], М. Панчук [351], Ю. Сливка [378], [379], С. Макарчук [324], І. Васюта [185], [186]) дещо поменшало

«войовничої риторики», збагатилася їх джерельна база, однак принципової переоцінки діяльності національно-державницьких сил не відбулося.

Дослідження М. Супруненка [391], А. Лихолата [313], В. Маланчука [325] з позиції марксистсько-ленінської ідеології, обґрунтовували безальтернативність соціалістичного способу будівництва, фальшували події, що передували національно-визвольним змаганням 1918 р. Представники радянської історіографії, із зрозумілих причин, здебільшого оминали увагою громадсько-політичну діяльність членів ЗУТЛН. Критика «українського буржуазного націоналізму», здебільшого, не залишала місця для неупереджених, об'єктивних досліджень у цей період.

Серед видань радянської доби, що не втратили актуальності, як уже зазначалося, особливе місце займає дослідження С. Макарчука [324], в якій автор розкрив ідейно-політичні засади діяльності українських політичних партій, а також дослідження Ю. Сливки [379] у яких проаналізовано «реакційну політику польської та української буржуазії» у міжвоєнний період ХХ ст. Власне, як справедливо заважує В. Кушнір, «Українська історіографія радянського часу проблемою відображення українського питання на форумі Ліги Націй практично не займалася. Тільки у монографії Ю.Ю. Сливки містяться відомості про звернення емігрантського уряду ЗУНР до Ліги Націй у 1920 – 1922 рр...» [314].

У 1990 – 2000-х рр. вивчення проблеми дипломатичної діяльності УНР, ЗУНР значно поживалося. Діяльність дипломатичних місій УНР і ЗОУНР на мирній конференції у Парижі, неоднозначність рішень якої заклали основу для утворення ЗУТЛН, проаналізовані у наукових студіях О. Павлюка [346], [347], О. Павлишина [343], [344]. Так, в узагальнюючій праці «Боротьба України за незалежність і політика США (1917 – 1923)» [345] О. Павлюк характеризує діяльність західноукраїнської делегації на Паризькій мирній конференції, відзначає, що уряд ЗУНР, ЗУТЛН на початку 1920-х рр. виступали захисниками національно-державницьких інтересів

українців Галичини, пропагували ідею відновлення української державності після завершення Першої світової війни.

О. Павлюк у восьмому розділі колективної монографії «Нариси з історії дипломатії України» [346] проаналізував окремі ухвали конференцій СТЛН на початку 1920-х рр., проте не зосередив увагу на роботі українських делегацій. Коментуючи ставленням європейських держав до «українського питання», автор справедливо відзначив, що ідею існування самостійної української Галицької держави у форматі «ЗУНР» тоді практичними кроками не підтримувала жодна з європейських держав.

Заслуговує на увагу паця Н. Литвин «Віденський період уряду ЗУНР» [312]. Дослідниця відзначає, що «для підтримки дій екзильного уряду й активізації громадського руху на захист «Західно-Української Галицько-Володимирської Держави» – території, що “почали під окупацією Польщі й Румунії”, діячі ЗУНР створили Західно-Українське Товариство Ліги Націй (ЗУТЛН)» [312, с. 268]. Тоді ж, як переконує дослідниця, «новостворене товариство звернулося «до уряду Президента Української Національної Ради Д-ра Євгена Петрушевича з домаганням поширити дальшу рішучу боротьбу за державну незалежність усіх західноукраїнських земель в напрямі їх з'єднання у відновленій Західно-Українській Галицько-Володимирській Державі» [312, с. 269].

У статті Н. Литвин наголошено, що завдяки активності членів ЗУТЛН, «звернуто увагу «всіх держав і політичних чинників світу» на те, що головними передумовами стабілізації міжнародних відносин і забезпечення миру є якнайшвидше усунення насильства й поневолення та «всіх побудованих на них” окупацій чужонаціональних територій і якнайшвидша реалізація прав націй на самовизначення, їх власну державність і незалежність. Це стосувалося, насамперед, Східної Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя, північно-західної Буковини, які вже три роки піддавалися безправ'ю «ворожих польських і румунських окупацій» [312, с. 269].

Українсько-Польські відносини перебували в центрі наукових зацікавлень М. Гетьманчука, який у монографії «Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920 – 1939 рр.» [204], розвідках «Україна в концепціях польських політичних партій періоду підготовки та укладення Ризького договору 1921 р.» [203], «Дипломатична діяльність уряду ЗУНР під час радянсько-польських мирних переговорів у Ризі 1920 р.» [201] проаналізував проблему вирішення «українського питання» крізь призму зовнішньополітичних чинників.

«У 1923 р. Польща домоглася від країн Антанти офіційного приєднання до неї Східної Галичини. Протести радянського уряду були лише формальними, – зауважив дослідник. – Крім того, Радянська Росія всіляко обмежувала спроби уряду УСРР поглибити відносини з Польщею, особливо у процесі реалізацій умов Ризького договору. Втягування УСРР в орбіту зовнішньополітичного впливу Радянської Росії, втрату суверенітету зафіксували ноти уряду УСРР від 16 червня 1923 р. та наркомату закордонних справ СРСР від 21 липня цього ж року про передачу всіх повноважень у веденні зовнішньої політики союзному урядові. З цього часу УСРР втратила дипломатичні прераговити у відносинах з Польщею, а її представники тільки формально брали участь у роботі змішаних радянсько-польських реевакуаційній та спеціальній комісіях щодо виконання умов Ризького договору» [204, с. 78].

Третя група наукових робіт (історико-політологічні праці, які висвітлюють передумови утворення ЗУТЛН, відображають усю складність проголошення ЗУНР, польсько-української війни 1918 – 1919 рр. та суспільно-політичних процесів першої половини 1920-х рр. на західноукраїнських землях) дотична до предмету дослідження, однак монографії та розвідки збагачують дисертаційну роботу оригінальним матеріалом, який покликаний заповнити «білі плями» у проблемі українського державотворення.

Перші дослідження цієї тематичної ніші з'явилися ще у міжвоєнному періоді ХХ ст. (для прикладу, виокремимо праці М. Стахіва [389] та О. Назарука [337]), однак ґрунтовні монографії «побачили світ» уже після відновлення незалежності України. Ідейно-політичні засади українських партій напередодні Першої світової війни досліджено у працях М. Кармазіної [263], І. Калмакана і О. Бриндака [261], О. Шишки [423] та ін. істориків. Зміни в українському суспільно-політичному русі напередодні Першої світової війни отримали оцінку в публікаціях В. Головченка [206], [207], [208] та Ю. Левенця [303]. Зовнішньополітична орієнтація західноукраїнських політиків у згаданий період знайшла відображення у наукових працях О. Добржанського [223], В. Ковальчука [273], А. Круглашова [287].

Передумови утворення ЗУТЛН відображено у науковій праці М. Литвина «Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр.» [310]. У спільній монографії «Історія ЗУНР» [311] М. Литвин і К. Науменко проаналізували передумови утворення ЗУНР, наслідки польсько-української війни 1918 – 1919 рр. для галицького соціуму. Епізодично коло проблем, дотичних із темою дисертаційної роботи, розглянуто у дослідженнях В. Кондратюка [278], Б. Тищика і О. Вівчаренка [395] та ін. учених-істориків.

У руслі досліджуваних проблем заслуговують на увагу праці І. Райківського [358], [359], [360], [361]. Розглядаючи постать Є. Петрушевича, як ідейного натхненника ЗУТЛН, історик відзначає, що «галицькі соціал-демократи критично оцінювали [його] політику як одного з лідерів української революції. УСДП підтримала «листопадовий зрив» 1918 р. у Галичині, проголошення злуки УНР і ЗУНР, до січня 1919 р. партія, по суті, діяла в єдиному таборі національно-державницьких сил краю. Однак після Акта соборності в січні 1919 р. УСДП відкрито перейшла в опозицію до Є. Петрушевича, що поступово радикалізувалася в умовах польської окупації ЗУНР і надання президенту надзвичайних повноважень диктатора в червні 1919 р.» [361].

І. Раквіськи зауважує, що «лідери соціал-демократів підтримували політичний курс соціалістичних урядів Директорії УНР до підписання Варшавської угоди 1920 р. Зневірившись у політичних концепціях Є. Петрушевича й С.Петлюри на середину 1920 р., УСДП не мала виразної політичної стратегії, першою з галицьких партій пішла на відкритий розрив з іншими українськими політичними організаціями в краї. І. Мазепа, колишній голова уряду УНР, наддніпрянський соціал-демократ, у липні 1920р. після розмови у Львові з лідерами УСДП підсумував, що, на їхню думку, «дальша боротьба з большевиками безвиглядна (безнадійна)» і що «режим польський у Галичині далеко гірший, ніж режим на Наддніпрянській Україні під совітською владою» [361].

Заслуговує на увагу праця І. Соляра «Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928)» [383], в якій проаналізовані основні тенденції суспільно-політичного життя Західної України у міжвоєнний період ХХ ст. М. Кучерепа на основі аналізу суперечливих пошуків шляхів та методів розв'язання української проблеми в Польщі зробив висновок, що «методи національно-визвольної боротьби диктували офіційні власті, а тому українці використовували всі можливі засоби боротьби за своє визволення – від збройних до парламентських. З іншого боку – політична роз'єднаність українців не завжди сприяла успішному веденню цієї боротьби» [296, с. 17]. Більшість українських істориків вважає, що для національної політики Польської держави у міжвоєнний період характерні половинчасті рішення і несправедливі, алогічні дискримінаційні заходи.

Проблеми у міжнаціональних відносин у Західній Україні в міжвоєнний період ХХ ст. висвітлив С. Макарчук, який пришов до висновку, що спроби українців налагодити конструктивне співробітництво з польською владою не могли бути успішними, оскільки «уряд не був зацікавлений в успіху українських починань на будь-якій ниві, не використовував їх з метою досягнення загального польсько-українського порозуміння» [321, с. 7]. Ці ж проблеми розглянуто у низці публікацій Л. Зашкільняка [242], [243], [244],

[245]. Автор вважав, що українсько-польському порозумінню в міжвоєнний період ХХ ст. перешкодили насамперед психологічні обставини: «Міцні усталені стереотипи щодо прав Польщі на західноукраїнські землі у польському середовищі і не менш поширені уявлення про споконвічне історичне право українців на них зводили шанси досягнення розумного компромісу між обома сторонами до мінімуму, хоча й не виключали такого» [245, с. 35].

Якісні зміни в українській історичній науці за роки незалежності відкрили нові можливості для об'єктивного висвітлення політики Польської держави в українському питанні на західноукраїнських землях у міжвоєнний період ХХ ст. Історіографію цього питання знайдемо в статті С. Віднянського «Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці» [191]. Наукову та історичну українську і зарубіжну літературу, присвячену суспільно-політичним процесам у Галичині періоду військово-революційної доби 1914–1919 рр. розглянуто у дослідженнях В. Великочия [188].

Усуненню розбіжностей при висвітленні болючих аспектів українсько-польських відносин міжвоєнних років сприяють міжнародні наукові конференції українських і польських істориків. Зокрема, українсько-польські відносини міжвоєнного періоду були предметом обговорення на I, II, XI Міжнародних семінарах.

Значним внеском у дослідження даної проблеми стали наукові конференції «Україна в революційних подіях перших десятиліть ХХ століття», «Українська соборність: ідея, досвід, проблеми» (До 80-річчя проголошення Акта Злуки 22 січня 1919 р.), «Соборність, як чинник українського державотворення (До 90-річчя Акта Злуки)», а також конференції присвячені 75, 80, 90, 100-річчю ЗУНР, організовані Інститутом історії НАН України, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Українським Інститутом національної пам'яті, Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН

України, Львівським національним університетом імені Івана Франка, Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника. Матеріали міжнародної наукової конференції «Західно-Українська Народна Республіка: до 80-річчя утворення» опубліковані у збірнику наукових статей «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» (Львів, 2000).

Безпосередньо теми дисертаційної роботи стосуються наукові праці *четвертої групи*. Як радянська історіографія, так і дослідники поза межами СРСР недостатню увагу приділяли вивченню політики Радянського Союзу і Польщі щодо розв'язання українського питання у Лізі Націй. Лише у праці першого міністра закордонних справ УНР О. Шульгина («Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині» (К., 1998) на основі маловідомих для вітчизняних істориків матеріалів показані зусилля уряду УНР в екзилі, спрямовані на справедливе вирішення українського питання Лігою Націй в 1920 – 1934 рр.

Лізі Націй присвячені також праці О. Афанасьєва «Краткий очерк истории Лиги Наций» [169] та А. Кольського «Лига Наций. (Ее организация и деятельность)» [275]. З-поміж сучасних наукових робіт, насамперед виокремимо студії В. Кушніра, серед яких у руслі досліджуваних проблем заслуговують на увагу розвідки «Західноукраїнське товариство Ліги Націй (1922 – 1928)» [299], «Ліга Націй та міжнародні гарантії прав національних меншин» [300], «Українське питання на форумі Ліги Націй (1920 – 1922 рр.)» [301].

Дослідник відзначає, що «очолюваний Є. Петрушевичем уряд ЗУНР у вигнанні свої головні надії покладав на Антанту. Його звернення до Ліги Націй стали спробою знайти підтримку поза межами вузького кола великих держав, які, не визнаючи польського суверенітету у Східній Галичині, розв'язання питання її державно-правового статусу постійно відкладали на майбутнє. Завдяки зусиллям української діаспори обережні кроки на підтримку ЗУНР зробила у Лізі Націй Канада. Однак Ліга Націй відповідно

до позиції великих держав, визнала себе некомпетентною вирішувати долю Галичини, залишивши це право за Радою послів Антанти. Головним політичним здобутком дипломатії Євгена Петрушевича у Лізі Націй стало те що Ліга у своїх постановах у 1921 р. та у 1922 р. підтвердила, що Польща не має суверенних прав на Галичину» [314].

Можна погодитися із твердженням В. Кушніра, який зауважує, що «діяльність організованого у Відні на початку 1922 Західноукраїнського товариства Ліги Націй (ЗУТЛН) була складовою частиною всієї дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР. Організація зуміла вступити до міжнародної Унії товариств Ліги Націй, трибуну яку використовувала для виступів на захист права українців Галичини на вільне національно-державне самовизначення. Після рішення Ради послів Антанти щодо східних кордонів Польщі (березень 1923 р.) ЗУТЛН втратило право представляти в Унії Галичину, і у липні 1924 р. змушене було остаточно залишити цю організацію» [314].

О. Скрипник констатує, що «Ліга Націй, яка на початку 20-х років ХХ ст. поступово стала важливим чинником міжнародного життя, привернула увагу не лише професійних політиків і дипломатів. Ще до того, як конференція ухвалила її статут, у багатьох країнах світу створюються різноманітні громадські товариства, що об'єднували ентузіастів Ліги, тих, хто пов'язував з нею надії на розв'язання численних міжнародних та національних проблем» [377].

Дослідниця вказує на те, що 20–22 січня 1922 р. емігранти-галичани організували в австрійській столиці Західноукраїнське товариство Ліги Націй, «з метою підтримки Ліги Націй та розширення впливу на міжнародному рівні екзильного уряду ЗУНР для вирішення проблеми державного статусу Східної Галичини» [377]. Відзначено, що «Президентом товариства став Роман Перфецький, член Української Національної Ради та колишній заступник державного секретаря ЗУНР із внутрішніх справ. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН) було складовою

частиною всієї дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР. О. Скрипник відзначає, що «першим завданням товариства був вступ до Союзу товариств Ліги Націй (СТЛН), який дав би можливість використати його трибуну для ведення широкої міжнародної пропаганди. Р. Перфецький у червні 1922 р. очолив делегацію ЗУТЛН на VI конференції СТЛН у Празі, на якій одностайно ухваленові резолюції комісії щодо Галичини та ЗУТЛН. Очолювана Р. Перфецьким делегація ЗУТЛН на засіданні Ради СТЛН 20 – 22 жовтня 1922 р. у Будапешті подала проект резолюцій, у якому містилася вимога до країн Антанти усунути польську окупацію, а також запропонувала резолюцію, що засуджувала проведення Польщею парламентських виборів у листопаді 1922 р. у Східній Галичині [377].

Брошура Ю. Рубахи «Ліга Націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі» [369] присвячена історії створення та діяльності впливової міжнародної інституції. «Ще у 1919 – 1920 рр. Директорія УНР за ініціативою С. Петлюри робила спроби вступити до Ліги Націй, проте країни переможниці у першій світовій війні не підтримали бажання українців, – констатував учений. – Все ж, розуміючи важливість входження до міжнародних структур, українські політичні емігранти за ініціативою ДЦ УНР в екзилі створили громадську інституцію Українське Товариство Ліги Націй, і брали активну участь у діяльності цієї міжнародної організації» [221].

А. Мельник у розвідці «Статут «Західноукраїнського товариства Ліги Націй» Ю. Романчука, Р. Перфецького як відображення дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР щодо захисту права українців Галичини на вільне національно-державне самовизначення» [329] проаналізував особливості програмних завдань товариства. «Після повалення Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР), проблему державно-правового статусу Східної Галичини екзильний уряд Є. Петрушевича намагався вирішити з допомогою Ліги Націй. Адже «лінія Керзона» залишала Східну Галичину поза Польщею, тому її політичний

статус ще не був остаточно окреслений. Це давало підстави галицьким українцям не визнавати польської влади і спрямовувати свої зусилля на переговори з урядами держав Антанти. Активно використовувалася кожна нагода, щоб довести їм можливість і необхідність створення самостійної та нейтральної Галицької Республіки. Заслуговує на увагу також дослідження дослідження Т. Шинкаренка «Українське питання в Лізі Націй» [422].

Завершуючи огляд історіографії, необхідно звернути увагу на іноземну історіографію. Відзначимо, що «ідейно-теоретичні засади польської історіографії, зокрема її сучасні методологічні концепції, спрямовувалися на пропаганду планів державно-національного будівництва Другої Речі посполитої, а також здебільшого заперечували право українців на власну державність, обґрунтовуючи їх інтеграцію у польську державу» [188, с. 183]. Зважаючи на цей чинник, важко очікувати об'єктивної оцінки державотворчої діяльності ЗУТЛН. Ореслену тенденцію яскраво демонструє праця З. Закса «Sprawa Galicji Wschodniej w Lidze Narodów (1920–1922)» [476], «Galicja Vschodnia w polskiej polityce zagranicznej» [478] та ін.

У дослідженнях польських істориків різних історичних відтінків значну увагу приділено вивченню українського національно-визвольного руху початку ХХ ст. в Австро-Угорській та Російській імперіях. Зокрема Г. Батовський [430], Т. Ольшанський [460], А. Хойновський [435] здебільшого применшують державотворчі можливості українських політичних організацій, національної еліти у вирішенні українського питання. Е. Коко [443]? [444], С. Степень [464], [465] визначають тенденції державотворчих процесів українців у випадку сприятливої міжнародної ситуації у Центрально-Східній Європі.

Окремі розвідки польськи учених (З. Запоровського [479], Ч. Бжози [434], Р. Томчика [470] та ін.) допомагають реконструювати маловідомі сторінки політичного життя міжвоєнної Західної України. Останній, зокрема, у монографії присвяченій діяльності УНДО фрагментарно згадував

діяльність представників ЗУТЛН у роботі СТЛН. Історик підкреслював, що проводячи акції в Лізі Націй, товариство виступало проти зміни політичного курсу УНДО в напрямі порозуміння з Польським урядом, наголошувало на необхідності припинити переговори з польською стороною.

Російські історики висвітлюючи національно-визвольні рухи слов'янських народів Європи, пропагували ідею слов'янської солідарності, інтерпретуючи її з позицій «пролетарського інтернаціоналізму». Особливо – це стосується праць періоду Першої світової війни, у яких Австро-Угорщину представлено як суперника Росії в боротьбі за слов'янський вплив на Балканах. Вирішення національного питання в Австро-Угорщині охарактеризовано, зрештою, у працях російських науковців Т. Ісламова [252] та Д. Айрапестова [166]. Російські геополітичні інтереси у Східній Галичині висвітлено в узагальнювальному дослідженні «История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века» [254], а також дослідженнях М. Клопової [271] і А. Бахтуріної [171], яка подає унікальний документальний матеріал про російські плани щодо Галичини, а також окупаційну політику Росії, із деякою заполітизованістю висвітлює питання боротьби українського народу за державність і незалежність.

Таким чином, діяльність ЗУТЛН на міжнародній арені не відображена належним чином в українській та зарубіжній історіографії. Незважаючи на те, що окреслена проблема викликає зацікавлення сучасних дослідників, внесок товариства у пропагування ідеї незалежної української держави потребує комплексного наукового дослідження. Якщо міжвоєнні науковці не могли приділити належної уваги досліджуваному у дисертаційній роботі процесам зважаючи на значну політизацію наукової літератури та заангажованість авторів, то радянські вчені виходили із власних пануючих у цей період ідеологем, що виключало можливість об'єктивного дослідження «буржуазно-націоналістичної» організації, якою на їх думку була ЗУТЛН. Тільки у період незалежності України, зважаючи на зміну методологічних

парадигм та нарощування джерельної бази, перед істориками відкрилася можливість неупередженого всебічного дослідження діяльності організації.

1.2. Джерельна база

Адаптуючи класифікацію джерел до досліджуваної проблеми, опрацьований масив документів і матеріалів поділяємо на п'ять груп:

1. Нормативно-правові акти Ліги Націй, СТЛН, УТЛН, законодавчі акти, міждержавні договори, матеріали міжнародних конференцій, документи міжнародних організацій, ухвали місцевих та центральних інституцій влади Другої Речі Посполитої, які створювали правове поле для діяльності ЗУТЛН;

2. Документи ЗУТЛН (статути, звернення, листи, протести, протоколи нарад, науково-популярні праці лідерів товариства тощо);

3. Діловодна документація українських політичних партій Галичини, насамперед УНТП, нормативно-правові акти еміграційного уряду ЗУНР, закордонної групи УНТП;

4. Періодична преса;

5. Спогади, мемуари, щоденники.

Документи *першої групи* відображають процес становлення Ліги Націй, заснування СТЛН та еволюції програмних завдань та ін. Більшість із окреслених джерел зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАЛ України), зокрема ф. 344 (Українське національно-демократичне об'єднання), ф. 355 (Західноукраїнське товариство Ліги Націй), ф. 359 (Назарук Осип), ф. 368 (Томашівський Степан), ф. 392 (Українська парламентська репрезентація в польському сеймі), ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР та ЗУНР).

Оскільки ЗУТЛН зверталоя до уряду УРСР з проханням допомоги у вирішенні «українського питання» після Рішення Ради Амбасадорів від 14 березня 1923 р., у дисертації використано ноти уряду СРСР урядові Польщі на захист прав населення Східної Галичини на самоозначення і возз'єднання з Радянською Україною (5 вересня 1924 р.), нота Народного Комісаріату закордонних справ СРСР визнати анексію Східної Галичини (22 вересня 1924 р.); ноти народного комісара закордонних справ Григорія Чичеріна голові Ради Міністрів та Міністрові закордонних справ Польщі Владиславу Сікорському про невизнання Країною Рад рішень Ради послів про східні кордони Польщі (5 квітня 1923 року); посланнику Польщі в Москві про порушення умов Ризького договору щодо прав населення Західної України і Західної Білорусії (10 травня 1924 р.); посланникові Польщі в Москві про порушення Польщею Ризького договору щодо прав національних меншин (23 травня 1924 р.). Ці документи дають змогу проаналізувати позицію урядів СРСР і УСРР (УРСР) стосовно належності українських земель до Польщі, дотримання прав українців у Другій Речі Посполитій.

Активність радянських урядів у Західній Україні щодо розкладу національно-державницького табору Західної України і водночас підтримки комуністичного руху представлено в листах повноважного представника СРСР у Польщі Народному комісаріатові закордонних справ СРСР про політичне становище в Польщі, у листуванні українського радника при повноважному представництві СРСР у Варшаві з Народним комісаріатом закордонних справ.

Серед документів першої групи також використано Конституцію Польщі 1921 рр., які формували правове поле діяльності політичних партій і громадських організацій Другої Речі Посполитої, декларували загалом рівні й вільні умови для діяльності політичних і громадських об'єднань, політичного. Важливим джерело дослідження – стенографічні протоколи засідань сейму і сенату Польщі. Аналіз стенограм дає змогу

з'ясувати не тільки програмні принципи представників політичних партій у вищому законодавчому органі Польщі щодо діяльності ЗУТЛН у СТЛН, а й ставлення до підписаних Польщею міжнародних договорів при їх ратифікації польським парламентом. На окрему увагу заслуговують стенографічні звіти закордонної комісії сейму. Цінну інформацію для досліджуваної теми містять звіти (квартальні, місячні, тижневі) воєводських управлінь, повітових староств про політичну ситуацію, діяльність політичних партій, професійних спілок, страйковий рух; проведення з'їздів, зборів та конференцій національно-державницьких партій дають підстави виявити обсяги контролю за діяльністю українських партій, за їх зовнішньополітичною активністю (1922 – 1924 рр.). Документи зберігається передусім у державному архіві Львівської області (ДАЛО).

Серед фондів ЦДІАЛ України, ДАЛО, знаходимо цінну інформацію яка стосується контролю та нагляду Міністерства внутрішніх справ за діяльністю політичних партій та організацій, зокрема еміграційних та їх впливу на суспільно-політичні процеси в Галичині (звіти Міністерства внутрішніх справ про діяльність політичних партій у Польщі, інформації та повідомлення про діяльність ЗУТЛН, політичне життя національних меншин, огляд преси, інформації «таємних освідомлювачів», циркуляри, директиви та інституції Міністерства внутрішніх справ про організацію та проведення парламентських виборів, листування воєводських управлінь із Міністерством внутрішніх справ; політичні настрої в повітах, внесених до польського парламенту.

Позицію польського уряду щодо розв'язання українського питання, директиви, інструкції інституціям державного управління представлено у протоколах засідань Ради Міністрів Другої Речі Посполитої. Документи Міністерства закордонних справ Польщі, її посольств у Москві, Парижі, Лондоні і Вашингтоні, які зібрані в Архіві актів нових (AAN), здебільшого містять доповіді (т. зв. «реферати») про національні

меншини в Польщі, значна частина яких присвячена українцям. Ці матеріали дають змогу відтворити польське бачення проблем політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців, висвітлити діяльність українських політичних партій.

Документи *другої групи* становлять особливий інтерес при дослідженні діяльності ЗУТЛН. У ф. 355 ЦДАЛ України знаходимо протоколи засідань президії та Головної ради товариства, стенографічні звіти, різноманітне листування з аналогічними закордонними організаціями, політичними партіями Галичини, еміграційним урядом ЗУНР. У фондах широко представлені проекти резолюцій ЗУТЛН, звіти зі зборів комісій та загальних зборів Міжнародної Унії товариств Ліги Націй. Документи фонду, разом з іншими джерелами, дозволяють відтворити цілісну картину діяльності організації, визначити її політичну спрямованість, труднощі, з якими воно зустрічалося.

Чимало документів ф. 355 присвячено наддніпрянському товариству (УТЛН), відносинам між УТЛН і ЗУТЛН. Так, для прикладу у «Звіті головної управи про збори Головної Ради Інтернаціональної унії товариств ліги націй, що відбулися в Гаазі за час 8-11 жовтня 1923 р.» відзначено, що «Українське Товариство Ліги Націй знову звертається з закликом до Українського Громадянства вступати в члени Товариства та засновувати в кожній державі, де була б хоч найменша кількість Українських громадян, філії і секції Товариства з метою неупинної пропаганди ідей Товариства Ліги Націй, а передусім ідей визволення Українського Народу і боротьби його за створення Суверенної Соборної Держави, захиста і оборони прав усіх народів на вільний розвиток і незалежне життя їх, та обмеження інтересів всіх народів по принципу права і справедливості» [39, арк. 2].

У дисертації широко використано інформацію з грифом «для службового користування», зокрема фінансові звіти товариства за період з 1 січня 1922 р. по 31 грудня 1925 р., проекти ухвал (гриф «таємно»), звернень до міжнародних організацій, листування із лідерами європейських держав.

Зокрема заслуговують на вагу такі документи, як: Проект доповнення статуту Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй і лист до головного секретаря про обговорення проекту на загальних зборах Унії (1921 р.); Протоколи дискусійних зборів товариства про відношення до Польщі і Росії і списки присутніх (1922 – 1923 рр.); Проект резолюції на засіданні Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті (1922 р.); Проект резолюції на VII Загальну Конференцію Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй у Відні про самовизначення Східної Галичини (1922 р.); Рішення Головної Ради про вихід Товариства з Унії Товариств Ліги Націй та про дальнішу програму його діяльності (1924 р.); Проект резолюції Комісії Унії Товариств Ліги Націй в справі охорони національних меншостей (1922 р.); Підсумки засідання Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті 20-22 жовтня 1922 р.; Повідомлення про проведення організаційних зборів про вибори керуючих органів та затвердження статутів і платформи Товариства (1924 – 1925 рр.); Повідомлення про конференцію Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті 20-22 жовтня 1922 року по підготовці Загальної Конференції Унії, назначеної на 1923 рік, та резолюції Конференції та ін.

Документи ф. 355 ЦДІАЛ України доповнюють документи ф. 359 (Назарук Осип) та ф. 368 (Томашівський Степан). Зокрема, у фонді Степана Томашівського знаходимо цікаві документи, які стосуються його листування з відомими громадсько-політичними діячами, лідерами ЗУНР – Є. Петрушевичем, його сином А. Петрушевичем, С. Витвицьким, К. Левицьким, англійськими дипломатами тощо. Окремі відомості про звернення керівників ЗУНР до Ліги Націй знаходимо також серед матеріалів фонду Осипа Назарука. Також заслуговують на увагу листи О. Назарука до В. Липинського. Проаналізувавши листування двох відомих громадсько-політичних діячів, викристалізуються зовнішньополітичні пріоритети політичної еліи Західної України.

Серед інших архівних документів варто виділити матеріали ф. 269 ЦДАГО України (Музей визвольної боротьби в Празі), який знайомить сучасників із маловідомими подіями національно-визвольної війни, відображає ставлення чільних діячів ЗО УНР до рішень Паризької мирної конференції та ф. 271 ДАЛО (Дирекція поліції у Львові), де зберігаються окремі звіти про чільних діячів ЗУТЛН. Інформація подекуди дублюється із ф. 581 ЦДІАЛ України (Колекція документів урядів УНР і ЗУНР), а також документами ф. 4465 ЦДАВО України (Колекція матеріалів УНР і ЗУНР). У збірнику документів «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923» (Т.1-3) опубліковано чимало нормативно-правових актів, які стосуються діяльності провідних діячів ЗУТЛН, членів екзильного уряду ЗУНР.

Різноманітні за своїм змістом документи *третьої групи* (діловодна документація українських політичних партій Галичини, насамперед УНТП, нормативно-правові акти еміграційного уряду ЗУНР, закордонної групи УНТП). У ф. 344 ЦДІАЛ України зберігаються протоколи засідань НК і ЦК УНТП-УНДО, тексти ухвал, обіжники ЦК, нотатки із засідань Президії УНТП-УНДО, документи про виборчу діяльність повітових народних комітетів, конференцій, надзвичайних нарад і зборів керівних органів, протоколи засідання Головного секретаріату. У фонді збереглася Програма, статут, резолюції з'їздів УНТП-УНДО, звернення президії партії, резолюції ЦК про становище українців у Другій Речі Посполитій, Радянській Україні, що дозволяє з'ясувати зовнішньополітичні орієнтири партії, проаналізувати бачення міжнародних відносин у досліджуваній період.

Також у роботі використано документи Міністерства внутрішніх справ Польщі, які зберігаються в ААН і містять здебільшого звіти відділу національностей міністерства про життя національних меншин, реферати «Українські і руські організації в Польщі», що розкривають зовнішні орієнтації партій національно-державницького табору Західної України. Міжнародні відносини 1920 – 1930-х рр. допомагають проаналізувати

матеріали Міжнародного відділу Народної канцелярії УНДО. Додамо, що до другого тому видання «Українська націонал-демократія (1918 – 1939)» за редакцією М. Кугутяка включено документи і матеріали, які розкривають процес ідейно-політичного становлення УНТП-УНДО, висвітлюють, програмні цілі й завдання націонал-демократів. Окремі документи мають опосередковане відношення до предмету дослідження.

Важливе історичне джерело – періодичні видання (*четверта група*). Зовнішньополітичні пріоритети партій національно-державницького табору Західної України найвиразніше роз'яснювали їх друковані органи: «Діло», «Свобода», «Народна справа», «Батьківщина», «Новий час», «Шлях нації» (УНДО); «Громадський голос» (УРП-УСРП); «Вперед», «Вперід», «Земля і воля», «Наша мета», «Робітнича думка», «Робітниче слово», «Робітничий голос» (УСДП). На сторінках періодичної преси широко обговорювались проблеми повоєнного устрою Європи, «українського питання» в системі міждержавних відносин, діяльність СТЛН, ухвали ЗУТЛН та їх ефективність тощо. Часописи не тільки інформували про діяльність цих політичних партій, їх керівних органів, а й аналізували міжнародні події 1920-х рр., їх значення для розв'язання «українського питання». Значна частина матеріалів присвячена міжпартійній полеміці навколо актуальних тогочасних міжнародних проблем, зокрема міжнародних відносин. Додамо, що чимало інформації, яка тосуєтьс діяльності ЗУТЛН у 1922 – 1924 рр. почерпнуто із ф. 779 ЦДАЛ України (Редакція української газети «Діло»).

Спогади, мемуари, щоденники складають останню *п'яту групу* джерел. Оскільки ініціатива у створенні ЗУТЛН виходила від членів УНТП, діяльність організації на міжнародній арені найкраще ілюструють мемуари саме цієї політичної партії. Зокрема І. Кедрин на еміграції у спогадах «Життя-події-люди» [135] одним із перших підсумував політичну діяльність УНТП-УНДО, виокремив здобутки та схарактеризував тактичні прорахунки партії у зовнішньополітичній сфері.

Л. Цегельський у спогадах «Від легенд до правди» (Львів, 2003), «пролив світло» на перебіг польсько-української війни 1918 – 1919 рр., дипломатичну працю В. Панейка у Парижі (1919 р.). У праці «Мілена Рудницька: статті, листи, документи» (Львів, 1998) зібрано масив документів, спогадів, листів, які відображають громадсько-політичну працю ідейного натхненника «Союзу Українок», одного з найбільш активних членів націонал-демократичної партії на міжнародній арені.

Критика зовнішньополітичної діяльності УНТП, ЗУТЛН присутня у спогадах І. Макуха [137]. Інший соціаліст-радикал – М. Стахів також розмірковував над перспективами розв'язання «українського питання» провідними європейськими державами. «Спомини із мого життя» А. Чернецького [140] – один із небагатьох мемуарних творів члена соціал-демократичної партії. Автор спогадів детально описав настрої, які панували в суспільстві після поразки ЗУНР, боротьбу за вплив на українське населення регіону. Незважаючи на те, що спогади українського соціал-демократа безпосередньо не відображають зовнішньополітичних орієнтирів партій національно-державницького табору, однак вони допомагають краще зрозуміти міжособистісні стосунки, особливості політичної атмосфери в регіоні, настрої населення тощо.

Міжнародні відносини 192-х рр. – одна з центральних проблем мемуарної літератури польських політиків, дипломатів та відомих громадсько-політичних діячів. С. Грабський, Ю. Новак, М. Ратай, В. Вітос, К. Світалський та інші польські державні діячі відображають своє ставлення до політики польської держави щодо національних меншин, трактують зміни політичного характеру, дають власні оцінки суспільно-політичних процесів.

Отже, джерельна база дослідження дає змогу достовірно відтворити діяльність ЗУТЛН на міжнародній арені у досліджуваній період, дозволяє відобразити міжнародні відносини в Європі у міжвоєнний період ХХ ст. Її основу становлять: ормативно-правові акти Ліги Націй, СТЛН, УТЛН,

законодавчі акти, міждержавні договори, матеріали міжнародних конференцій, документи міжнародних організацій, ухвали місцевих та центральних інституцій влади Другої Речі Посполитої, які створювали правове поле для діяльності ЗУТЛН; документи ЗУТЛН (статути, звернення, листи, протести, протоколи нарад, науково-популярні праці лідерів товариства тощо); діловодна документація українських політичних партій Галичини, насамперед УНТП, нормативно-правові акти еміграційного уряду ЗУНР, закордонної групи УНТП; періодична преса; спогади, мемуари, щоденники.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Розглядаючи процес становлення і діяльності ЗУТЛН необхідно звернути увагу на теоретико-методологічні засади наукової роботи, її понятійний апарат, суперечливі та дискусійні питання.

На думку автора досліджувана проблема належить до складних об'єктів наукового пошуку. Відсутність історіографічного доробку не давала можливості осмислити попередні наукові праці, узагальнити минулі наукові дослідження, а відтак опертися на вже здобутий історичний матеріал. Таким чином, дослідження зазначеної проблеми у конкретно-історичному плані носить первинний характер і вимагає з'ясування фундаментальних методологічних засад історичного пізнання. Тому однією із ключових проблем наукової розвідки була побудова не тільки сучасної історичної концепції, а й визначення її теоретико-методологічної бази.

Як відомо, наука являє собою сферу дослідницької діяльності, скеровану на отримання нових знань про природу і суспільство. Це одна з форм соціальної свідомості, котра дає об'єктивну картину розвитку світу. На сьогоднішній день наука стала спеціальним видом занять окремої групи

людей, в основі пошукової діяльності яких лежить сукупність інструментів, що становлять методологічну основу пізнання. У підґрунті останньої знаходиться метод, як сукупність прийомів та організацій практичного та теоретичного засвоєння дійсності. Він об'єктивний, оскільки при розробці концепції дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки. Отже, метод є програмою побудови та практичного застосування теорії.

Одночасно метод є суб'єктивним, оскільки є знаряддям мислення дослідника і тому включає в себе його суб'єктивні особливості. Проблема методу в науці зводиться до вивчення способів і прийомів наукового пізнання реальності та специфіки їх практичного застосування. Метод є одним із найважливіших питань будь-якої науки, оскільки у підсумку йдеться про те, як отримати нове знання та застосувати його в практичній діяльності. За допомогою методів нагромаджується і систематизується емпіричний матеріал. Методи дослідження пов'язані з метою, об'єктом і науковими завданнями, що постають перед дослідником. Специфічні риси об'єкта дослідження визначають як сукупність методів, так і конкретну техніку їх застосування, організовуючись у методологію.

Рух наукової думки від незнання до знання керується методологією, котра об'єднує певну кількість методів. Методологія становить філософсько-політологічне вчення про методи пізнання та перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання духовної творчості та практики. В методології виявляються дві взаємопов'язані функції: обґрунтування правил застосування світогляду до процесу пізнання і перетворення світу та визначення підходу до явищ дійсності.

Одним із основних завдань наукового пізнання є виявлення причин зміни і розвитку конкретних явищ і процесів. Діалектичний підхід до пізнання показує, що джерелами та причинами розвитку є внутрішні протиріччя та боротьба протилежностей, які складають основу процесів об'єктивної дійсності. Діалектична методологія завжди опирається на

конкретні знання. Науковий дослідник, володіючи певним багажем знань, застосовує діалектику для вирішення конкретних наукових проблем.

Відтак, методологія являє собою сукупність прийомів дослідження, що застосовують у будь-якій науці відповідно до об'єкта пізнання. Це система принципів і засобів організації та побудови теоретичної та практичної діяльності. Кожна конкретна наука використовує власну методологію та спеціальні методи. Метою теоретичного дослідження є виділення в процесі синтезу знань суттєвих зв'язків між досліджуваним об'єктом та навколишнім середовищем, об'єднання й узагальнення результатів емпіричного дослідження, виявлення загальних закономірностей та їх формалізація. Теоретичні дослідження повинні будуватись на основі детермінованого словосполучення гіпотеза – теорія – концепція і завершуватись формуванням стійкої наукової доктрини або її елементів.

Одним із важливих завдань методології є з'ясування природи, призначення і специфіки історичних методів. Сьогодні в історичній науці використовується ціла система методів, а саме: загальні методи для всіх гуманітарних наук, що застосовуються із врахуванням особливостей і завдань історії та специфічні, що властиві саме історичному пізнанню, а також запозичені з інших, насамперед суміжних наук, які стали міждисциплінарними. До загальнонаукових належить діалектичний метод, який був перетворений в ідеологічний атрибут радянської історичної науки.

Існує думка, що цей метод не вичерпав усіх можливостей, що саме він забезпечує досягнення історизму та об'єктивності у висвітленні минулого. Вагоме місце у сучасній історії посідає цивілізаційний підхід. Для краєзнавчого дослідження надзвичайно важливо те, що багато суспільно-історичних процесів й особливостей можна побачити лише в контексті їх приналежності до цивілізаційного поля, частиною якого вони є. Має прихильників також аксіологічний, або ціннісний метод, який забезпечує

віднесення об'єктів, що вивчаються, до тих чи інших вартостей, завдяки чому здійснюється відбір об'єктів та їх оцінка.

У сучасному науковому просторі України все більшого значення набуває антропологічна методологія. Її прихильники вважають, що центральне місце в історії має посісти людина як діяльна соціальна істота, із власними ідеями й уявленнями, почуттями і суб'єктивним світом. Зацікавлення антропологічною історією можна пояснити природною реакцією дослідників на тривалу заборону вивчати особу в реальному історичному просторі, а також на вимушене конструювання нової соціальної спільноти – радянської людини. Антропологічний підхід дає можливість оживити історичний науковий процес. Адже історичні знання це результат творчості конкретних людей, представників свого часу, з притаманним їм світоглядом, мораллю та почуттями. Цей метод спонукає до з'ясування мотиваційної сторони творчості історика, до повнішого врахування фактора соціального замовлення.

Всебічне вивчення предмету дослідження неможливе без урахування низки принципів: історизму, послідовності (наступності), наукового плюралізму, об'єктивності, системності та всебічності. Наголосимо також на важливій ролі у пізнавальному процесі суб'єкта пізнання із уже сформованою т. зв. «методологічною свідомістю» (система світоглядних, професійних та життєвих настанов, які впливають на вибір методів дослідження та оцінку одержаних наукових результатів).

Зважаючи на історичний характер дослідження, серед принципів, застосованих у дисертаційній роботі, виділяється принцип історизму. Його особливість полягає в тому, що характеризуючи працю окремих постатей досліджуваного періоду, формування, спрямованість та вплив громадських утворень, їх соціополітичну роль в українському суспільному організмі та доробок, важливо правильно представити історичний контекст. Такий підхід дозволяє зрозуміти, чому більше уваги надано дослідженню одних проблем, натомість інші – узагалі не розглядаються. Оскільки тільки за роки

незалежності України вийшли друком десятки наукових розвідок, які опосередковано або ж безпосередньо стосуються досліджуваної теми, принцип історизму набуває особливої актуальності.

У нерозривному зв'язку із принципом історизму перебуває принцип об'єктивності, який передбачає неупереджене, об'єктивне, наукове вивчення закономірностей розвитку суспільно-політичних процесів у сукупності фактів і подій. У роботі виключена низка суб'єктивних факторів (вибірковий підхід до всіх видів джерел, замовчування вироблених українською та зарубіжною історіографією проблем, «пристосування» одержаних результатів до власної концепції та ін.).

Все більше дослідників усвідомлюють, що «оцінку відповідних явищ необхідно здійснювати не з позицій інтересів окремих соціально-класових (національних, релігійних тощо) сил, а з позицій загальнолюдських цінностей – тих світоглядних ідеалів і моральних норм, котрі акумулюють досвід усього людства, є спільними для всіх людей і відображаються в аксіологічному принципі соціального гуманізму. Це мир і злагода в суспільстві, чесна праця й добробут, соціальна справедливість, загальнолюдська й національна гідність, права та свободи громадянина, соціальна й правова захищеність людини, громадська відповідальність і законність».

На окрему увагу заслуговує принцип послідовності, який дозволяє прослідкувати створення, формування, становлення та діяльність будь-якого громадського утворення у нерозривному зв'язку із попередніми десятиліттями та подіями, дотичними до предмету дослідження. Використовуючи цей принцип вдалося: а) виявити певний взаємозв'язок між ідеологічними поглядами, потребами, категоріями учасників та ідеями і прагненнями; б) довести послідовність у відстоюванні соборницько-державницьких ідей.

Принцип послідовності застосований також в історіографічній частині дослідження при аналізі міжвоєнної, радянської, а також сучасної

української історіографії. Сучасні науковці констатують давно відому істину: «Не пізнавши й не усвідомивши до кінця уроки нашого минулого, ми приречені повторювати вже допущені, особливо політичні, помилки. Уславлюючи теперішність, не можна замовчувати або ігнорувати минуле, яким би гірким воно не було. Бо зв'язок з минулим – об'єктивно зумовлений, він не залежить від чийогось бажання». Знову ж таки, при характеристиці історіографічного доробку попередників використано принцип наукового плюралізму.

Особливості формування світогляду учасників ЗУТЛН простежуємо застосувавши принцип системності, який враховує багатофакторність історичного процесу та орієнтує на комплексне осмислення історичних знань. Цей принцип застосовано у процесі формування та використання джерельного комплексу дослідження, аналізу історіографії проблеми. Водночас у процесі узгодження статистичних даних, архівних матеріалів використано принцип всебічності, який застерігає науковців від упередженого ставлення до історичного джерела, від однобічності, а отже, суб'єктивності його оцінки.

Синергетичний підхід передбачає комплексне врахування зв'язків різних рівнів і форм між елементами системи громадянського суспільства, розвиток яких (зв'язків) посилює їх цілісність та ефективність, можливість багатоваріантного розвитку з урахуванням статистичних (імовірнісних) і динамічних законів і закономірностей.

Перевага синергетичного підходу виражається в появі т.зв. нелінійного мислення, найважливішими ознаками якого є:

- 1) багатоваріантність та альтернативність еволюції;
- 2) можливість вибору її оптимальних шляхів;
- 3) можливість прискорення темпів розвитку, зокрема ініціювання прискореного нелінійного зростання;
- 4) вплив кожної особистості на макросоціальні процеси;

5) неприпустимість нав'язування соціальним системам шляхів розвитку;

6) перебіг соціальних процесів за невизначеності, нестабільності;

7) незворотність розвитку; 8) еволюційність та цілісність світу.

Методологічний інструментарій дослідження – доволі різноманітний. Серед використаних у дисертаційній роботі методів виокремимо: загальні (історичні, філософські), загальнонаукові та спеціальні. Загальні методи базуються на діалектичному підході, який нерозривний із логічними засобами пізнання і спирається на вироблені діалектикою такі історичні і філософські категорії, як «зміст», «форма», «сутність», «явище», «причина», «наслідок» та ін., що слугують інструментами проникнення в природу досліджуваного явища.

Методика дослідження діяльності ЗУТЛН в історичній ретроспективі має свої особливості. Методи дослідження можна поділити на такі групи:

– загальнологічні: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, теоретичне моделювання;

– теоретичні: мисленнєвий (віртуальний) експеримент, математична формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетичний перехід від абстрактності до конкретності;

– соціологічні: вивчення документів (контент-аналіз), анкетування, інтерв'ю, експертне опитування, спостереження, вивчення соціальних настанов, соціально-політичний експеримент;

– соціально-психологічні: вивчення документів (контент-аналіз), когнітивне картування, соціометричне опитування, тестування, шкалування, спостереження, соціально-психологічний експеримент;

– порівняльно-історичні: історичного опису, конкретно-історичного аналізу, порівняльний, періодизації, хронологічний ретроспективний;

– емпіричні (експлікативні): практичний експеримент, аналіз статистичного матеріалу, контент-аналіз, івент-аналіз, конкретне моделювання;

– системно-функціональні: системний метод, декомпозиція, композиція, інституціональний та функціональний методи, структурно-функціональний аналіз;

– прогностичні: висновки за аналогією, метод простої екстраполяції, дельфійський метод, метод побудови сценаріїв, аналіз детермінант і змінних, спектральний аналіз, комп'ютерна симуляція.

Зокрема логічний метод сприяє формуванню або ж вдосконаленню понятійно-термінологічного апарату. Його основу складає аналіз, за допомогою котрого досліджуване явище пізнається окремими частинами, тобто визначає найбільш істотні ознаки, що його характеризують. Основні контури пропонованого дослідження окреслюють загальнологічні методи, передусім аналізу і синтезу. Завдяки аналізу можемо детально вивчити об'єкт дослідження, а також зробити низку т. зв. «наукових абстракцій», узагальнити наявні статистичні відомості. У поєднанні з індукцією (від одиничного до загального) та дедукцією (від загального до одиничного) цей метод знайшов своє підтвердження у визначенні особливостей програмних засад ЗУТЛН, СТЛН. За допомогою проблемно-хронологічного методу дослідження розчленовано на низку вузьких тематичних проблем.

Для всебічного вивчення об'єкта дослідження важливе значення має моделювання (інші різновиди цього методу – уявлення та прогнозування). За його допомогою окреслено процеси і явища, які не піддаються безпосередньому вивченню. У пропонованому дослідженні широко використано низку теоретичних методів – компаративний, діалектичний, структурно-функціональний. На окрему увагу заслуговує метод порівняння, який стає дедалі популярнішим серед українських науковців. Способи порівняння різноманітні: ознак, властивостей, статистичних величин, порівняння в різних соціально-економічних та суспільно-політичних умовах.

Зокрема, беручи до уваги предмет дослідження, використано три види порівнянь:

– історико-типологічне – для аналізу різноманітних процесів зі спільними рисами й ознаками;

– історико-дифузійне – для з'ясування взаємозапозичень; історико-генетичне – для простеження життєвого шляху відомих громадсько-політичних діячів. Цей метод дає змогу показати історичні факти в тісному зв'язку з тією історичною ситуацією, у якій вони виникли.

Історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний методи уможливають виявлення причинно-наслідкових зв'язків і безпосередніх закономірностей історичного розвитку, дають змогу впорядкувати сукупність об'єктів або ж явищ на якісно визначені типи (класи відповідно до властивих їм загальних істотних ознак), з'ясувати суть історичного процесу як сукупностей історичних фактів та ситуацій у їх цілісності та історичному зв'язку.

У процесі написання роботи важливе значення мали застосовані кількісні методи, серед яких на провідних позиціях – статистичні. Універсальний інструмент пізнавальної діяльності – системний метод. У його основі лежить категорія «система», під якою розуміється об'єктивно створена для досягнення певної мети відносно стійка, самостійна та автономна структурно-упорядкована цілісна єдність, що складається з сукупності елементів, які перебувають між собою в тісних зв'язках та відносинах. Пізнавальне призначення цього методу полягає в тому, щоб виявити складові елементи системної цілісності та їх специфічну якість; визначити зв'язки, відносини й залежності елементів між собою; пізнати елементи у їх якісній визначеності та взаємодії, що розкриває властивості системи як єдиного цілого; виявити функціональне призначення, роль та ефективність впливу системи й кожного її елемента на середовище і зворотний вплив середовища на систему.

Щодо *термінологічного апарату* зауважимо, ЗУТЛН – *громадська організація* (об'єднання громадян, яке створюється для спільної реалізації спільних інтересів (культурних, економічних, соціальних тощо) створена з

ініціативи *екзильного уряду ЗУНР* представниками *української політичної еміграції*. Практично усі члени товариства були членами *українських політичних партій*. Останній термін – багатогранний і викликає дискусії навіть у сучасних вчених.

Перші фундаментальні дослідження, присвячені теорії політичних партій, з'явилися у XIX ст. Теоретичні основи сучасної партології заклав німецький соціолог М. Вебер, концепції якого стали визначальними для багатьох сучасних дослідників. Визначення партій, яке запропонував учений, стало класичним і мало чим відрізняється від тих, що з'явилися в останні десятиріччя. У партіях він вбачав суспільні організації, що ґрунтуються на добровільному прийнятті членів, які мають на меті завоювати владу для свого керівництва і забезпечити активним членам певних вигод (духовних і матеріальних) чи особистих привілеїв або того і іншого водночас. М. Вебер одним із перших класифікував партії на підставі взаємозв'язку із соціальною структурою та з урахуванням етапів еволюції партійних формацій. Власне визначення політичної партії запропонував також М. Дюверже.

Українські науковці також не залишили поза увагою проблему сутності політичних партій. Перші праці, безпосередньо присвячені теорії політичних партій, з'явилися у 1920 – 1930 рр., що пов'язуємо з відомим громадсько-політичним діячем В. Старосольським. Учений проводив чітку грань між двома поняттями – «політична партія» та «парламентський клуб». Основними функціями політичних партій дослідник називав активізацію й об'єднання великих суспільних груп, формування ідеології та політичної доктрини, участь у боротьбі за владу тощо. Серед громадсько-політичних діячів Західної України, які безпосередньо присвятили свої дослідження теорії політичних партій, виділимо також В. Целевича, О. Назрука та М. Стахіва.

ЗУТЛН створено після утворення на Паризькій мирній конференції за ініціативи президента США В. Вільсона *Ліги Націй*. Міжнародна

організація створена з метою підтримання миру, збереження повоєнного статус-кво, виконання умов Версальського миру, що стало першою спробою утворення організації глобального характеру, яка б узяла на себе відповідальність за підтримання миру на земній кулі шляхом погодження дій її членів.

Статут Ліги Націй передбачав: (а) гарантії членам організації у збереженні їхньої політичної незалежності й територіальної цілісності проти зовнішньої агресії; (б) колективні дії усіх членів Ліги в разі порушення агресором статуту та розв'язання конфліктів; (в) воєнні санкції, економічну та політичну ізоляцію для порушника миру; (г) створення об'єднаних збройних сил з контингентів країн-членів Ліги.

Слабкість Ліги Націй як інструмента підтримання миру зумовлювалася Статутом – рішення ухвалювалися за принципом однакості, за винятком питань процедурних і таких, що стосувалися прийняття нових членів. Обов'язкову силу мали тільки рішення з адміністративних питань, що стосувалися самої Ліги. Навіть санкції фактично були добровільними. Статут Ліги Націй був складовою частиною Версальського мирного договору (його підписали 44 країни, однак США, під впливом «ізоляціоністів» у конгресі, не ратифікували Версальський договір й не увійшли до складу Ліги Націй).

Головними органами Ліги були Збори представників усіх членів організації (Асамблея), Рада Ліги Націй у складі 5-ти постійних членів (США, Англії, Франції, Італії та Японії) й 4-х тимчасових. Відсутність ряду великих держав серед членів Ліги негативно позначилася на ефективності її діяльності. Ліга Націй виявилася нездатною підтримати статус-кво, що склалося внаслідок першої світової війни, зберегти Версальсько-Вашингтонську систему. Друга світова війна остаточно поховала Лігу Націй, хоча формально вона проіснувала до 31 липня 1946 р.

ЗУТЛН відстоювало принцип *«права нації на самовизначення»*. ЗТЛН уже на конференції у Будапешті (жовтень 1922 р.) запропонувало Головній

Раді СТЛН схвалити проект резолюції, підготовлений товариством, в якому висувалася вимога до держав Антанти як тимчасового суверена Східної Галичини (ст. 91 Сен-Жерменського договору) виконати «прислухоче їм прав до сеї території» та відновити «Західно-Українську Республіку, згідно з проявленою в дні 1 листопада 1918 р. волею населення Східної Галичини та усунути чужинецьку мілітарну окупацію сего краю» [35, арк. 4].

14 березня 1923 р. Ради послів держав Антанти схвалила рішення про передачу Східної Галичини Польській державі. ЗУТЛН пропонувала VII-й загальній конференції СТЛН «противиться» таому рішенню, яке суперечило «проголошеним державами Антанти засаді самовизначення народів», і закликала держави Європи дотриматися зобов'язань «перенятим в тім напрямі супроти населення Східної Галичини в постанові Найвищої Ради з 25 червня 1919 і в договорі між державами Антанти а Польщею в Спа з 10 липня 1920 р.» [29, арк. 1]. Члени товариства наголошували, що «Положення у Східній Галичині таке невиносиме і повне грози, що в імені катованого населення Східної Галичини і обороні великих засад і ідей, яким як Товариство Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй вірно служило, підносити мусимо поважний наш голос остороги перед небезпеками, які загрожують з причини цього нестерпного положення Східної Галичини під терористичною мілітарною польською окупацією» [41, арк. 3].

Отже, ЗУТЛН відстоювало *право нації на самовизначення*, на власну державу, яке чи не вперше на теоретичному рівні обґрунтував М. Міхновський. Лідер РУП констатував: «Кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче вилитись у форму незалежної, самостійної держави, тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежену змогу усестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду». Відомий громадсько-політичний діяч відзначив, що «державна самостійність є головною умовою існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин».

У роки національно-визвольних змагань та в умовах польського владного режиму початку 1920-х рр. реалізувати право нації на самовизначення було можливо шляхом *відокремлення* українських земель Галичини, Буковини, Закарпаття, Наддніпрянщини від Австро-Угорської та Російської імперій. Відокремлення – форма реалізації права на самовизначення, що передбачає вихід народу зі складу багатонаціонального утворення відповідно до народного волевиявлення. Такий народ може відокремитися від іншого й утворити свою незалежну державу, визначити форму і способи свого соціально-економічного розвитку, характер державно-політичного устрою відповідно до своїх історичних умов; формувати основи й механізми внутрішньої та зовнішньої політики на вільних засадах без іноземного втручання.

Таким чином, дисертація ґрунтується на методологічному інструментарії, який покликаний забезпечити максимальну об'єктивність та достовірність одержаних наукових результатів. Застосовані в дослідженні методи підпорядковані загальним методологічним принципам, базовими з яких виступають: *принцип історизму*, який потребує розгляду процесів суспільного життя, подій, фактів та явищ у закономірному, логічному розвитку, у взаємозв'язку й взаємозумовленості, фіксовано в історичному часі та просторі; *принцип опори на джерела*, за яким кожне твердження, теза, узагальнення й висновки повинні підтверджуватися відповідними джерелами, до яких необхідний науково-критичний підхід; *принцип наукового плюралізму* як норма історичного пізнання допомагає розглядати історичні події, процеси, явища з урахуванням усіх наявних поглядів та гіпотез, не відкидаючи навіть вочевидь хибних, аналізувати їх і робити власні узагальнення й висновки; *принцип об'єктивності*, який вимагає інтерпретації фактів в істинному змісті, потребує всебічного розгляду кожного явища в його різноманітності, сукупності позитивних та негативних проявів; *принцип уникнення подвійних стандартів* при розгляді однотипних явищ, іншими словами – застосування однакових критеріїв при

характеристиці певних подій чи явищ. У роботі застосовано три головні групи методів наукового пізнання (загальнонаукові, емпірично-теоретичні та спеціально-історичні), дотримано сучасних методологічних принципів, поєднано різні методи історичного пізнання, які дають змогу забезпечити належний науковий рівень розкриття теми, а також використано сучасний понятійно-категоріальний апарат.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

2.1. Вплив геополітичних змін (1919 – 1922) на утворення та діяльність Ліги Націй

Утворення ЗУТЛН безпосередньо пов'язане з трьома геополітичними подіями: 1) діяльністю Паризької мирної конференції та відсутність реальних результатів у вирішенні українського питання, 2) створенням Ліги Націй та відповідно її виконачих органів, які мали б забезпечити справедливе вирішення національного питання не тільки в Галичині, але й загалом Центрально-Східній Європі; 3) перемогою Польської держави у війні з українцями 1918 – 1919 рр.

Отже, визначальний вплив на утворення ЗУТЛН мала міжнародна конференція, яка розпочала роботу в Парижі 18 січня 1919 р. Як свідчать тогочасні події, у перші післявоєнні місяці провідні європейські держави, за невеликим винятком, не виробили чіткої позиції щодо територій УНР і ЗО УНР, що залишало українцям, принаймні, теоретичні шанси на позитивне вирішення наболілого питання. Загроза поширення більшовизму, потреба у створенні буферних держав, додавала впевненості керівникам УНР і ЗО УНР. Особливі надії українська спільнота покладала на президента США В. Вільсона, який у відомих «Чотирнадцяти пунктах» не заперечував проти утворення нових держав, виступав за справедливе вирішення територіальних претензій новопосталих держав, захист їх прав і інтересів за допомогою міжнародної організації з охорони миру – Ліги Націй [388, с. 37].

Однак, на жаль, не було єдності у вирішенні «українського питання» й серед українців Галичини та Наддніпрянщини. Більше того, в українському політичному таборі панували розбіжності щодо вирішення цієї проблеми. Очевидець подій – О. Доценко навіть писав, що «між галичанами і наддніпрянцями в цей час були такі відносини, що вони неначе два ворожі табори, озброєні з ніг до голови, оружно виступали одні проти других...» [228, с. 52]. Все ж, переслідуючи ідею відновлення української державності, українці по обох боках Збруча зуміли консолідуватися, принаймні у зовнішньополітичній сфері, та досягти порозуміння під час роботи Паризької мирної конференції.

Неймовірними зусиллями, але українцям, все ж таки, вдалося направити на конференцію єдину делегацію, яку очолив Г. Сидоренко. Його заступником став державний секретар закордонних справ ЗО УНР В. Панейко. До складу делегації також увійшли О. Шульгин, А. Марголін, М. Туган-Барановський, С. Томашівський та ін. (загалом близько 60 осіб) [319, с. 87]. «Українська Дипломатична Місія для участі в мировій конференції в Парижі є спільною для обох частин України і називається: «Делегація об'єднаної Української Народної Республіки на Мирову Конференцію в Парижі», та заступає на конференції цілість української справи», – відзначено в Інструкції Директорії УНР [283, с. 102].

Різновекторність у поглядах на вирішення українського питання привела до подвійних стандартів здавалось би єдиного дипломатичного представництва: дипломати ЗУНР, особливо В. Панейко, виступали за зміцнення суверенності західноукраїнської держави. Східна Галичина, в таких умовах, мала стати з'єднувальною ланкою із Західною Європою. Натомість принципово інші засади сповідувала Директорія, яку в середині лютого 1919 р. очолив С. Петлюра. «Шлях до української державності, – вважав він, – стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Укр.[аїнська] державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських

земель, захоплених сусідами. Інша політика – це мрії, нереальні комбінації, що призведуть до того, що ніякої України не буде» [208, с. 216].

Подібні твердження знайшли відображення у позиції делегації УНР, адже голова української делегації, на думку В. Панейка, «скоро вспів відкинути від себе антантських агентів і делегатів, а галицьку справу він швидко вспів радикально скомпромітувати» [349, с. 86]. Він же намагався використати сприятливу міжнародну ситуацію ля відновлення державності на західноукраїнських землях. «То таки є правдою, що ні одна велика держава немає нині інтересу у відриванні України від Росії, ні віри в можливість такого акту, – визначав він. – Ні від одної великої держави русофобська, сепаратична українська політика не може одержати помочи ні заохоти. Та ні! Є одна, а може ще й друга (хоч се не таке певне) європейська держава, в «інтересі» котрої... лежить оконечно розбити європейський Схід на багато держав, значить між ин. також усамостійнити відорвану від Росії Україну. Ся держава невелика, але з претензіями на величність – Польща. А її евентуальна помічниця в сій справі – Румунія» [349, с. 14].

На думку В. Панейка «вирвати Східну Галичину, визволити її нещасну українську людність і її верстат праці, землю, з під наїзду, може тільки оружна сила, яка зі сходу насунеться на Варшаву та на Збруч. Силу ту виставити і четвертим розбором Польщі звести сю паразитну державу до польських етнографічних границь може тільки державна й військова організація, яка обійме землі між Чорним і Білим морем, будь вона відновлена на нових основах «російською» державою національностей, федерацією, конфедерацією чи під новою якоюсь формою зв'язаним – тісним і трівко забезпеченим союзом держав української, великоруської, литовської і инш. Се єдина дорога до визволення Східної Галичини. Иншої дороги нема. Хто каже инакше, той свідомо, або несвідомо дури себе й інших, той говорить неправду або занімається пусканням мильних баньок» [349, с. 17].

Значні надії українців на вирішення проблеми Східної Галичини

викликала інформація про створення 18 квітня 1919 р. Радою Паризької мирної конференції «Спеціальної Міжсоюзної Комісії для підписання перемир'я між Польщею й Україною» («Commision Interalliee pour la conclusion d'un armistice entre la Pologne et l'Ukraine») [316, с. 5] до якої увійшли представники США, Англії, Франції та Італії (очолив генерал Бота). На першому засіданні комісії з українською делегацією були обговорені основні пункти проекту перемир'я. На засіданні 30 квітня українці були представлені тільки наддніпрянцями (Г. Сидоренком та О. Шульгиним) оскільки державний секретар закордонних справ ЗО УНР В. Панейко перебував із офіційним візитом у Швейцарії [316, с. 5].

7 травня 1919 р. до Франції прибула доповнююча дипломатична місія у складі керуючого справами закордонного відомства ЗО УНР М. Лозинського (голова делегації), голови військового відомства полковника Д. Вітовського (радник з військових питань), полковника Ерле (буковинський німець у ролі військового експерта) та О. Кульчицького (секретар делегації та перекладач з французької мови). Членам делегації поставлено завдання домогтися рішення Ради про виконання польською стороною заходів про припинення боїв і дотримання ухвали Ради Чотирьох. 14 квітня 1919 р. ухвалу підтримала Рада Державних Секретарів ЗО УНР [388, с. 67].

Риїзд доповнюючої делегації не посилив позиції ЗО УНР у Парижі, про що, зокрема, свідчать слова М. Лозинського: «Одразу ж на першій нараді, яка була в день нашого приїзду в Сидоренка, Панейко привітав нас заявою, що наш приїзд се для нього «удар ножом ззаду». С. Томашівський, побачивши в документах новоприбулих делегатів назву «Західна Область УНР», з іронією зауважив: «Ми тут докладаємо всіх сил, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема держава, а Ви тут приходите з тим ідіотизмом!» [316, с. 22].

М. Лозинський та Д. Вітовський, виконуючи доручення уряду ЗО УНР, із перших днів перебування в Парижі намагалися налагодити

українсько-польські відносини та вийти на особисті контакти з керівництвом польської делегації. Основою для переговорів з поляками став принцип спільних дій проти більшовиків. Однак переговори не дали позитивних результатів. Останні вдало використовували ідеологічні суперечності серед українців з метою дискредитації української справи.

Після початку польського наступу у Галичині, 20 травня українська делегація звернулася до президента Франції із нотою, у якій вимагала негайно припинити польський наступ у Галичині. 21 травня 1919 р. українські дипломати надіслали чергову ноту Паризькій мирній конференції, в якій риторично запитувала: «Чи держави Антанти мають волю і змогу спинити польську офензиву?». У випадку негативної відповіді члени делегації вважали, що «безцільно оставатися довше в Парижі». Того ж дня, українська делегація на чолі із В. Панейком і М. Лозинським прибула на засідання Ради чотирьох, однак закиди української сторони про нецільове використання армії Галлера залишилися непочутими [206, с. 5].

Остаточно українська дипломатична місія розкололася після того, як дипломати Західної України дізналися, що Г. Сидоренко підтримав польські наміри щодо направлення в Галичину армії Галлера. На запитання державного секретаря закордонних справ ЗО УНР, чи справді голова української делегації надав санкцію на окупацію Східної Галичини полякам, Г. Сидоренко відповів: «Да я згодився» [228, с. 132]. Він переконував В. Панейка, що «висилаючи польські дивізії з Франції на Схід, союзники «рішительно» застереглися, що полякам їх буде вільно вживати «тільки» на Заході, в Сілезії проти німців та на півночі проти більшовиків, і в ніякім разі в Галичині проти Галицької армії» [228, с. 135].

У нових геополітичних умовах В. Панейко з власної ініціативи заснував окреме бюро (частина делегації ЗО УНР фактично почала діяти самостійно). Державний секретар закордонних справ ЗО УНР усвідомлював, що єдиний спосіб зберегти незалежність ЗО УНР – отримати допомогу від білої Росії, яку водночас підтримувала Антанта. Він зауважував: «Україна й

Московщина, чи їм се мило, чи не мило, призначені природою жити з собою в зв'язку ближшим ніж з іншими державами й народами, призначені бути спільниками в одній імперії, призначені здійснити кожда свою самостійність у рамках сеї спілки. Форми сеї спілки, як і кожної іншої, можуть бути різні, рамки її тісніші або ширші...» [349, с. 35].

Зрештою, 18 червня 1919 р. Найвища Рада розпочала розгляд східногалицької проблеми. Голова англійської делегації А. Бальфур наполягав, що поляки повинні окупувати територію Галичини під контролем Ліги Націй, проте згодом галичани повинні самостійно визначити приналежність цих територій. Голова зовнішньополітичного відомства Італії Д. Сонніно запропонував автономію Галичині у межах новоутвореної Польської держави. Подібні думки висловив представник США Л. Расінг. Зважаючи на відсутність консенсусу, В. Панейко отримав завдання підготувати проект Статуту для Східної Галичини під протекторатом Ліги Націй [176, . 110].

Тоді ж, української делегацією був підготовлений «Меморіал про польсько-українські відносини в Галичині за останні десятиліття». Згодом меморіал видало українське пресове бюро під назвою «Notes sur les relations ukraïno-polonaises en Galicie pendant les 25 dernieres annees (1895–1919)». Водночас М. Лозинський склав «Проект конституції для знеутралізованої Східної Галичини». Документом передбачалося віддати Східну Галичину під протекторат Антанти. Проте документ виявився непотрібним [315, с. 125].

25 червня 1919 р. Найвища Рада Паризької мирної конференції ухвалила рішення про дозвіл польським військам окупувати Східну Галичину до р. Збруч. Вирішення питання про остаточний політичний статус Східної Галичини відкладалося на майбутнє. У документі, зокрема, зазначалося: «уповноважити польський уряд зайняти своїми збройними силами територію Східної Галичини до річки Збруч; уповноважити польський уряд до встановлення у Східній Галичині цивільного управління

погодженого з Великими державами – союзниками, утримувати, по можливості, політичну й релігійну територіальну автономію з дотриманням прав особистої свободи мешканців; порозуміння повинне закласти остаточне самовизначення мешканців Східної Галичини у справі своєї політичної належності, а термін вибору повинні встановити пізніше Союзні держави, чи орган якому вони це доручать» [336, с. 79].

Надалі ініціатива на Паризькій мирній конференції повністю перейшла до поляків. Підкомісія у справах Польщі Найвищої Ради продовжувала розробляти Статут для Східної Галичини. Серед членів української делегації не було єдності: М. Лозинський і Д. Вітовський пропонували продовжити співпрацю із Антантою, натомість В. Панейко і С. Томашівський наполягали на утриманні від роботи в підкомісії. Таємно від інших членів делегації В. Панейко надіслав ноту Ж. Камбону (голова підкомісії у польських справах) у якій відмовився від запропонованої співпраці. М. Лозинський вважав такий крок абсурдним, оскільки «уже вся історія перемир'я доказала що Найвища Рада слухала тільки Польщу» [388, с. 205].

Після переходу УГА на сторону Денікіна, відносини між С. Петлюрою та Є. Петрушевичем значно ускладнилися, що одразу ж відобразилося на міжнародній арені. 5 грудня 1919 р. на спільному засіданні української делегації в Парижі було висловлено недовіру низці її членів, зокрема В. Панейку і С. Томашівському. 16 грудня 1919 р. делегати ЗУНР офіційно самостійно вийшли зі складу делегації. У ноті адресованій М. Тишкевичу своє рішення вони пояснили «соборницькими переконаннями», а також «протестом проти віддання українських земель Польщі Директорією внаслідок Варшавської угоди 2 грудня 1919 р.» [228, с. 104].

До певної міри предтечею ЗУТЛН став утворений за сприяння Є. Петрушевича 19 грудня 1919 р. у Парижі Український Національний Комітет (УНК). «Цей комітет являвся безумовно продуктом московських

заходів Маклакова, Сазонова й других, – підкреслював О. Доценко, – як хитрий і зручний маневр до розбиття соборницько-самостійницьких змагань українських представників на Міровій Конференції в Парижі. Думка дуже хитра і удар правильно було направлено проти українців. Не розумів тільки цього Панейко» [228, с. 76]. УНК проголосив основною метою своєї діяльності «обороняти національні інтереси України перед міжнародним політичним світом». Того ж дня на Паризькій мирній конференції оприлюднено звернення УНК (підписане секретарем К. Біликом), у якому наголошувалося що новостворений український орган «бере на себе тимчасово захищення національних інтересів України перед інтернаціональними політичними діячами... поки не буде сформовано нову правильну репрезентацію України» [228, с. 79].

Утворення УНК, що орієнтувався на Росію, викликало невдоволення не тільки наддніпрянців, але й галичан. Зокрема, на початку січня 1920 р. створення Комітету розкритикував у відкритому листі М. Лозинський. Він наголошував, що УНК був заснований В. Панейком незважаючи на рішення УНРади у Відні від 9 грудня 1919 р. щодо необхідності дотримуватися тактики «сполучення всіх українських земель в одній самостійній і суверенній Українській державі» [318, с. 54]. Також М. Лозинський розкритикував діяльність В. Панейка на Паризькій мирній конференції: «Скрізь шукав пан Панейко рятунку для Східньої Галичини, навіть в кооперації з галицькими москвофілами, а тільки не в єдності з цілою Україною... В самій Делегації п. Панейко поставив справу так, що політика в справі Східньої Галичини належить виключно до нього, до тої міри, що Делегація не тільки не має права співрішати, але навіть радити, а навіть і знати, що він робить у цій справі. Коли основою політики Директорії була державна самостійність України п. Панейко користуючися становищем віце-президента Делегації Української Наородної Республіки, вів політику, яка в кінці завела його під прапор Денікіна... Договір галицької команди з Денікиним і все те, що наступило опісля показують: п. Панейко надає

напрям цілій політиці Уряду Західньої Области Української Народньої Республіки» [318, с. 57].

Водночас О. Доценко констатував, що «москалі з свого боку... обіцяли також добитися від союзників і признання Комітету як офіційного органу українців за кордоном, обіцяли також велику платню членам Комітету. Не справа, а гроші забили помороки людям...» [228, с. 109]. 2 січня 1920 р. відбулися перші загальні збори УНК. До його складу, зокрема, увійшли В. Панейко, С. Томашівський, Є. Петрушевич, П. Моркотун та ін. Після тривалих дискусій було вирішено: 1) звернутися до російського посольства в Парижі, щоб воно вжило необхідних заходів для визнання УНК як офіційного українського представника за кордоном; 2) відіслати заяву дипломатичним відомствам; 3) не виробляти політичну програму Комітету зважаючи на «постійну зміну біжучих політичних умов» тощо [228, с. 114]. Головою УНК було обрано П. Моркотуна, однак «деякий час як голова Комітету спочатку виступав Панейко» [228, с. 115].

Після організаційного оформлення, УНК одразу ж розпочав активну політичну діяльність. В одній із перших відозв до французького уряду повідомлялося про створення УНК, його ідеологічні підвалини. Зокрема вказувалося, що після виходу галицької делегації із складу Української делегації, остання втратила легітимність і не може представляти на мирній конференції інтереси українського народу. З цих причин, «до хвилі, коли буде утворене нове Правительство Східної України і правильна закордонна українська репрезентація, Український Національний Комітет вважає себе покликаним бути тимчасово представником і оборонцем інтересів України перед міжнародним політичним світом» [228, с. 116]. Водночас відзначалося, що «своє віроісповідання бачить Український Національний Комітет у повнім воскресенню України, в етнографічних границях, з'єдиненої в етнографічній формі з могутньою Росією» [228, с. 117].

Президент УНК разом із Є. Петрушевичем проводили переговори із представниками США щодо вилучення в українських кооперативів майна,

яке закупила Директорія й передала його для перевезення в Україну. В. Панейко мотивував вимогу «переходом українського уряду на бік більшовиків», а також «припиненням існування УНР». Майно планувалося використати для організації в Італії з полонених галичан збройних загонів, які у подальшому були б направлені на боротьбу з більшовизмом [28, с. 119].

21 січня 1920 р. Паризька мирна конференція припинила роботу. Як згодом відзначала Президія ЗУТЛН, «найвища Рада зобов'язалася іменно дати населенню Східної Галичини можливість виявити свою волю і зобов'язалася вирішити це становище згідно з його волею . Відтак по лінії сего зобов'язання пійшли міжнародні постанови, в котрих постійно трактовано Сх. Галичину як окремий край в міжнародному значінню, означувано його границі, та поновлювано запевнювання, що перед вирішенням правно державного становища Східної Галичини вислухані будуть представники її населення» [56, арк. 15–16].

Саме невирішеність «українського питання» після завершення Першої світової війни та під час роботи Паризької мирної конференції 1919 – 1920 рр. стала однією з передмов утворення ЗУТЛН. Конфлікти, які існували у середовищі української делегації у Парижі, військові невдачі на Галицькому фронті (1919 р.), відсутність чіткої позиції європейських держав та США в «українському питанні» надовго – фактори які надовго «заморозили» питання утворення окремої держави на західноукраїнських землях, залишали відкритим питання боротьби за її існування. Вирішити окреслену проблему намагалось ЗУТЛН, ідея заснування якого з'явилася уже через рік після завершення роботи Паризької мирної конференції [56, арк. 15–16].

Іншим не менш важливим чинником, який послужив утворенню ЗУТЛН стала невдача для українців війна з поляками. Утворення УНР, ЗУНР – одна з найпам'ятніших сторінок української історії та українського державотворення ХХ ст. Однак, обидві держави в складних геополітичних умовах не змогли утримати державність, не зуміли налагодити повноцінної

співпраці зважаючи на різні зовнішньополітичні орієнтації. ЗУТЛН наголошувало, що «населення Східної Галичини... в році 1918 зреалізув своє право через утворення на території Східної Галичини Західно-української Народної республіки і через нить літ обороняло се своє право проти безправного знесення Польщею найвищих галицьких адміністраційних і автономічних властей та по-духу Східної Галичини на три воєвідства, проти нарушення територіальної інтегральности її території, проти позбавлення української більшости населення доступу до Університету і інших вищих шкіл у Львові, проти усування української мови з урядів і публічного життя, проти усування з урядів і шкіл українських урядовців і учителів, проти економічного винищування населення і насильної кольтонізації краю польськими кольтоністами з поза Східної Галичини, проти насильної конскрипції населення з примусом визнання польської суверенности..., проти безправного накинення населенню сего краю виборів до варшавського сойму, проти насильної бранки до польського війська і т. д.» [56, арк. 17].

Без особливої деталізації зауважимо, що підготовка до проголошення ЗУНР розпочалася задовго до 1 листопада 1919 р. Український політикум у роки Першої світової війни намагався із користю для національної справи використати протистояння двох військово-політичних блоків, які спровокували початок Першої світової війни. У Відні відновили роботу провідні громадсько-політичні інституції українців – Головна Українська Рада (ГУР) (створена 1 серпня 1914 р. у Львові), Союз Визволення України (СВУ) (створений 14 серпня 1914 р. у Львові), а також Український національно-демократичний, радикальний та Буковинський парламентські клуби, Народний Комітет УНДП [307, с. 515].

Наближення поразки Австро-Угорщини і Німеччини у Першій Світовій війні спонукало український політикум активніше долучатися до суспільно-політичних процесів. На засіданнях Народного Комітету УНДП 21 та 23 квітня 1917 р., на яких обговорювалися міжнародні та

внутрішньополітичні події, вислухано доповідь К. Левицького, С. Барана, Л. Цегельського, С. Томашівського, о. Стефановича та ін. У підсумкових резолюціях Народний Комітет підтримав прояви засадничої готовності Центральних держав підписати мир, із виключенням завойовницького насильства, закликав правлячі кола монархії до подальшої енергійної акції в цьому напрямі, щоб український народ, як інші народи Європи, «міг пошвидше загоїти отримані рани» і забезпечити свій подальший національно-політичний розвиток [421, с. 30].

Начальна управа УНДП схвалювала ідею миру без переможених і насильства, висловила впевненість, що цей принцип буде реалізований не тільки на майбутній міжнародній конференції, а стане провідним у внутрішній політиці Габсбургської монархії, яка піде назустріч головному завданню національної ідеї Австро-Угорщини – створити всім народам, які її населяють, умови самостійного національного розвитку. Зокрема піде назустріч програмі українців – утворити з українських етнографічних територій автономну національну провінцію. Народний Комітет підкреслив, що відносини українських територій до Австро-Угорської монархії можуть бути реформовані тільки за згодою правних заступників українців. Він застеріг від реалізації проекту відокремлення Галичини і закликав українських послів унеможливити його реалізацію. Передумовою державно-правної зміни, на думку керівників партії, мав би стати попередній поділ Галичини на національно-територіальній основі [421, с. 31].

У нових суспільно-політичних та військових умовах лідери УНДП, які перебували у Львові, розпочали підготовку до перебрання влади у краї [285, с. 208]. Існували й інші варіанти розвитку подій. Зокрема, о. Й. Фолис та Л. Цегельський планували «перебудувати Австро-Угорщину на федеративних основах» для чого закликали імператора «зробити державний замах згори – цебто розв'язати чи завісити парлямент, та ввести цісарським едиктом нову державну конституцію, а саме окремі автономні, національні краї-держави, сфедеровані під одним монархом і в одному федеральному

парляменті для закордонних і воєнних справ». Про плани були проінформовані Є. Петрушевич, о. Т. Войнаровський, С. Смаль-Стоцький, С. Голубович, А. Шептицький, В. Охримович, І. Кивелюк, о. О. Стефанович [395, с. 84].

У подальшому, «політичний клімат» в Галичині визначався ситуацією на фронті, подіями в столиці Австро-Угорської імперії та позицією провідних українських політичних діячів. 16 жовтня 1918 р. Карл I Габсбург видав маніфест «До моїх вірних австрійських народів» в якому закликав «до перебудови вітчизни на її правдивих, й тому найпевніших засадах» – створення союзної федеративної держави «в якій кожде племя на області, яку воно заселює, створить свій власний державний організм» [182, с. 55]. Відповідно до положення імператорського маніфесту представники Української Парламентської Репрезентації скликали 18 жовтня 1918 р. у Львові Українську Національну Раду, на яку запросили всіх 33-ох українських послів австрійського парламенту, 34-ох послів Галицького крайового сейму, по 3 представники від політичних партій [182, с. 56].

УНРада заявила, що вважає за обов'язок «виконати в хвили, яку признає за відповідну, іменем українського народу австро-угорської монархії, його право самоозначення та рішити про державну долю всіх областей, заселених тим народом». Наступного дня УНРада проголосила, що «ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Строжинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцілу українську територію». У прокламації також зазначалося, що «Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної тим способом держави на основах: загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в правительстві для національних меншин» [228, с. 98].

УНРада утворила таємну Комісію у складі В. Панейка, І. Кивелюка та Л. Цегельського на яких поклала завдання координації дій військових (П. Бубела, В. Огоновський, Д. Паліїв), які проводили «просвітницьку» роботу серед українців, які відбували службу в австрійських збройних формуваннях, та підтримували зв'язок із командуванням Січових Стрільців на Буковині. Л. Цегельський підкреслював, що «Комісія Української Національної Ради для переведення перевороту» сходилась щодня – а той двічі-тричі в день – та відбувала бодай раз денно розмови з шефом військової трійки, поручником П. Бубелою. Складали звіти, приймали рапорти, давали розпорядження й накази. Праця йшла рівно, справно, скоро, без непотрібних дебатів, без жодного тертя й строго конфіденційно...» [318, с. 19].

1 листопада 1918 р., завдяки вдалим військовим маневрам, українці перебрали владу у Львові. Цього ж дня Д. Вітовський повідомляв Київ: «Зайнятий українськими військами Львів складає поклін Києву, столиці всієї України» [305, с. 84]. Новопризначений намісник В. Децикевич офіційно передав владу в Галичині К. Левицькому. Водночас у «Відозві» УНРади до українського народу наголошувалося: «Дня 19 жовтня твоєю волею утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава і її найвисша власть, Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави» [305, с. 84]. Українські вояки колишньої австро-угорської армії оголошувалися підпорядкованими українській владі й відкликалися на Батьківщину з усіх фронтів. Населенню наказувалося організовувати бойові дружини й забезпечувати лад і спокій на місцях, а надто тримати під контролем залізниці, пошти й телеграф [305, с. 84].

Однак, уже вранці 21 листопада 1918 р. військове командування повідомило членів Державного Секретаріату про загрозу втрати Львова. На екстремому засіданні було вирішено «Львів поки що не покидати»,

натомість створити «поза столицею ЗУНР» експозитуру у складі В. Панейка, С. Голубовича та Л. Цегельського. Члени новоствореного органу повинні були б негайно покинути Львів та «взяти на себе фактичне керування краєм, zorganizувати військову допомогу для Львова» [81, арк. 17]. О третій годині 21 листопада 1918 р., «навіть не пішовши додому попрощатись з родинами» урядовці через Знесіння вирушили в сторону Жовкви, щоб добратись до Золочева, а згодом – Тернополя. Через дві години столицю ЗУНР покинули інші члени уряду. «Близько п'ятої чи шостої години ввечері під'їхали наші військові автомобілі, – згадував Л. Цегельський, – члени уряду сіли в них і виїхали зі Львова на «Жовківську рогачку» [81, арк. 19].

Щодо фронту, то уже на початку грудня 1918 р. за ініціативи окремих командирів бойових груп на фронті здійснено кілька локальних операцій. Найвдалішою був наступ групи під командуванням А. Кравса 5-18 грудня 1918 р. у загальному напрямку на Хирів–Перемишль. За підтримки артилерії та бронепοїзда українці вже у перші дні зайняли Хирів, Нове Місто, Добромиль. Активні дії українців виявилися неочікуваними для поляків, які в паніці відступали. Однак переломити хід бойових дій загалом не вдалося [81, арк. 21].

Уряд ЗУНР поставив завдання терміново підготувати операцію із визволення Львова у січні 1919 р. Це було пов'язано з від'їздом об'єднаної делегації УНР на Паризьку мирну конференцію, яка почала роботу 18 січня. Визволення Львова мало підняти авторитет і престиж ЗУНР на міжнародній арені. Відтак, президент УНР-Ради Є. Петрушевич вимагав від командування ГА негайно, майже без відпочинку, здійснити штурм Львова. Його підтримали С. Петлюра і командування Армії УНР. Як відомо, у січні з Варшави до Києва повернулася військова місія УНР на чолі з В. Прокоповичем, якій не вдалося досягти домовленостей з Бельведером про спільні дії проти більшовицької Росії й отримання військово-дипломатичної допомоги [81, арк. 22].

17 лютого 1919 р. війська Галицької армії перейшли у наступ на головному напрямку і розгорнули активні бойові дії по всьому українсько-польському фронту. Польські війська Галицького фронту – групи «Схід» залишалися досить численними і боєздатними, розгромити їх повністю у ході Вовчухівської операції було дуже складним завданням для ГА, яка все відчувала нестачу сил. Військово-політичне керівництво Польщі від перших днів утворення незалежної держави у листопаді 1918 р. здійснювало широкомасштабні заходи для формування сильного Війська Польського. Завдяки тому, що поблажлива до поляків австрійська влада ще у ході Першої світової війни дозволила їм сформувати 8 легіонів (тоді як українцям один – Легіон УСС), Ю. Пілсудському вдалося на їх базі швидкими темпами створити чисельне військо [102, арк. 4].

У лютому до Львова прибула нова делегація у складі представників Франції, США, Великобританії й Італії під керівництвом французького генерала Ю. Бертелемі. Глава делегації вивчав становище на фронті, зустрічався з польськими воєначальниками й доповідав у Париж, що польські війська справили на нього гарне враження. Водночас, 2 лютого він зустрівся і провів перші переговори у Львові з українською делегацією на чолі з полковником І. Омеляновичем-Павленко. Згідно із вказівками уряду ЗУНР і командування ГА, він заявив представникам Антанти, що його держава готова до заключення миру з Польщею по демаркаційній лінії вздовж р. Сян. Натомість польська сторона категорично заявила, що погодиться лише на лінію Збруча. Тоді у місії зародився інший план перемир'я, який мав влаштувати Польщу [102, арк. 5].

Згодом, 12 лютого генерал Ю. Бертелемі зустрівся з Ю. Пілсудським у Варшаві й виклав йому свій варіант закінчення українсько-польської війни щодо встановлення кордону по лінії Буг – Дністер, який залишав Польщі Львів і Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн, що цілком задовольняло польську сторону. Вона увійшла в історію як «лінія Бартелемі» і вважалася дуже вигідним для Польщі виходом із ситуації, яка

склалася на фронті у ході Вовчухівської операції, в період вирішальних переговорів місії з керівництвом ЗУНР і командуванням ГА в Ходорові на Львівщині [102, арк. 9].

Пропозиції місії з Парижу несподівано підтримав С. Петлюра, за умови, якщо Антанта визнає ЗУНР і УНР і надасть допомогу українцям у боротьбі з більшовиками. Вже тоді, згадував учасник переговорів М. Лозинський, С. Петлюра був готовий коштом території ЗУНР, як і місія Заходу, примирити українців з поляками, щоб скерувати обидві армії на боротьбу з червоною Москвою. Саме у лютому Червона армія розгорнула наступ у напрямку Фастів–Біла Церква–Коростень, зайняла ці міста і продовжувала тіснити Армію УНР на Житомир, Бердичев, Вінницю [224, с. 436].

Надалі, поетапно уряд ЗУНР втрачав контроль над військовими діями у Галичині. Одна з причин – польський політичний провід ще до проголошення 1918 р. незалежності домігся визначних успіхів на дипломатичному фронті. У найвпливовіших країнах Антанти – Франції, Великобританії у США були засновані Польські Національні Комітети. Особливою активністю і результативністю відзначався ПНК на чолі з генералом Т. Розвадовським у Франції, завдяки чому на довгі роки Париж підтримував тісні стосунки з Варшавою, захищав її інтереси на міжнародній арені, особливо наприкінці і після Першої світової війни коли Франція зайняла провідне становище серед інших країн Європи [224, с. 437].

Зрештою, 25 червня 1919 р. Найвища Рада прийняла постанова, яку вручили українській делегації. У ній зазначено: «Щоби забезпечити особи й маєток мирного населення Східної Галичини проти небезпек, які їм грозять від большевицьких банд, Найвища Рада союзних і прийнятих до союзу держав рішила уповноважити сили Польської Республіки вести свої операції аж по ріку Збруч» [224, с. 438].

Також Польщі дозволено використовувати армію Галлера. Постанову об'єднана делегація ЗУНР і УНР опротестували нотою від 2 липня 1919 р. за

підписами М. Лозинського і Д. Вітовського. У ній зазначалося, що український народ Східної Галичини має повне право нарівні з іншими народами колишньої Австро-Угорської імперії поляками, чехами та іншими мати незалежні державу і Польща не може лишити його українців об'єднаних з УНР. Українські делегати наголошували, що проекти місії Бартелемі були на користь лише Польщі. У відповідь галицька делегація отримала запропонований Статут Східної Галичини у складі Польщі з перспективою на автономію. Було розформовано комісію генерала Боти і розгляд проблеми українського-польської війни закінчено.

Отже, польсько-українська 1918 – 1919 рр. привела до втрати української державності, довела важливість «дипломатичної війни», що вимагало посилення зовнішньополітичної діяльності уряду ЗУНР. Українські політики вкотре переконалися, що військова кампанія – тільки один із сегментів у боротьбі за державність. Не менш важливий аспект – підтримка країн Заходу. Усвідомлення цього факту привело до утворення на еміграції ЗУТЛН – товариства, покликаного активізувати зовнішньополітичну кампанію українців.

2.2. Утворення Західно-Українського товариства Ліги Націй та його політична програма

У січні 1919 р. у Парижі утворено СТЛН, який ставив за мету «координацію та об'єднання зусиль щодо впливу на саму Лігу Націй». Створена Паризькою мирною конференцією Ліга Націй стала важливим кроком на шляху здійснення ідеалу загального миру, однак не могла задовольнити всіх його прихильників. «Договір про Лігу Націй не був висловом свободної волі обох воюючих сторін, але оперся на праві сильнішого, яким в моменті заключення договору була Антанта; він

освячував гегемонію Антанти та мав на меті усталення вислідів війни на користь побідників; договір не взяв під увагу права самоозначення народів і приймаючи обмежене число держав у склад Ліги та відкидаючи тим самим засаду універсальності, створив властиво не Лігу Націй, а Лігу держав; вкінці версальська Ліга Націй, не маючи ніякої езекутиви не усунула небезпеки війни та стала другорядною установою, підчиненою Найвищій Раді», – відзначав член ЗУТЛН О. Марітчак [34, арк. 1].

Відомий громадсько-політичний діяч констатував, що «ініціативу по виправленню цих недоліків взяли громадські чинники в світі, які ще в період Першої світової війни ставили собі за мету здійснення загального миру (Ліга для злуки націй, Англія, 1915 рік; Ліга для скріплення миру, США, 1916 рік; Загальне товариство Ліги Націй, Франція, 1918 рік та ін.)». Діяльність СТЛН, створеної у січні 1919 р. спочатку обмежувалася тільки державами-переможцями у Першій світовій війні і «мала на меті змагання дотичного переведення мирових договорів, які закінчили на Заході світову війну». Тільки після вступу товариств нейтральних держав, а згодом австрійського та німецького (1920 р.), доповнена СТЛН стала повноцінною міжнародною організацією [34, арк. 1].

Восени 1921 р. у Відні наддніпрянцями-емігрантами, прихильниками уряду УНР в екзилі утворено Українське товариство Ліги Націй [160, 1922, 28 січня], що дало поштовх до утворення ЗУТЛН. У листі до Президента УНР-Ради Є. Петрушевича від 11 грудня 1921 р, відповідно до ухвал закордонної групи УНТП, Р. Перфецький запропонував утворити три організації – ЗУТЛН, Українське товариство Ліги Націй та окреме товариство для Кубанських земель. Водночас він виступив з проектом утворення єдиного українського товариства – Союзу товариств Ліги Націй українських земель з метою координації їх діяльності. «В цілі створення в лояльнім співділанню наших партій і Уряду незвичайно важної як для ідеї державности всіх українських земель так для нашої галицької державної справи організації Товариства Ліги Націй, позволив я собі предложити Вам,

Високодостойний Пане Президент, начерки моїх проєктів західно-українського (галицького) Товариства Ліги Націй і Союзу Товариств Ліги Націй українських земель, для ласкавого заняття до них становища, заки вони стануть предметом рішень закордонних наших політичних партій на підставі дорученого мені закордонною організацією нашої народно-трудової державницької партії, реферату», – відзначав майбутній Президент ЗУТЛН [24, арк. 1].

Р. Перфецький наполягав на утворенні декількох товариств – «з осібна окремо для Придніпрянщини окремо для Кубані і окремо для нашої державної території» [24, арк. 1]. Його аргументація зводилася до декількох тез. По-перше, зазначав український громадсько-політичний діяч, з огляду на постанову п. 3. Статуту СТЛН («кождий край буде представлений в Союзі» п. 12 («голосування на Загальних Зборах Союзу повинно відбуватися «по краям», а кожна національна делегація має право на 5 голосів)), доцільно «пробувати узискати в покликанню ся на міжнародний характер нашої галицької справи, як окремого об'єкту державно-правного під суверенітетом держав Антанти, окреме заступство для нашої державної території в Союзі Товариств Ліги Націй» [24, арк. 1].

Відповідно, на думку Р. Перфецького, «на тім зискати мусить як наша державна так вся українська національна справа як така, бо в сей спосіб при помочі окремих Товариств Ліги Націй для поодиноких українських державних територій зискати може наша українська нація місто 5-ти відпоручників до Союзу 10- зглядно 15-цять відпоручників, отже в двоє зглядно в троє сильніщу репрезентацію» [24, арк. 2].

По-друге, у випадку утворення трьох українських товариств, «відпадуть всі ті некористи і небезпеки, які досі приносили для українських з осібна західно-українських земель відмінні і дуже часто ярко суперечні державні і громадянські й політичні лінії поодиноких українських державних територій» [24, арк. 2]. Отже, «відділювання тих суперечних політичних ліній чи орієнтацій на представництва поодиноких українських

земел в однім спільнім українськiм Товариствi Лiгi Нацiй могли би дiлати на него так некористно, як це мало місце у Всеукраїнськiй Нацiональнiй Радi. Повторити могло би ся все те, чого свiдками були ми у тiй Всеукр. Нацiональнiй Радi» [24, арк. 2]. На думку Р. Перфецького, суперечностi, якi iснували мiж надднiпрянцями та галичанами у питаннi статусу українських земель могли паралiзувати дiяльнiсть спiльного Товариства Лiги Нацiй українських земель, «спричинювали би его неактивнiсть, а через внутрiшнi спори шкодили б его повазi на зверх та постiйно загрожували би его iстнованню» [24, арк. 3].

По-третє, «повстане можнiсть заступництва перед свiтом навiть для цих українських територiй, якi силою обставин ввiйшли в орбiту сусiдських чужонацiональних державних органiзмiв i в сей спосiб позбавленi зiстали опiки i заступства українських урядiв та зданi на власнi сили змушенi суть до самостiйної полiтичної акцiї» [24, арк. 3]. I зрештою, по-четверте, у випадку утворення трьох українських товариств, вони зможуть використовувати «для державної української справи всi тi нацiонально неукраїнськi полiтичнi чинники, якi станули на прiнцiпi узнання української державности даної української державної територiї» [24, арк. 3].

Р. Перфецький переконував Є. Петрушевича, що «цi дуже важнi зiгляди промавляють за самостiйним зорганiзованням Товариств Лiгi Нацiй для кожної української територiї, так рiвночасно переважно прямо зiгляди промавляють за тим, щоб в iнтересах цiлостi української справи не пустити сi Товариства самi..., щоб вони на свiтовiй полiтичнiй аренi перехрещували ся в своїй полiтичнiй дiяльностi, лише подбати вiдразу про того рода скоординованне їх дiяльностi щоби українськiй народ при їх допомiчi мiг вийти з повоєнного хаосу на Сходi Європи з найбільшою повнотою державницької незалежности» [24, арк. 4].

Для координацiї дiяльностi трьох українських товариств представник закордонної групи УНТП пропонував утворити координацiйний орган – Союз товариств Лiги Нацiй українських земель. Новопостале товариство

дозволило б усунути «шкідливі впливи чужих культур на психіку, почування, політичне виховання і методи діяльності віками відділених кордонами вітій нашого народу» та сприяло б «спільному пощуванню одних шляхів і політичних концепцій та орієнтацій» [24, арк. 5].

Союз товариств Ліги Націй українських земель, на думку Р. Перфецького, повинен був функціонувати на наступних засадах:

1. Відсутність спільного виконавчого Комітету / Виділу, спільної вибраної на певний період Президії, котрі могли би присвоїти собі «евентуально на шкоду котрої небудь української державної території постанавляючі чи репрезентативні права»;

2. Створення вищого органу управління – Ради Союзу («зложена з делегацій на правах територіальних курій»), та Генерального секретаріату («технічно-діловий спільний орган Союзу»);

3. Для прийняття рішень / ухвал Ради Союзу обов'язкова «однодушна згода всіх територіальних курій, бо инакше дана справа спадає з порядку нарад»;

Р. Перфецький зауважував, що «коли б навіть ця чисто формальна організаційна звязь між Товариствами Ліги Націй Українських земель навиді пропонованого мною Союзу тих Товариств явлитись мала в чим небудь невідповідною, чи не на часі, то думаю, що запропоновані мною постанови про Раду тих Товариств вже для всіх можливі до прийняття, а все таки ратують основну ідею співробітництва політичних громадянських чинників з усіх українських земель» [24, арк. 5].

12 грудня 1921 р. пропозиції Р. Перфецького щодо утворення трьох українських товариств було заслухано на засіданні управи закордонної групи УНТП, після чого «по ухвалах Комітету нашої Партиїної Організації скликана буде на найблисші дні загальна Конференція Партиї евентуально спільно з представниками інших партій для остаточного ухвалення статуту» [24, арк. 6].

Власне, 20-23 січня 1922 р. відбулися установчі збори ЗУТЛН, на яких після ухвалення Статуту вибрано Президію і Головну Раду Товариства, викристалізовано політичну платформу, а також ухвалено резолюції та директиви для вибраної Управи Товариства.

До складу Президії увійшли: Роман Перфецький (Президент), Ернест Брайтер, Осип Назарук (товариші Президента), Ілія Семака, Кирило Трильовський, Олександр Мартічак (секретар), О. Йосафат Жан (заступник секретаря), Айталь Вітошинський (скарбник). Склад Головної Ради: Агенор Артимович, Осип Каранович, Іван Коссак, Олександр Кулачковський, Кость Левицький, Лев Левицький, Вільгельм Найман, Лев Петрушевич, Ярослав Подляшецький. Заступниками членів Головної Ради стали Дмитро Коропатницький, Іван Німчук та Іван Околот [34, арк. 2]. «В сей спосіб ввійшли в склад Президії і Головної Ради як Українці так Поляки і Жиди, що стоять на становищі державної незалежності західно-українських земель, – відзначав Р. Перфецький. – При виборі Президії і Головної Ради застережно що дальші місця для національних інших меншостей і членів українських партій, які ще незаступлені в Товаристві» [34, арк. 2].

Статут товариства був розроблений Ю. Романчуком та Р. Перфецьким. Документ має невід’ємні інституційні елементи – договірну основу, постійний характер діяльності, внутрішньоорганізаційний механізм, а також додаткові елементи – цілі, права (та обов’язки), заснування відповідно до міжнародного права тощо. Складається Статут із 6 розділів та 28 параграфів [92, арк. 1].

У першому розділі «Назва і місце знаходження Товариства» зазначається, що особи, які підписалися нижче, засновують Товариство з назвою: «Westukrainische Liga für Völkerbund». Українською мовою: «Західноукраїнське Товариство Ліги Націй». Англійською мовою: «Westukrainian Society of League of Nations». Французькою мовою: «Association de l’Ukraine Occidentale pour la Society des Nations» [92, арк. 1].

Відповідно до другого параграфу Статуту «місцем знаходження Товариства визначено до моменту припинення окупації західноукраїнських регіонів країни і відновлення на них врегульованих державно-правових відносин місто Відень. Після повернення на Батьківщину Головний комітет визначатиме місце знаходження Товариства» [92, арк. 2].

Одним із найбільших за обсягом є другий розділ Статуту, в якому сформульовано мету та основні напрями діяльності ЗУТЛН. Зазначається, зокрема, що «Товариство має опікуватися сприянням викладених у Основній угоді Ліги Націй положень та їх практичним втіленням у західноукраїнських краях і ними у тих українських областях, які на підставі Сен-Жерменських державних угод з причини їх належності до колишньої Австро-Угорської монархії вже зараз становлять особливий об'єкт міжнародного права і діють під суверенітетом країн Антанти» [92, арк. 2].

Звертається увага на те, що за умов виключення будь-якої чисто політичної участі ЗУТЛН займатиметься підтримкою Ліги націй у її намірах:

а) усунути несправедливість, панування сили і безправ'я у міжнародно-правових відносинах;

б) забезпечити всім націям відповідно до права на самовизначення народів вільний розвиток, а також з цією метою добиватися їх самостійності і, за можливості, широкої незалежності;

г) перетворити Лігу Націй у майбутньому на таку світову організацію, яка на підставі міжнародного права об'єднає всі нації світу і зробить Лігу Націй справжнім верховним арбітражним судом для вирішення всіх міжнародних правових претензій [92, арк. 3].

Крім цього, в Статуті вказується, що ЗУТЛН добиватиметься впливу на широкі кола суспільства, а також громадські організації в сенсі, щоб здійснилися свободолобні принципи та ті ідеї, які лежать в основі прагнень Ліги Націй.

Четвертий параграф Статуту зобов'язував членів ЗУТЛН проводити широку пропаганду в пресі й громадських колах ідеї утворення самостійної та нейтральної Галицької республіки; засновувати власні підорганізації (філії); проводити анкетні опити, збори Товариства і народні збори; відправляти меморандуми та інші відповідні звернення депутацій та делегацій Товариства до Міжнародної Унії товариств Ліги Націй та самої Ліги Націй, а також до державних установ і парламентів всіх держав світу; співпрацювати з іншими подібними товариствами; утворювати об'єднані спілки, союзи та інші об'єднання з тією ж метою: досягнення викладених у попередніх положеннях цілей; сприяти гуманітарним організаціям і закладам у країні та за кордоном [92, арк. 4].

Як вказує Н. Литвин, новостворене товариство звернулося «до уряду Президента Української Національної Ради Д-ра Євгена Петрушевича з домаганням поширити дальшу рішучу боротьбу за державну незалежність усіх західноукраїнських земель в напрямі їх з'єднання у відновленій Західно-Українській Галицько-Володимирській Державі» [312, с. 267]. Водночас зверталась увага «всіх держав і політичних чинників світу» на те, що головними передумовами стабілізації міжнародних відносин і забезпечення миру є якнайшвидше усунення насильства й поневолення та «всіх побудованих на них» окупацій чужонаціональних територій і якнайшвидша реалізація прав націй на самовизначення, їх власну державність і незалежність. Це стосувалося насамперед Східної Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя, північно-західної Буковини, які вже три роки піддавалися безправ'ю «ворожих польських і румунських окупацій». Хвилювала ЗУТЛН й доля південно-західної української землі – Прикарпатської Русі, яка згідно з Сен-Жерменським договором «в дійсності» не отримала територіальної автономії [92, арк. 6].

ЗУТЛН, як бачимо, створювалось для дотримання і розвитку засад, прийнятих основним договором Ліги Націй, які були спрямовані на формування національних відносин, підтримку діяльності Ліги Націй щодо

усунення несправедливості, насильства поневолення народів та забезпечення всім народам, на основі права, самовизначення, вільного їх розвитку під «політичним і національним оглядом», піднесення культури, зміцнення взаємовідносин між націями [92, арк. 5].

Для досягнення зазначених цілей передбачалась відповідна організаційна структура. ЗУТЛН мало свою штаб-квартиру, членів і необхідну систему основних і допоміжних органів.

Членами ЗУТЛН були призначені Генеральними зборами почесні члени, а також:

а) засновники, які внесли одноразовий, визначений Головним комітетом, мінімальний внесок;

б) жертводавці, які зобов'язалися внести визначений Головним комітетом мінімальний річний внесок щонайменше за п'ять років;

в) дійсні члени;

г) надзвичайні члени;

д) члени-кореспонденти [92, арк. 5].

Згідно з шостим параграфом Статуту дійсними членами могли бути: 1) всі особи, належні до української нації та засновані ними юридичні особи, організації і 2) ті особи іншої національності на західноукраїнських землях, які належать до розташованих на цих землях спільнот, якби було так, що вони шляхом вибору громадянства набули іноземного громадянства.

У сьомому параграфі Статуту наголошується, що надзвичайними членами можуть бути іноземні громадяни та члени їх родин, які належать до вказаних у шостому параграфі національних меншин на українських землях, які з огляду на визначений у двадцять першому параграфі національний ключ не можуть бути прийняті як дійсні члени Товариства [92, арк. 5].

Почесним Президентом, почесним членом і членом-кореспондентом, зазначається у восьмому параграфі Статуту, може бути призначений будь-хто без огляду на державну належність і національність. Це ж стосується засновників і жертводавців [92, арк. 6].

Для досягнення зазначених цілей ЗУТЛН та його члени використовували загальновизнані принципи і норми міжнародного права. На це зверталась, зокрема, увага в «Комунікаті про утворення західноукраїнського Товариства Ліги Націй» від 28 січня 1922 р., в якому наголошувалось, що до керівництва товариства увійшли не лише українці, але й «поляки й жиди, що стоять на становищі державної незалежності західноукраїнських земель». Водночас було «застережено ще дальші місця для інших національних меншостей і членів українських партій, які ще не заступлені в товаристві» [92, арк. 6].

Значну увагу в Статуті приділено правилам прийому до ЗУТЛН. Так, у дев'ятому параграфі зазначається, що «дійсні члени, за винятком юридичних осіб, надзвичайні члени і члени-кореспонденти, а також засновники і жертводавці приймаються до Товариства Президентом Товариства по рекомендації трьох членів Товариства. Не прийняті особи мають право оскаржувати таке рішення у Головному комітеті, який приймає остаточне рішення. Прийняття юридичних осіб та організацій до Товариства здійснюється Головним комітетом; у випадку неприйняття юридичні особи мають право оскарження, зверненого до Генеральних зборів. Обрання почесних членів і почесного Президента застерігається за Генеральними зборами» [92, арк. 6].

Права членів товариства виписано в десятому параграфі Статуту, де підкреслюється, що «їх права здійснюються фізичними особами особисто, а філіями Товариства і іншими юридичними особами через представника. Спілки і організації обирають на кожні 500 (п'ятсот) членів одного представника. Від об'єднань та організацій обирається один представник на кожні 500 (п'ятсот) членів. На перші 500 (п'ятсот) членів філій, а також на кожні наступні є право обрати свого представника. Юридичні особи, які налічують понад три тисячі членів, делегують два представники» [92, арк. 7].

Про членські внески, суперечки, які виникають у межах діяльності, виключення членів товариства йдеться в 11, 12, 13 параграфах Статуту.

Головними органами Товариства були: Генеральні збори, Головний комітет та Президент Товариства.

До компетенції щорічних Генеральних зборів належали:

а) визначення кількості членів Головного комітету у межах, визначених §§ 18, 19 і 20 статуту;

б) обрання Президії Товариства і Головного комітету, а саме: Президента, трьох віце-президентів, генерального секретаря, другого секретаря Товариства, членів Головного комітету і їх представників (§§ 19 і 20), а також обрання Контрольної комісії, яка складатиметься із трьох членів;

в) призначення почесних членів та почесного президента, а також виключення членів із Товариства; г) визначення основ діяльності Товариства;

д) прийняття рішення щодо зміни статуту, про вступ Товариства до будь-яких інших товариств і об'єднань з аналогічною організацією, а також прийняття рішень про розпуск Товариства;

ж) прийняття рішення у всіх інших справах, які поставлені на порядок денний чи Головним комітетом, чи чвертю наявних членів Товариства під час зборів [92, арк. 8].

Як зазначається в шістнадцятому параграфі Статуту, Генеральні збори були найвищим органом ЗУТЛН і приймали рішення у всіх справах, що стосувались платформи або мети товариства. Вони скликалися щонайменше один раз на рік у грудні місяці – щорічні збори, в той час як надзвичайні Генеральні збори скликалися в міру необхідності. На вимогу однієї п'ятої частини всіх членів Головний комітет повинен був упродовж двох тижнів скликати надзвичайні Генеральні збори. Якщо цей термін спливав безрезультатно, то ініціатори відповідно до Статуту мали право самостійно скликати такі збори [92, арк. 8].

Сімнадцятий параграф Статуту вказує, що участь у Генеральних зборах ЗУТЛН мали право брати дійсні члени та почесний президент, наділені правом голосу. Для чинності рішення Генеральних зборів необхідно було, щоб належним чином проходило скликання Генеральних зборів шляхом опублікування у пресі або повідомлення через рекомендовані листи за чотирнадцять днів до цього, а участь у зборах узяла щонайменше одна третина дійсних членів. За відсутності приписаного кворуму на підставі рішення Президента Товариства Генеральні збори могли відбутися упродовж наступних 10 (десяти) днів у визначений календарний день із збереженням встановленого порядку денного; рішення таких зборів були чинні без огляду на кількість присутніх. Така постанова повинна бути вказана у оголошенні про скликання Генеральних зборів. Рішення приймалися простою більшістю голосів. Тільки у випадках, обумовлених § 15 (підпункт е), була необхідна присутність половини членів товариства, а рішення приймалися двома третинами голосів; такі обставини мали бути поставлені у порядок денний і вказані у оголошенні про скликання зборів [92, арк. 7].

Достатньо широко виписані повноваження Головного комітету і Президії Товариства. У параграфі вісімнадцятому зазначається, що Головний комітет був виконавчим органом ЗУТЛН і органом зовнішнього представництва в особі Президента або його заступників та Генерального секретаря. Головний комітет збирався щонайменше один раз на три місяці і був уповноважений в рамках виконання своєї діяльності вибирати делегатів та представників, створювати національні секції та краєві секції, культурні й господарські відділи, а також комітети, підкомітети та інші підлеглі їй органи. Головний комітет визначав з кола членів Товариства, делегованих до міжнародної спілки Ліги Націй, а також у комісію спілки об'єднаної Ліги Націй на українських землях, якщо така корпорація буде заснована. Крім цього, Головний комітет мав право тимчасово або на тривалий час делегувати до Президії Товариства для забезпечення особливих робіт членів

комітету або комісії чи службовців Товариства і членів Товариства, які могли брати участь у роботі Президії із дорадчим голосом [92, арк. 7].

У дев'ятнадцятому параграфі Статуту міститься уточнення, що Головний комітет складався із Президії Товариства *in corpore* та з десяти (до п'ятнадцяти) членів комітету, а також із 4–6 заступників членів комітету, які представляли членів комітету у випадку короткочасної або тривалої завади (для їх присутності). Відповідно до двадцятого параграфу Статуту Президія Товариства складалась із Президента Товариства, трьох Віцепрезидентів, Генерального секретаря і другого секретаря Товариства. На випадок тривалих перешкод у одного або декількох членів Президії Товариства, що заважають їм брати участь у роботі Президії або у випадку їх виключення із Президії Товариства, Головний комітет мав право упродовж одного фінансового року делегувати зі свого середовища на час до скликання чергових Генеральних зборів на їх місце придатних осіб до Президії Товариства [92, арк. 8].

Головний комітет, наголошується в двадцять першому параграфі Статуту, за відповідних обставин повинен був у міру можливості обиратися таким чином, щоб у ньому були представлені всі українські землі. Нації повинні бути представлені у Головному комітеті пропорційно кількості членів Товариства даної нації, проте не більше, ніж частка населення цієї нації. У випадку перешкоди для одного члена Головного комітету, який представляв певну область західноукраїнських земель, він замінювався іншим членом комітету даної області або його заступником [92, арк. 8].

Президія Товариства здійснювала його зовнішню репрезентацію і керівництво діями відповідно до принципів і вказівок Генеральних зборів та Головного комітету. Президія також визначала порядок денний засідань Головного комітету і скликала їх «шляхом порозуміння» при встановленні порядку денного. Кожен член комітету був уповноважений не пізніше як за два дні до засідання вносити свої пропозиції через секретаря Товариства до порядку денного засідання комітету [92, арк. 8].

Про легітимність ухвал ЗУТЛН йдеться у двадцять третьому параграфі Статуту, де, зокрема, зазначається, що для чинності рішення Головного комітету була необхідна присутність щонайменше 9 (дев'яти) зібраних у місці знаходження Товариства членів Головного комітету і проста більшість голосів. Для чинності рішень Президії Товариства необхідна присутність половини членів і проста більшість голосів. При однаковій кількості голосів голос Головуючого рахувався як два голоси [92, арк. 10].

Для всебічної та ефективної діяльності ЗУТЛН передбачалось створення філій товариства, які вступали в свої права згідно з двадцять четвертим параграфом Статуту, після їх офіційного прийняття Головним комітетом. А в двадцять п'ятому параграфі Статуту вказується, що вони мали право діяти спільно у досягненні мети Товариства за допомогою своїх органів відповідно до статуту Товариства, його платформи, а також рішень Головного комітету. До поля діяльності філій належали такі справи, які не застережені для Генеральних зборів Товариства, Головного комітету та їх органів (§§ 15 і 18) [92, арк. 10].

Загальна характеристика органів філій ЗУТЛН подається в двадцять шостому параграфі Статуту.

У випадку добровільного розпуску Товариства питання стосовно його майна, згідно з двадцять сьомим параграфом Статуту, приймали останні Генеральні збори. Якщо щодо цього рішення не було прийнято або у випадку розпуску Товариства державними органами, майно Товариства переходить до Наукового товариства ім. Шевченка у Львові із зобов'язанням використовувати його для цілей, які ставило розпущене Товариство, і передачі подібним товариствам, які, можливо, будуть знову створені [92, арк. 10].

У Перехідних положеннях Статуту звертається увага на те, що першими членами Товариства були засновники, що поставили підписи під даним Статутом, які разом утворювали перші Генеральні збори Товариства і

обирали його перший Головний комітет та Президію Товариства [92, арк. 10].

Отже, установчий документ ЗУТЛН мав інституціональну будову – штаб-квартиру, відповідну організаційну структуру, постійні та допоміжні органи. Це – свідчення того, що екзильний уряд Є. Петрушевича прагнув надати ЗУТЛН статус постійної міжнародної організації, створеної для врегулювання усіх питань, пов'язаних із захистом національних інтересів галицьких українців. Завдяки зусиллям ЗУТЛН «східногалицьке питання» неодноразово дискутувалося на засіданнях Великої ради і Політичного комітету Генеральної Асамблеї Ліги Націй [92, арк. 11].

Установчі збори ЗУТЛН також ухвалили політичні резолюції що торкалися розв'язання українського питання і розвитку міжнародних відносин. На установчих зборах закликано вступати у лави товариства, визначено розмір членського внеску (50 крон) та ухвалено резолюції, в яких відзначено, що «коституючий Загальний Збір Західно-українського Товариства Ліги Націй розглядаючи сучасну міжнародну ситуацію в звязи з невиносимим положенням українського народу і інших поневолених народів Європи та оцінюючи вповні змагання Союзу Товариства Ліги Націй і інших міжнародних установ в напрямі узискання доцільного наладнання міжнародних відносин» [34, арк. 3]:

1. Звертає увагу всіх держав і політичних чинників на те, що головними передумовами усталення міжнародних відносин і забезпечення миру світі є остаточне і якнайскоріше усунення насильства і поневолення та всіх опертих на них окупацій чужонаціональних територій та одночасне безглядне і «повне зреалізованне прав націй на самовизначенне, на власну їх державність і незалежність».

2. Загальні збори стверджують, що: (а) західноукраїнські землі – Східна Галичина, Холмщина, Волинь і Підляшшя та північно-західна Буковина три роки залишаються «під безпощадним і безправним окупаційним режимом ворожих польських і румунських окупацій»; (б)

«полуднево-західна українська земля «Прикарпацька Русь», приділена Найвищою Радою Мира до чесько-словацької Республіки, в дійсности не одержала ще й досі загарантованої сан-жерменським договором територіяльної автономії».

3. Загальні збори констатують, що завоювання Східної Галичини, Холмщини, Волині, Підляшшя та північно-західної Буковини Польщею та Румунією «противиться принципам права всіх націй на повне самовизначення, які Найвища Рада Мира а з нею всі міжнародні установи прийняли за основу для нового державного розграничення і ладу в Європі».

4. Загальні збори констатують, що населення західноукраїнських земель реалізувало своє право на самовизначення, проголошуючи свою державну незалежність та «трилітню непохитною борбою за цю свою державність не признало насильно накиненої їй окупаційної влади і її діл». Відповідно «всі заключені окупаційними владами цих територій акти і договори чи довершені вони у Варшаві і Букарешті чи у Ризі є відносно західно- українських неважні і необовязуючі».

5. Загальні збори опираючись «на сю непохитну волю населення сих земель і на принципи права націй на самовизначення і на історичне право колишньої галицько-володимирської держави, домагається з всею рішучістю від Найвищої Ради Мира і від союзних і уосоюзнених та всіх інших держав світа визнання сего державного права і утворення з західно-українських територій, що дісталися під окупацію Польщі і Румунії західно-української Галицько-володимирської держави».

6. Загальні збори закликають міжнародну спільноту «покласти якнайскорше край жорстоким практикам польської і румунської окупації на цих землях, що по трилітніх важких досвідах дається осягнути лише в дорозі негайного усунення сих окупацій, і визнати державну незалежність Західно-українських земель».

7. Загальні збори закликають Євгена Петрушевича «поширити дальшу рішаючу боротьбу за державну незалежність західно-українських земель в

напрямі їх зєдинення у відновленій західно-українській галицько-володимирській державі» [34, арк. 3–4].

Однак, щодо політичної платформи товариства та його ідеологічних принципів у товаристві не існувало єдиної думки. На які держави орієнтуватися у вирішенні «українського питання»? Чи можлива повноцінна злука УНР і ЗУНР? Ці питання залишалися риторичними.

Уже одна з перших нарад ЗУТЛН за участю запрошених відомих громадсько-політичних діячів засвідчила багатовекторність думок щодо можливого вирішення «українського питання» ЗУТЛН. На розширеному засіданні Президії 3 лютого 1922 р. із програмною доповіддю виступив представник ЗУНР на Паризькій мирній конференції В. Панейко, який висловив основну свої думку – «нема іншого виходу, як союз, Федерація, – термін річ другорядна» [25, арк. 2].

Доповідач переконував учасників наради що «Версальський мир замкнув одну карту міжнародних і державних відносин, яка відкликана буде хоч мир сей кульгавий. Він накинув цілому рядови держав, в тім і побідних, як Польщі – Румунії засаду зломання суверенности. Ряд економічних, географічних і т. д. причин пре до скінчення в Європі пульверинації сил... Ні гетманщина з булавами, ні маскарад не вернеться. Европа йде до великої організації. Самостійність у давнім значінню скінчена» [25, арк. 2].

Однак, на думку В. Панейка «виринула инша самостійність: робити на своїй території все, що треба для розвитку економічних і духових сил. За такою самостійністю я до глибини душі, в першій мірі в злуці з так само самостійним народом російським і иншими, що відірвалися від нього і сохнуть. Голод, біда і конечність знидіння тих державок вже ясна! Не резигную з державности українського народа, тільки хочу скріплення нашої участі в світовім тілі!» [25, арк. 2].

На наступній нараді ЗУТЛН (14 лютого 1923 р.) продовжено попередню дискусію. В. Панейко вкотре наголошував, що «наша орієнтація може бути тільки українська і тільки державницька. І якраз з того

становища прийшов я до висновку, що мусимо прийти до Федерації з Росією» [25, арк. 3]. На користь своєї тези він наводив низку аргументів. «Ми Галичане знаємо, що від Польщі без війни, без крові і заліза ніхто не вирве Східної Галичини..., – зазначав він. – Се питання не дипломатичних заходів лише питання відношення збройних сил на Сході Європи. Мусимо отже піти на угоду з Поляками і згодитися з колонізацією нашої землі Мазурами – або змагати до сили, яка доведе до IV-го й останнього розбору Польщі! Тою силою може бути тільки євразійська Федерація зі всіма своїми ресурсами й ніхто інший!» [25, арк. 3].

В. Андрієвський (член Української Народної Партії (УНП), редактор часопису «Соборна Україна») апелював В. Панейку, зауваживши, що «Польща не хоче України, не може її стерпіти, якраз тому, що якби Україна була, то забрала б її Галичину. Польща тільки дурить Велику Україну. Україну хоче тільки український народ! Федерація не єсть розв'язка, бо федерація неможлива. Хто знає Росію той се знає! Москаль привик до рабства... Коли Польща говорить, що скорше віддасть Варшаву ніж Львів, то Московщина каже, що скорше віддасть Москву ніж Київ! Також федерація з бувшим російським Сходом майже неможлива» [25, арк. 4].

Наддніпрянець навів конкретні аргументи, які, на його думку, свідчили про зацікавлення Росією українськими землями. «Відбудова давньої Росії може розпочатися лише від України, – продовжував він. – Всі ресурси може дати лише Україна. Значить відбудова Росії мусіла би піти коштом українського мужика. А що до Галичини – то Росія не схоче її... – збільшило тільки число українських мазеп сепаратистів» [25, арк. 4]. Він зауважував, що серед більшовиків існує дві течії: «Одна з них хоче Галичини лише для свого походу на захід, але прилучення її до Росії так само не хоче як друга течія між ними» [25, арк. 4].

Л. Цегельський (посол ЗУНР у Вашингтоні, член УНП) констатував, що дискусія щодо можливих шляхів вирішення «українського питання» «ведеться вже три роки і не може скінчитися». Він відзначив: «Обі сторони

мають рацію. Але обі забувають, що мішають теперішній стан і розвоєві тенденції. З реального становища має рацію п. Панейко, з розвоєвого п. Андрієвський. Тепер український народ не годен здійснити самостійности бо всі проти того і Росія і всі, а народ ще за мало свідомий, щоби проти всіх здобути самостійність» [25, арк. 5]. Український посол розкритикував ідею федералізації, оскільки «до федерації треба двох, а федералістів нема ні по московським по велико-українським боці. Хоч робиться щось. Дорога до Федерації трудніша як єму [В. Панейку – авт.] здається. Нема з ким федеруватися. Що до політики Петлюри, то одиноко реальна самостійна політика: знайти мілітарну силу під боком без якої ніяка держава модерна не повстала» [25, арк. 6].

Залишаючись оптимістом, Л. Цегельський резюмував: «Я вірю в те, що український нарід виграє кінець кінців велику війну: він має інтелігентність велику, богацтво і традицію, яку йому треба тільки освітити. Як український народ буде міцний, то меже йому федерація з Росією буде вигідніша. Там на півночі нема того товчка , який пхає до боротьби на Україні. А на Україні є: гнет..., горючий національний патріотизм... Росіяни Галичини не хочуть і тому заявилися за самостійність Галичини» [25, арк. 6].

Розмірковуючи над стратегією подальших дій, Л. Цегельський зауважив, що «Галичане повинні велико-українську справу лишити велико-українцям. Тому , що ми за слабі аби мішатися в вирішуванне її. Галичина має окреме становище. Росія большевицька! До неї нас не прилучать. Піднесенне федерації з нею спричинить, що дадуть нас провізорично до Польщі. Або самостійність або до Польщі. Значить, ми мусимо стояти на самостійности. Як на Сході буде добре, то наш сойм не буде такий дурний, або не йти на Схід» [25, арк. 7].

Своє бачення вирішення «українського питання» висловив член ЗУТЛН о. Жан, (монах ЧСВВ, канадський француз за походженням). Він відначив, що «а виробленне націй не треба століть. За три тижні

переродилася Галичина! З Заліщик вийшли ми з 5 000 людей, а до Бучача дійшли ми з 20 000, а потому під сам Львів дійшли масою. Так буде і на Великій Україні: стануть і поженуть Москалів до Москви, а у нас Поляків до Варшави! Треба піддержувати народ у тій думці, що він всемогучий» [25, арк. 7].

К. Трильовський (член Української селянсько-радикальної партії) наполягав, що «треба вчити народ боротися! Треба збирати гроші на те в Америці – ще більше! Без помочі чужої держави не здобудемо своєї держави, але треба, щоби було кому помагати. Є тепер слабо, але се передишка. Річ еміграції ту слабість усунути. Мусимо стати на самостійницькім становищі. Федерація! Але федеруватися з тим, хто є! З ким? Федерація – річ реальна, але говорити з тим, хто є: є Ленін, є Троцький і т. п... Вони імперіялісти всі, – дуже великого бука треба, аби такого медведя як Росія научити чогось» [25, арк. 7].

Член УРП Я. Подляшецький навів приклад, яким подяки добилися самостійності – «кокетували на всі боки...» [25, арк. 7]. Він констатував: «Треба ролі поділити. Якби взяти се з тої точки, то я можу пожелати Д-рови Панейкови успіху. Але він представляє, що самостійности не осягнемо і треба з неї зрезигнувати та пійти на федерацію. Пригадую його аргументи. Сеж зміна політичної лінії! Тому кажу, що єго погляд не стійкий. Бо дістати добру Федерацію можна жадаючи самостійности! Але на питанне Польща, чи Росія – вибрати треба Росію, із-за хоч би знищення кордону з нами...» [25, арк. 9].

Інший член УРП, О. Назарук відзначив, що «не може прилюдно давати відровіди на питання «Польща, чи Росія», бо таку відповідь взяла б публіка за відповідь Уряду», однак зауважив, що в сучасних умовах українцям важко вести боротьбу із полями в Галичині, навіть важче ніж іландцям з англійцями. «Щодо ірландської боротьби в Галичині, то єї не так легко вести, як в Ірландії, – відзначав радикал. – Бо Ірландія оточена морем, тай до її берегів можна дебути причалити і висадити вибухові матеріали та

збрую. А до Галичини довести се трудно. І в Галичині скрізь повно Поляків, які всього доглядають і виспівують, коли в Ірландії зібрані Англіїці тільки в одній части краю. Орієнтація на Україну тепер не реальна. Треба десятків літ, щоби мужик на Україні став тим, ким его хоче мати В. Андрієвський» [25, арк. 9]. Реалізм О. Назарука підкріплювався саркастичним висловом: «Дуб не лоза і не розвивається повільно, а народ все дуб...» [25, арк. 9].

Таким чином, створення СТЛН дало поштовх до утворення національних товариств, серед яких – ЗУТЛН. Новостворена українською політичною еміграцією організація, відповідно до Статуту, опікувалася сприянням викладених в Основній угоді Ліги Націй положень та їх практичним втіленням на західноукраїнських землях. ЗУТЛН перебувало «під контролем» екзильного уряду ЗУНР, який за допомогою товариства намагався «покласти якнайскорше край польській і румунській окупації» [34, арк. 3] на західноукраїнських землях.

РОЗДІЛ 3

ВСТУП ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ ДО СОЮЗУ ТОВАРИСТВ ЛІГИ НАЦІЙ

3.1. Особливості здобуття членства у Союзі товариств Ліги Націй

Створення ЗУТЛН – тільки перший крок на шляху до повноправного членства в СТЛН. Зважаючи на протидію польського товариства, а також небажання європейських держав вирішувати «українське питання», перед українським товариством стояло складне завдання, вирішення якого вимагало консолідованої праці української політичної еміграції та національно-свідомої еліти Галичини.

1 квітня 1922 р. ЗУТЛН надіслав листи до Головного секретаріату СТЛН, а також англійського, французького, італійського, бельгійського, німецького, російського, угорського товариств, в якому запропоновано внести зміни до Статуту СТЛН. У документі відзначено: «Президія Західно-українського Товариства Ліги Націй має честь зголосити на Загальні Збори Міжнародної унії товариств Ліги Націй... долучений внесок на ствердження Загальними Зборами Унії в дорозі автентичної інтерпретації § 3 організаційного статута Унії, що Членами Унії можуть бути Товариства Ліги Націй також з країв, котрі, хоч не становлять самостійних державних організацій, але у відношенні до держав в які входять, представляють собою будь то несамоїйні / федеративні / державні одиниці, будь то на них правно забезпечені суть для населення сих країв автономні права. Оскільки Хвальний Генеральний Секретаріат вважав, що долучений внесок належить трактувати як доповнення § 3 статута Унії просимо предложити його

ласкаво Головній Раді Унії як внесок на доповнення статутів Унії» [28, арк. 1].

На черговій Загальній Конференції СТЛН ухвалено рішення, яке легалізувало вступ до товариства українських організацій. У документі відзначено: «З уваги на те, що Міжнародна Унія Товариств Ліги Націй повинна для уможливлення собі сповня високих внесених своїх цілей і завдань дати можливість безпосереднього належання до Унії національним Товариствам Ліги Націй також з тих країв, котрі хоч не становлять самостійних державних організмів, але у відношенні до держав, в які входять, представляють собою будьто несамоствійні /федеративні / державні одиниці будьто на них правно забезпечені суть для населення сих країв автономні права» [24, арк. 2].

П. 3 Статуту СТЛН передбачав, що до складу СТЛН можуть бути включені «Товариства Ліги Націй також тих країв, котрі хоч не становлять самостійних державних одиниць організмів, але у відношенні до держав, в які входять, представляють собою будьто несамоствійні / федеративні / державні одиниці будь то на них правно забезпечені суть для населення сих країв автономні права» [24, арк. 2].

Для захисту прав національних меншин, СТЛН створила спеціальну Комісію національних меншин. До її складу входили «щонайменше один член Т-ва, або Національної Федерації» [39, арк. 2]. Вона була уповноважена «постійно займатися долею меншостей, раси, мови, віри і робити періодичні звіти Раді Унії про скарги, які ця Комісія вважала гідними до розглядання» [39, арк. 2]. Новостворений орган СТЛН «мусив мати в своєму складі певну кількість делегатів Товариств національних меншостей без ушкодження прав кожного Т-ва меншости, яке мусить бути представлене кожний раз як інтересуюче його питання буде поставлене на обговорення» [39, арк. 2]. Також Рада СТЛН могла (за потреби) передати скарги до Ліги Націй. Водночас, «у випадку спішности Комісія мала право відіслати відповідну скаргу безпосередне до Ради Ліги Націй». Протести

національних меншин направлені до СТЛН повинні були б «бути доложені Генеральним Секретарем тій Асоціації або федерації заінтересованої країни з проханням зробити відповідну анкету» [39, арк. 2].

Делегація ЗУТЛН надзвичайно важливого значення надавала роботі Комісії національних меншин. Остаточно порядок її роботи був схвалений на СТЛН в Гаазі (1923 р.). Комісія працювала за такими принципами:

1. До складу Комісії входять товариства-члени Союзу, «рівно ж як і Т-ва меншостей»;

2. Розподіл голосів відбувався за пропорційним принципом – кожна держава отримувала 5 голосів;

3. У випадку, «коли в державі мається федерація т-в т. є. більшості і меншостей, тоді ці 5 голосів поділюються пропорціонально по взаємній згоді, або по рішенню Ради Унії, на випадок незгоди меж більшістю та меншостями (тимчасова ухвала, оскільки окремі члени Комісії пропонували рівноправність голосів більшості і меншості);

4. Комісія може «звернутися до Т-ва більшості в державі з закликом організувати та вислати до комісії представництво меншостей»;

5. У випадку, коли «уряд забороняв організацію Товариств меншостей, тоді Комісія має право викликати сама певні політичні чи які інші організації меншостей і, навіть, поодиноких осіб;

5. Комісія повинна виготовити «свод всіх законів, прийнятих державами, що підписали договори про права меншостей», для виконання цих договорів [39, арк. 3].

Отже, 3-7 червня 1922 р. у Празі проходила конференція СТЛН, яка «між іншими справами мала порішити прийняття Західно-українського Товариства Ліги Націй до Союзу» [36, арк. 1]. На захід прибула численна делегація ЗУТЛН у складі: Р. Перфецький (голова делегації), К. Трильовський, І. Семак О. Марітчак, а також відпоручики філії товариства у Празі (М. Лозинський (голова філії), О. Колесса, Л. Давидовський, К. Гладій і Р. Шепарович). «Наша делегація розвинула серед

членів Конгресу інтензивну і широку пропаганду за прийняттям Західно-українського Товариства, однак ситуація в перших днях Конгресу була для нас некористна з причини сильної контракції польських делегатів» [36, арк. 2], – зауважували представники ЗУТЛН. Згодом, «по невдачній спробі цілковитого відрочення справи прийняття нашого Товариства на засіданню Конгресу в дни 5 червня ср. відослано по промові дра. Ол. Марітчака справи предложені нашим Товариством до першої і п'ятої Комісії, які мали прийти з відповідними внесеннями перед Конгрес» [36, арк. 3].

6 червня 1922 р. на засіданні п'ятої комісії від імені ЗУТЛН із доповідями виступили виголосили О. Марітчак «Державно-правне становище східно-галицької справи» та М. Лозинський «Історичні основи нашої державности», після чого «слідували відповіді і закиди особливо що до статуту нашого Товариства зі сторони польських делегатів графа Лося і проф. Дембінського, на які відповів іменем нашої делегації Др. Ол. Марітчак» [36, арк. 3]. У підсумку, були схвалені резолюції:

1. «Комісія є погляду, що з причини на особливе становище Східної-Галичини (Західної України), признане її великими державами Антанти численними рішеннями виданими в тій справі, належить її уважати окремим краєм» (пропозиція делегації Великої Британії) (прийнята 15 голосами «так», 1– «проти» та 3 «утрималися»).

2. «Шеста Конференція жалує, що правне становище Східної Галичини зістає до тепер невияснене і уважаючи, що сучасний стан сеї території спричинює великі труднощі, висказує побажання, щоби правне становище Східної Галичини порішено в можливо найкоротшим часі» (пропозиція голландської делегації прийнята одноголосно) [36, арк. 3].

7 червня 1922 р. відбулося засідання першої Комісії внутрішніх справ, на якому одноголосно (польський делегат утримався) прийнято рішення про вступ ЗУТЛН до СТЛН (на комісії доповідь «Про справу Східної Галичини» виголосив О. Марітчак. Після обіду того ж дня пленарне засідання Конгресу одноголосно ухвалило рішення про при прийняття у лави СТЛН ЗУТЛН, а

«опісля по рефераті делегації Великої Британії подані висще резолюції». Делегація ЗУТЛН заважила, що «ухваленне резолюцій приняв Конгрес оплесками» [36, арк. 4].

Після прийняття ЗУТЛН до складу СТЛН (1922 р.) екзильному уряду ЗУНР та ЗУТЛН було надіслало «Анкету щодо збереження миру у Східній Європі». Президія Союзу просила відповісти на декілька питань:

«1. Чи є в інтересі забезпечення трівого мира і політичної та господарської рівноваги в світі, щоби право кожної нації на самовизначенне знайшло своє здійсненне також що до всіх націй Сходу Європи та чи можливий сей мир колиб культурний світ допустив на Сході Європи до побіди насильства над правом, між иншим через знехтованне виконаного в 1918 р. населеннем Східної Галичини право на самовизначенне в виді відновленої ним самостійної галицької держави?

2. Чи супроти дотеперішних безоглядних практик польської окупаційної влади змірячої до плянового винищення населення Східної Галичини не вважаєте необхідним, щоби визнано державну незалежність Східної Галичини і безпрОВОЛОЧНО усунено мілітарну польську окупацію сего краю...?

3. Чи переведенне в життя засад найширшого демократизму і суспільної справедливости в часі існування галицької держави в 1918 і 1919 р. законодавством її Національної Ради забезпечуючим: а) рівноуправненне усіх національностей замешкуючих її територію|основний конституційний закон; б) виборче право до сойму галицької держави, оперте на найширших модерних демократичних основах |виборчий закон з дня 15 цвітня 1919 р.; в) здоровий господарський розвій краю через наділенне земельним законом з дня 14 цвітня 1919 р. безземельних і малоземельних селян землею – не дає запоруки, що Східна Галичина як незалежна держава причиниться до злагодження національних і суспільних противенств на Сході Європи, та стане основою его пацифікації?

4. Чи на Ваш погляд визнання незалежної східно-галицької держави не являється політичною і господарською konieczністю в цілі спинення політичних і оружних конфліктів між Польщею а Сходом Європи, як також в цілі забезпечення для Європи надміру середників поживи і сирівців з Східної Галичини, ринку збуту для західно-європейського промислу і природного посередника в торгівлі між Сходом а Заходом?

5. Чи не вважаєте, що евентуально вказаним було б для забезпечення мира відділити Схід Європи рядом буфорних держав від Польщі і Німеччини через продовження ланцюга прибалтійських держав білоруською і галицькою володимирською державою?» [42, арк. 1–2].

У відповідь ЗУТЛН підготувало розгорнуту відповідь на запитання «Анкети...». Відзначено, що «тривалий мир на Сході Європи і політична та господарча рівновага світа залежна від повного примінення права самовизначення також до всіх поневолених націй Сходу Європи...» [42, арк. 4]. У вступній частині також наголошено, що «великий сорок міліоновий український народ зреалізував своє право на самовизначення і створив на своїй етнографічній території в приміщенню до політичних обставин три українські держави на Кубанщині і Великій Україні та на галицьких землях, які входили до розвалу Австро-Угорщини в склад цієї монархії під назвами Галичина, Буковина і Підкарпаття. Ті історично «галицькі» землі зараз з «володимирськими» землями холмщиною, Підляшшем, Поліссям і Волинню становили в середновічну могутню галицько-володимирську державу Королів Романовичів та становили охоронний вал проти інвазії азійських монгольських народів, чим віддали Європі неоцінені услуги» [42, арк. 4].

Продовжуючи історичну довідку, президія ЗУТЛН відзначила, що після розпаду Галицько-Володимирської держави «з причини вимертя династії Романовичів і завойовання «Галичини» Польщею та по переході «Володимирії» в склад литовсько-української держави, а відтак Польщі, піднімали ті українські землі безпереривно великі повстання проти

безправного польського панування (повстання Свидригайла 1430-40, Мухи (1490), Глинського)1506), воєнні походи Косинського (1593), Наливайка (1596), Богдана Хмельницького (1648 – 1649), та гайдамацькі здвиги в XVIII віці безпосередно перед розбором Польщі в 1772 р.» [42, арк. 5].

Наступний етап української державності, відзначено у документі, припадає на XX ст. «19 жовтня 1918 у Львові уконституовалася конституанта відновленої галицької держави під назвою Української Національної Ради, яка вже в перших своїх постановках оголосила повне урівноправнення національних меншостей Жидів (13 % населення), Німців (1 – 5 %), інших меншостей (0 – 6 %) населення. Україна, Росія, Чехословаччина, Угорщина і німецька Австрія визнали незалежність сеї відновленої галицької держави», – констатували представники ЗУТЛН [42, арк. 6].

Тоді ж, йдеться у відповіді СТЛН, «віковий ворог Польща розпочала одначе з нею війну в ціли здобуття Галичини. Галицька армія оборонювала побідно незалежність своєї держави, поки Польща через представлення будьто зуміє оборонити Європу перед походом большевиків, коли мілітарно окупує Галичину, не вимантила від Найвищої Ради Мира ухвалу з 25 липня 1919 про мандат Польщі до мілітарної окупації Галичини. Українська Національна Рада Галичини повідомлена про сю 12 серпня 1919 р. підступом Польщею узискану ухвалу Найвищої Ради Мира заложила радіотелеграфічно протест проти сеї кривдячої ухвали, заразом однак повинувалася сій ухвалі і віддаючи Галичину опіці і відвічальности Найвищої Ради Мира вицофала дня 16.липня свою галицьку армію поза східну границю Галичини, поза річку Збруч» [42, арк. 6].

ЗУТЛН із обурення зауважило, що Польща використала мілітарну окупацію для «насильного насадження Східній Галичині польської адміністрації і фізичного національного, політичного і економічного винищення українського населення сего краю. Під впливом гіобових донесень посольств і дипломатичних місій держав Антанти та безнастанних

зажалень Української Національної Ради Сх. Галичини і її президента Дра Петрушевича, які згідно стверджували нечувані звірства і знуцання мілітарного окупанта Польщі над безборонним населенням Галичини, рішили в дні 23 лютого 1921 Рада Союзу Народів, а в дні 27 вересня повний Збір Союзу Народів в почуттю знесилюванне Польщею всіх принципів людськості, права і справедливості зажадати від Найвищої Ради Мира як найскоршого вирішення галицької справи, стверджуючи обов'язок Держав Антанти як суверенів сего краю негайно зайнятися сею справою і невиносимим положенням населення Галичини» [42, арк. 7].

Відзначено, що Друга Річ Посполита:

1. Позбавила автохтонне українське населення політичних і навіть громадських прав « безпенчества особи, дому, майна, свободи, стоварищення, зборів і т. д.»);

2. «Заперла доступ до вищої освіти Українцям через заказ вступу на одинский університет краю у Львові;

3. «Припинювана беззглядно свобода слова і преси відносно Українців цензурою»;

4. Українці жорстоко переслідуються, «виточується їм карні доходження о зраду «польської» держави» («в часі польської окупації інтерновано і арештовано більше як чверть мільона Українців. В р. 1919 вимерли Українці в таборах інтернованих через пануючі там страшні відносини так масово, що кожний шостий дожив смерти») [42, арк. 7].

Також наголошено, що «воєнний стан у Східній Галичині і мілітарна її окупація Польщею тріває дальше мимо, що супроти замиреннями з большевиками в Ризі відпала вся рація сеї окупації» [42, арк. 7].

Отже, відзначали представники ЗУТЛН, «Польща поводитьсь в тім краю так наче б він до неї належав, нищить адміністраційну інтегральність Східної Галичини, знесла галицьке намісництво і краєвий виділ, а завела на те місце воєвідства (департаменти), безправно перевела конскрипцію населення при помочи війська, з примушування його до признавання

польської державности в Східній Галичині. Коли населення однодушно виступило з опором проти сего зарядження, цілі села обставлено військом а конскрипційні комісарі проти волі населення самі вповнювали рубрики державної приналежности в користь Польщі. Арешти і вязниці заповнювалися десятками тисячів спокійних галицьких горожан а знуцання і середовічним тортурам не було кінця» [42, арк. 8].

Відповідаючи на запитання «Чи можливе досягнення миру у регіоні?», ЗУТЛН доводило, що «сей безправний стан довів вкінці до сего, що український студент Степан Федак виконав дня замах на львівського воєводу Грабовського на знак протесту проти неправного і жорстокого панування Польщі у Східній Галичині та екстермінаційного нищення її українського населення... Негайне знесення сеї безпощадної польської мілітарної окупації, яка стратила від рижського договору всякий позір національности, являється вже зі становища чистої людскости безоглянною конечністю. Культурний світ повинен положити врешті край сій безпримірній в ХХ столітті окупації ганблячій всі почування слушности, справедливости і людскости» [42, арк. 8].

Завершувались відповіді на «Анкету...» не двозначним висновком. По-перше, «має Галичина всі приподні условини для удержання незалежної держави середної величини, при тім для устійнення миру на Сході Європи являється відновлення сеї держави прямо політичною конечністю. Тим положиться раз на все край можливостям оружних конфліктів між європейським Сходом а Польщею. Коннаціональна Україна і Росія будуть в разі визнання галицької держави вповні заспокоєні, що природний розвій сего краю і націнальні права і добробут українського населення цілковито забезпечені перед Польщею і єї екстермінаційним імперіялізмом. А рівночасно відпаде всякість незгоди між державами Сходу Європи, якими все були через весь протяг історії Карпати, до котрих стреміла Польща і Україна чи Росія. Відновлена галицька держава усуне небезпеку воєн з сего

приводу, як се мало місце в часі істновання могутньої галицько-володимирської держави» [42, арк. 8].

По-друге, «як на заході Європи істнували буферні держави і відділювали Німеччину від Франції, так на Сході Європи відділювали свого часу буферні держави іменно Литва з Білоруссю і галицько-володимирська держава Схід від Європи від Польщі і Німеччини. Часи істнування сих буферних держав були часами мира. На звульканізованім тепер Сході являлобися в інтересі забезпечення там трівалого мира прямо konieczністю відновити довше звено буферних держав а се може наступити легко через продовження існуючого вже ланцюга буферних прибалтійських держав, Фінляндії, Естонії, Летляндії і Литви в дорозі визнання білоруської держави та відновлення давньої галицько-володимирської держави, тим більше, що це відповідало би засаді самовизначення народів» [42, арк. 8–9].

Таким чином, через декілька місяців після створення, ЗУТЛН було визнано повноправним членом СТЛН. Подія викликала бурхливу реакцію як в Галичині, так і в середовищі української політичної еміграції. На товариство покладалися значні надії у вирішенні проблеми української державності на західноукраїнських землях та визволення цієї території з-під польської окупації.

3.2. Діяльність Західно-Українського товариства

Ліги Націй у 1922 – 1923 рр.

Боротьба проти польського владного режиму на західноукраїнських землях – основна мета діяльності ЗУТЛН на міжнародній арені у 1922 – 1923 рр., якій товариство приділяло надзвичайно важливу увагу. Ще напередодні створення організації, 4 липня 1921 р. О. Марітчак підготував

«Звернення до Найвищої Ради Мирової Конференції в Парижі про надання права самовизначення Східній Галичині» [45, арк. 1], в якому детально охарактеризував національну політику Другої Речі Посполитої та виокремив фактори, які, на думку одного з лідерів ЗУТЛН, мали б сприяти відновленню української державності на західноукраїнських землях. Документ складався із семи розділів:

1. Політико-правове становище Східної Галичини;
2. Відношення Польщі до Східної Галичини;
3. Діяльність польських органів влади, спрямована проти українського населення Східної Галичини;
4. Польська колонізація Східної Галичини;
5. Економічне становище населення Східної Галичини;
6. Масштаби польської колонізації Східної Галичини;
7. Польська колонізація і наші вимоги [45, арк. 1–5].

Охарактеризувавши у першому розділі ст. 91 Сен-Жерменського договору, відповідно до якого Польська держава визнавалася тільки «фактичним, мілітарним окупантом Галичини, якої сувереном є держави Антанти», О. Марітчак констатував, що «Польща, яка по всіх розборах апелювала все до почуття права і справедливості народів світа, одержавши по закінченню світової війни при допомозі могучих держав Антанти знова свою самостійність, використовує вже її в початках державного існування для своїх імперіялістичних цілей, бажаючи заволодіти землями, лежачими поза границями етнографічної Польщі та заселеними переважно чужими національностями» [45, арк. 1].

У другому розділі представник ЗУТЛН зауважив, що першочергово, після відновлення незалежності, Польська держава «звернула... свою експанзивну політику проти галицьких українців, які заселяючи компактною національною масою Східну Галичину, проголосили в дни 1. падолиста 1918 р. самостійну галицьку державу з забезпеченням прав національних меншостей» [45, арк. 2]. Він відзначив, що Польща «маючи на

оці великі природні багатства Східної Галичини (нафта, сіль, урожайність рілі і т. п.) та корисне її географічне положення, рушила в перших днях листопада 1918 р. війною проти галицьких Українців, які безпримірною, героїчною боротьбою ставили через 9 місяців завзятий опір польській перевазі» [45, арк. 2]. Згодом одержавши від держав Антанти допомогу у вигляді сто тисячної модерної армії Галлера, польки отримали змогу «заволодіти Східною Галичиною по ріку Збруч» [45, арк. 2].

У третьому розділі «Діяльність польських органів влади, спрямовані проти українського населення Східної Галичини» зазначено, що Польська держава починаючи з 1919 р. проводить антиукраїнську національно-культурну політику. «Заволодівши Східною Галичиною, Польща брутально силою почала нищити українську духову культуру і матеріальні добра українського населення, – відзначав О. Марітчак. – Десятки тисяч інтернованої української інтелігенції і селянства, могили померших від знущань, голоду і холоду інтернованих, спалені і знищені села – будуть вічним пятном ганьби для новоповсталі Польщі» [45, арк. 2].

Громадсько-політичний діяч констатував: «Що більше, Польща, яка свого часу протестувала перед цілим культурним світом проти колонізації Познанщини Прусаками, які будь-що-будь поступали на основі ухвалених парламентарним тілом законів що до території належачої до німецької держави – сама протизаконно нехтуючи споконвічні права місцевого галицького населення до землі, оброблюваної від віків його руками і зрошеної його потом, не маючи признаної Східної Галичини, старається нагально сколонізувати велику посілість Східної Галичини між польське населення, походяче з поза її меж, виключаючи місцеве українське населення від можности набуття землі» [45, арк. 2].

Чимало уваги у своєму Зверненні О. Марітчак присвятив питанню польської колонізації Східної Галичини (четвертий, п'ятий, шостий, сьомий розділи документу). Основні дуки зводяться до двох тез: (а) «помимо, що Польща, будучи лише фактичним мілітарним окупантом Східної Галичини,

не має права вводити нових законів на її території ані змінювати дотеперішних законів, варшавський польський Соїм, ухвалює закони, які приміняються між іншими також на території Східної Галичини на некористь українського населення»; (б) «першою метою польської влади по окупації Східної Галичини було, дорогою польського земельного законодавства приміненого неправно до її території, передати велику земельну посілість не в руки автохтонного галицького населення, але між спроваджених з заходу польських кольтоністів» [45, арк. 3].

Зважаючи на викладені у Зверненні факти антиукраїнської політики Польської держави, ЗУТЛН «з огляду на нечувану і нігде в культурному світі не практиковану безоглядність польської окупаційної влади супроти українського населення у Сх. Галичини, особливо з огляду на безправні і суперечні з правно-державним становищем Сх. Галичини, кольтонізаційні закони, розпорядки і практики польської влади, закладає український народ рішучий протест перед світовим форум і апелюючи до почуття права і справедливості народа світа» [45, арк. 5] просило про допомогу у СТЛН «в тяжкій боротьбі з безоглядним ворогом для осягнення самостійности галицько-української держави» [45, арк. 5].

30 березня 1922 р. Президія ЗУТЛН направила до Головної Ради СТЛН Звернення в якому представлено передісторію утворення ЗУНР та висловлено обґрунтовані претензії українців на відновлення державності в межах Східної Галичини. У документі зазначено, що «Найвища Рада Мирової Конференції своїм рішенням з 25.червня 1919 р. не дозволила польській армії тимчасово окупувати Східну Галичину, прирікаючи, що державне становище сеї території вона вирішить згідно з волею населення, значить на підставі права національного самовизначення... Наслідком отсеї постанови Найвищої Ради був примушений галицько-український Уряд разом з українською галицькою Армією уступити поза границі Східної Галичини, що лишилися під військовою окупацією Польщі» [45, арк. 6].

Президія ЗУТЛН переконувала міжнародну спільноту у тому, що становище українців у краї «погіршує ся з кожним днем» [45, арк. 6], оскільки:

1. Східна Галичина зазнає польської колонізації;
2. Ліквідовуються українські школи;
3. Зарито чимало українських просвітніх, культурних, господарських інституцій;
4. «Вже третій рік не допускають українську молодь до вищих шкіл;
5. Край поділено на польські департаменти (воєводств);
6. «Примусово накладають на українське населення Східної Галичини надзвичайні данини на рід польської держави» [45, арк. 7].

Відзначено, що «анальогічні відносини як в Східній Галичині панують під польською окупацією на інших західно-українських землях а саме: Волині, Холмщині, Підлясся, положених на захід від лінії ризьського договору. Українське населення тих земель як переважаюча більшість домагається знесення польської окупації і прилучення до незалежної галицької держави» [45, арк. 7].

У цьому контексті, Президія ЗУТЛН «предкладає зажалення на поведінку окупаційних органів Головній Раді Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй» і просила: «(а) поставити справу Східної Галичини, Буковини і інших західно-українських земель (Волині, Холмщини, Підлясся і Полісся) на денній порядку загальної Конференції Унії, яка відбудеться в червні 1922 р. в Празі; (б) зайнятися положенням поневоленого українського населення згаданих вище земель та підняти відповідні заходи у компетентних чинників для негайного усунення надужиттів, знесення ворожої окупації та відання адміністрації головних земель аж до остаточного вирішення їх державно-правного становища в руки безсторонної міжнародної комісії; (в) поставити домагання до компетентних

чинників остаточного вирішення державно-правного становища згаданих земель» [45, арк. 8].

6 червня 1922 р. на засіданні п'ятої комісії СТЛН у Празі, від імені ЗУТЛН із доповідями виступили О. Марітчак «Державно-правне становище східно-галицької справи» та М. Лозинський «Історичні основи нашої державности» [36, арк. 1]. Основни лейт-мотив: «Польща поводитьсь в тім краю [Галичині – авт.] так наче б він до неї належав, нищить адміністраційну інтегральність Східної Галичини, знесла галицьке намісництво і краєвий виділ, а завела на те місце воєвідства (департаменти), безправно перевела конскрипцію населення при помочи війська, з примушування його до признавання польської державности в Східній Галичині. Коли населення однодушно виступило з опором проти сего зарядження, цілі села обставлено військом а конскрипційні комісарі проти волі населення самі виповнювали рубрики державної приналежности в користь Польщі. Арешти і в'язниці заповнювалися десятками тисячів спокійних галицьких горожан а знуцання і середновічним тортурам не було кінця» [42, арк. 7].

Після успішної для ЗУТЛН конференції у Празі, того ж року, 20-22 жовтня 1922 р. у Будапешті мало відбутися засідання Головної Ради та чергова Конференція СТЛН. У вересні ЗУТЛН визначила склад делегації: Р. Перфецький, О. Марітчак, Вальдман («головні члени»), М. Лозинський, Л. Левицький, о. Жан (заступники). Відначимо, що товариство не мало коштів на поїздку до столиці Угорщини, про що повідомляв Р. Перфецький. «Зазначую, що нема великої надії, щоби уряд переняв нв себе кошти поїздки цілої делегації і здається, що буде можна одержати від Ураду покритте коштів щонай більше двох делегатів», – відзначав він [33, арк. 1].

В інформаційному повідомленні ЗУТЛН відзначено, що «триденна конференція Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті мала на меті, крім справ формального характеру що торкаються внутрішньої організації Унії, підготувати загальну Конференцію Унії,

назначену на весну 1923 року до Відня» [35, арк. 1]. Участь у конференції взяли представники 18 європейських держав, а також делегації із Аргентини, Китаю та Японії. ЗУТЛН, попри брак коштів, делегувало до Будапешту Р. Перфецького, О. Марітчака, о. Йосафата та Б. Баранову [35, арк. 1].

20 жовтня 1922 р. відбулося перше засідання Головної Ради, на кому «полагоджено внутрішні справи Унії і вислухано звіт генерального секретара Унії проф. Рійсена про висліди III-го загального Збору Ліги Націй в Женеві. Справоздавець повідомив при тій нагоді Головну Раду про переданне резолюцій ухвалених Загальною Конференцією Унії у Празі – між іншими також у справі політичного становиска Східньої Галичини – Президії і Генеральному Секретарятові Ліги Націй та Головам поодиноких делегацій в Женеві», – зауважували представники ЗУТЛН [35, арк. 2].

Після звіту генерального секретаря СТЛН, у Головній Раді розпочалася дискусія щодо створення комісій. Після тривалої дискусії, «з причини некористного фінансового положення Унії», вирішено заснувати три комісії (національних меншин; економічна; роззброєння) [35, арк. 2].

ЗУТЛН підготувала проект резолюції СТЛН у якій відзначено необхідність:

1. Вимагати від держав Антанти, як тимчасового суверена Східної Галичини (ст. 9, Сен-Жерменського мирного договору), щоби «негайно приступили до виконання своїх прав що до сеї території, та знесли всі видані Польщею як мілітарним окупантом Східної Галичини, акта окупаційної влади, які будь то нарушують суверенність і інтегральну цілість сего краю, будьто вводять національне, фізичне, економічне і культурне винищуванне української більшости і жидівської меньшости Східної Галичини, та заводять штучну преоадерацію зникаючої польської меньшости над українською більшостю і позбавляють українське і жидівське населення сего краю, всіх горожанських і політичних прав в ціли насильної анексії сеї території» [28, арк. 1].

2. Вимагати «від Найвищої Ради Мира, щоби на підставі виконаного населення Східної Галичини права на самовизначення у виді відновленої ним в дни 1 падолиста 1918 року, давньої галицької держави під назвою Західно-Української Народньої Республіки, зреалізувала остаточно дане населенню сеї території рішенням Найвищої Ради Мира з дня 25 червня 1919 року приреченне вирішення державного становища сего краю згідно з его волею, а саме через раституцію Західно-української Народньої Республіки (Східньої Галичини), і усуненне чужосторонньої мілітарної окупації її території» [28, арк. 1].

3. Закликати усі товариства Ліги Націй, щоби виконали «відповідний натиск на свої правительства і парламенти, та на публичну опінію свого краю в ціли узискання як найскоршого зреалізованя повищих домагань генеральної Ради Унії в справі Східньої Галичини» [28, арк. 1].

Щодо основних положень резолюції, Р. Перфецький зауважував: «Уосновуочи в рефераті внесенні резолюції зясував я сучасне положенне українського населення у Східній Галичині на політичнім, культурнім і економічнім полі, та виказав необхідність негайного значення чужинецької мілітарної окупації Східної Галичини. Опісля на домаганя польського делегата Братковського відчитано деклярацію польського Товариства Ліги Націй, яка в доволі баламутний спосіб намагається виказати, що Східна Галичина становить складову частину Польщі. Одночасно в тій самій деклярації польське Товариство апробує становище польської делегації в Празі, яка голосувала за резолюцією з домаганнем негайного вирішення політичного становища Східної Галичини та признаючи її окремим краєм» [28, арк. 2].

Після виступу представників українського та польського товариства «вивязалася над рефератом і резолюціями довша дискусія, яка йшла в двох напрямках»: 1. Чи потрібно розглядати питання Східної Галичини поставити на засіданнях конференції у Відні; 2. Якій комісії вартувало б розгладати «українське питання». «По усуненню сумнівів Президента Руффіні що до

доцільности ставлення нових резолюцій супроти далекойдучих резолюцій Загальної Конференції в Празі, приступлено до формального полагодження справи», – згадував Президент ЗУТЛН . [28, арк. 3]

Р. Перфецький відзначив, що доволі несподіваним став виступ представника Швеції, «з внесенням на відосланне східно-галицької справи до комісії для охорони національних меншостей». Представник ЗУТЛН зауважив, що «внесенне було нестійне, бо Східна Галичина становить вже по думці рішення Загальної Конференції в Празі окремий край та українське населення становить в ній національну більшість, а не меншість. Тому проти внесення барона Адельсверда виступив президент Комісії для національних меншостей Дікенсон іменем англійської делегації, заступник України Микола Залізник і російський делегат Брансіанінов». У підсумку Головна Рада відхилила пропозицію барона Адельсверда і направила «справу» до окремої політичної комісії [28, арк. 5]. Додамо, що на другому засіданні Головної Ради о. Жан «підніс справу виборів у Східній Галичині і запропонував Головній Раді резолюцію з протестом проти розписання й переведення виборів у Східній Галичині , яку відослано рівнож до політичної Комісії» [28, арк. 6] .

Президент ЗУТЛН констатував, що «прийняття східно-галицької справи в програму Загальної Конференції Унії... належить уважати значним успіхом нашої делегації. Необхідно зясувати собі загальне політичне положення в данім моменті: внутрішні заворушення в Італії, димісія Льюїс Джорджа в Англії, побіда Турків над Греками в Малій Азії – всі ті події спричинили велику резерву у поодиноких делегацій, які старалися оминати дебат над дражливими справами європейської політики. Не зважаючи на се, східно-галицька справа стала предметом основного обговорення і зробила далеко більше вражіння, як піднесена опісля справа грецько-турецького конфлікту, в якій крім інтересованих сторін ніхто не забрав голосу» [28, арк. 7].

Делегати ЗУТЛН, які брали участь у засіданні Головної Ради СТЛН у Будапешті відзначили, що «проект внесених нашим Товариством резолюцій вийшов від Президента Товариства дра. Романа Перфецького, який не щадив труду і часу, щоб належито підготувати справу». Також відзначено, що «належить піднести солідарну і доповнюючу себе працю обох українських делегацій, які уміли здобути собі належне признание від чужинців». Наголошено, що під час засідання Головної Ради «зарисувався інтересний бльок народів східної Європи (за виїмком Польщі), яких повязала із собою одна незавидна доля і він був несподіванкою для політично розбитих народів західної Європи» [28, арк. 7].

Представники ЗУТЛН відзначили також щире і гостинне відношення до членів Головної Ради зокрема до нашої делегації Угорського Товариства Ліги Націй, яке старалося на кождім кроці улекшити працю поодиноких делегацій улаштуваючи товариські сходини». Констатовано, що «навязанне зносин з представниками інших народів є перворядного значіння в теперішнім нашім положенню», відповідно перед ЗУТЛН «лежить завдання підготувати перед Загальною Конференцією у Відні світову а зокрема європейську опінію для справедливого вирішення нашої справи по лінії змагань українського населення Східної Галичини» [28, арк. 9].

Після завершення Конференції СТЛН у Будапешті, 10 листопада 1922 р. Президія ЗУТЛН підготувала «Звернення до культурного світа в справі положення у Східній Галичині». Документ традиційно розпочинався коротким політико-правовим аналізом становища території Східної Галичини. Члени ЗУТЛН переконувала світову громадськість у тому, що край «становить на підставі мирових договорів окремий край, котрий відграничено від сусудних держав Польщі, Чехо-Словаччини і Румунії державними границями установленими Найвищою Радою Мирової Конференції дня 8 грудня 1919 р. (т. з. в. лінією Керзона) і Севрським договором з дня 10 серпня 1920 р. Східна Галичина остає на підставі артикулу 91. Сан-Жерменського мирового договору під суверенітетом

великих держав Антанти, котрі прирекли вирішити державне становище сеї території по думці волі населення сего краю (постанова Найвищої Ради з 25 червня 1919 р.)» [45, арк. 9].

Відповідно, відзначала Президія ЗУТЛН, «до часу вирішення сего державного становища Східної Галичини Польща ніколи не одержала від держав Антанти мандату до ведення цивільної адміністрації сего краю і являється виключно лише тимчасовим мілітарним окупантом Східної Галичини...» [45, арк. 9]. Члени товариства наголошували на тому, що як тимчасовий мілітарний окупант не має Польща права вводити у дію будь-яких актів цивільної адміністрації у Східній Галичині, а тим більше поширювати закони Другої Речі Посполитої на цей регіон [45, арк. 9].

ЗУТЛН на конкретних прикладах доводило що:

а) «Польща неправно розгтягнула обовязуючу силу польських законів на території Східної Галичини, примінюючи їх в цілях фізичного, культурного, економічного і національного знищення української більшості (74,45 %) Східної Галичини...» [45, арк. 9], зокрема протиправно застосувала на території Східної Галичини земельний закон, ухвалений Варшавським сеймом і проводить у регіоні тотальну колонізацію польським елементом, який направлений з-за меж Східної Галичини;

б) Впроваджено низку законодавчих актів, відповідно до яких порушено суверенність і інтегральну територіальну цілість Східної Галичини, зокрема:

1. Ліквідовано автономію краю (Краєвий виділ у Львові);
2. «Знесено найвисшу адміністраційну власть в тім краю» (Галицьке намісництво у Львові);
3. Край поділено на три воєводства: Львівське, Тернопільське і Станіславівське і «піддано їх безпосередній владі польському Урядові у Варшаві»;
4. Порушено кордони Східної Галичини і територіальну інтегральність цієї території при поділі регіону на воєводства, оскільки

«влучено до Львівського воєвідства повіти приналежні на основі мирових договорів до Польщі»;

5. «За оборону державного становища Східної Галичини обвинює Українців сего краю о злочин Головної зради супроти польської Республіки, мимо що Східна Галичина не належить до Польщі і становить окремий від неї край»;

6. Польська держава робить все можливе для винищення українського народу і цілковитого його поневолення – витісняє українську мову з публічного життя, стримує культурний розвій українського народу через заборону українській академічній молоді вступати до Львівського університету та інших вищих шкіл та перетворює українські школи на польські [45, арк. 10].

«Безкарність цих всіх практик Польщі довела вкінці до сего, що вона посунула свої анексіоністичні змагання до сего, що зважилася накинути населенню Східної Галичини конскрипції населення на засаді приналежности Східної Галичини до Польщі та розписала навіть і насильно перевела вибори до Варшавського Сойму, – йдеться у документі [45, арк. 12].

Члени ЗУТЛН наголошували, що у випадку бездіяльності світової спільноти, край може поринути у вир нової збройної боротьби на національному ґрунті. «Запанував на цій території Східної Галичини безпримірний терор польського окупанта проти якого населення сего нещасного краю не находячи ні звідки охорони хопилось самооборонної війни,з – зауважувала Президія ЗУТЛН. – Народ доведений до розпуки і боронячися проти актів винищування і террору палить стирти збіжа і будинків польських кольтоністів, польських дідичів і польських адміністраційних урядників у Східній Галичині, ушкоджує залізничі шляхи і інші средства комунікації та нищить поміщення польської адміністрації у Східній Галичині» [45, арк. 12].

Таким чином, «в сей спосіб розгоряє у Східній Галичині оружна війна і вибухає полумя кривавої пожежі майже в самім серци Європи, на самій границі і так ще не сконсолідованого Сходу Європи загрожуючи загальному мирови. Вже появилися зброєні відділи, щоб із зброєю в руці стати в обороні винищованого населення Східної Галичини» [45, арк. 14]. Товариство зверталося з проханням «положити врешті край сим невиносимим відносинам у Східній Галичині і довести до здійснення героїчних змагань українського народу Східної Галичини до державної незалежности» [45, арк. 14].

12 листопада 1922 р. ЗУТЛН підготувало для «Найвищої Ради миру» «Меморіал з представленням нестерпного положення населення Східної Галичини під тимчасовою польською окупацією», який висвітлював базові напрями терору польської влади проти корінного українського населення краю. «Положення у Східній Галичині таке невиносиме і повне грози, що в імени катованого населення Східної Галичини і обороні великих засад і ідей, яким як Товариство Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй вірно служило, підносити мусимо поважний наш голос остороги перед небезпеками, які загрожують з причини цього нестерпного положення Східної Галичини під терористичною мілітарною польською окупацією», – резюмували автори документу [45, арк. 15]. З цих причин, «з уваги... на сю всю грозу положення у Східній Галичині», ЗУТЛН зверталося до «Найвищої Ради Мира» з проханням, щоб світова спільнота «зволила негайно усунути тимчасову мілітарну польську окупацію Східної Галичини і якнайскорше вирішила правно-державне становище сего краю згідно з волею населення і права на національне самовизначення» [45, арк. 15].

15 листопада 1922 р. ЗУТЛН надіслало серію Звернень до Найвищої Ради Мирової Конференції в Парижі (Франція), Високої Ради Амбасадорів в Парижі, прем'єр-міністра Кабінету Міністрів у Вашингтоні (США), Високої Ради Ліги Народів в Женеві (Швейцарія), Президії Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй у Брюсселі (Бельгія), англійського, французького,

італійського товариств Ліги Націй та ін. світових організацій та провідних світових лідерів з проханням «якнайскоршого скликання для справи Східної Галичини засідання Найвищої Ради Мира і узискати рішення Найвищої Ради Мира що до негайного усунення тимчасової мілітарної польської окупації Східної Галичини та що до означення правно державного становища сего краю або будь то впрост самою Найвищою Радою будьто через віддане вирішення сеї справи Союзови Народів з припорученням негайного устанавлення Союзом Народів на час до вирішення сеї справи тимчасової адміністрації Східної Галичини на місце дотеперішної мілітарної польської окупації» [45, арк. 16].

Вкотре наголошено, що «положенне у Східній Галичині таке невиносиме і повне грози, що в імени катованого населення Східної Галичини і обороні великих засад і ідей, яким як Товариство Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй вірно служило, піднести мусимо поважний наш голос осторони перед небезпеками, які загрожують з причини цього нестерпного положення населення Східної Галичини під терористичною мілітарною польською окупацією» [45, арк. 17].

10 березня 1923 р., напередодні оголошення ухвали Ради Амбасадорів остаточного рішення щодо кордонів Польщі, ЗУТЛН застерігала світову спільноту від необдуманих ухвал, які стосуються території Східної Галичини. Члени товариства відзначали, що край має необхідні політичні, економічні і природні умови для «удержання незалежної держави середньої величини», оскільки:

1. Територія Східної Галичини охоплює 55 300 кілометрів квадратних – більша за територію Швейцарії, Голландії і передвоєнної Сербії;
2. Регіон – моноетнічний (українці становлять бл. 74,4 % населення або ж 4055000 осіб на 5450000 осіб всього населення);

3. «Як рільничо-промислова країна може сей край бути для Європи важним доставцем сівівців і поживи та природним ринком збуту для західноєвропейського фабричного промислу»;

4. Галичина – природний транзитний край між Заходом і Сходом («система сплавних рік і залізничної сіти через Карпати і в нутрі краю та через своє географічне положення майже в центрі середньої Європи»);

5. Галичина довела у період своєї державної незалежності у 1918 і 1919 роках, що зможе «господарсько вповні удержатися, бо відділена від Європи і Сходу революційними хаосами на Сході і на Мадярщині, та позбавлена всяких ресурсів з зовні, удержувалася вповні при допомозі власних природних багатств в краю) [45, арк. 17].

«Вага створення зі всіх західно-українських земель окремої національної держави буде тим більша, що через її створення відпаде раз і на все можливість оружних конфліктів між європейським Сходом а Польщею, – йдеться у документі. – Коннаціональна Україна як також і Росія будуть в разі відновлення Галицько-володимирської держави вповні заспокоєні, що природний розвій західноукраїнських земель і національні права і добробут українського населення сих земель являться будуть цілковито забезпечені перед Польщею і її екстремізаційним імперіалізмом» [45, арк. 26].

Водночас, ЗУТЛН виступила рішуче проти визнання кордонів Польщі по лінії Рижського мирного договору. «Вмаганне таких границь Польщі, які йшли би поза її етнографічну територію, було би явним знесенням як Версайлського мирного договору сеї підстави всесвітнього мира, так права на самовизначення і виразно проявленої волі населення українських, білоруських і литовських земель до державної незалежності, котрі силою заняла Польща. А на узасаднення сего нашого застереження підносимо, що занята Польщею українська, білоруська і литовська територія виносить аж 206,873 кілометрів квадратних...» [45, арк. 27].

Президія товариства вимагала, «при вирішуванні східних границь Польщі, брано на згляд в першу чергу етнографічні границі розселення і попередно вислухано волю населення вище означеної непольської території, а не кермованося стратегічними зглядами, як сего домагається Польща, та ставляла рішуче домагання, щоби перед вирішенням східних границь Польщі вислухано зокрема легальних представників українського населення сеї території» [45, арк. 9].

ЗУТЛН вимагала допустити до нарад конференції Ради Амбасадорів делегатів Української Національної Ради, як «одиноких легальних представників Східної Галичини і доперва по їх вислухання приступити до вирішення правно-державного становища Східної Галичини» [45, арк. 2].

15 березня 1923 р. на засіданні Ради ЗУТЛН у Відні обговорювалося інформаційне повідомлення агенції «Ава» про рішення Ради Амбасадорів щодо східних кордонів Польщі. Учасники наради відзначали, що «донесення агенції «Ава» говорить загально, що Рада Амбасадорів признала східною границею Польщі лінію Риського договору. Натомість не говориться в згаданім донесенні чи і на скільки рішення Ради Амбасадорів відноситься також до Сх. Галичини» [58, арк. 3].

Зважаючи на відсутність достовірної інформації, учасники наради припустили два можливі варіанти розвитку подій: (а) або питання Східної Галичини ще не стало предметом рішення Ради Амбасадорів і рішення в цій справі відкладене; (б) або «згадане донесення треба розуміти так, що всі землі на захід від лінії Риського договору, отже також Сх. Галичину Рада Амбасадорів признала Польщі, себто що дотично сеї останньої Рада Амбасадорів перенесла свої суверенні права на Польщу» [58, арк. 3].

Відповідно до першого сценарію розвитку подій ЗУТЛН вкотре вимагало «якнайшвидшого вирішення справи Сх. Галичини згідно з волею населення сего краю, яке утворивши свою власну державу і обороняючи її перед польською інвазією, дало ясний і безсумнівний вислів своєї волі, як також згідно з заявою Найвисшої Ради, яка в своїм рішенні з 25 червня

1919 проголосила, що населення Сх. Галичини одержить змогу виконати право самовизначення» [45, арк. 29].

У другому випадку ЗУТЛН заявляло, що «коли згадане рішення Ради Амбасадорів признало Сх. Галичину Польщі, то се рішення не тільки нарушує право самовизначення населення Сх. Галичини, але також являється недодержанням зобов'язання, яке взяла на себе супроти населення Сх. Галичини Найвисша Рада своїм рішенням з дня 25 червня 1919, нотифікованим обом воюючим сторонам, себто Західно-Українській / Східно-Галицькій/ Республіці і Польщі» [45, арк. 29].

Учасники наради з обуренням констатували: «Коли ж тепер Рада Амбасадорів рішила би признати Сх. Галичину Польщі, не давши населенню Сх. Галичини змогти, виконати право самовизначення, то таке рішення було би ярким порушенням висше наведеного зобов'язання Найвисшої Ради з 25 червня 1919» [45, арк. 29]. Також відзначено, що пошана до міжнародних зобов'язань належить до головних принципів міжнародного права, які складають основу міжнародних відносин. Коли ж міжнародні зобов'язання є «карткою паперу», яку кожної хвилини можна роздерти, тоді порушуються основи міжнародного права. З цих причин ЗУТЛН не допускало, щоб Рада Амбасадорів могла прийняти у справі Східної Галичини рішення, яке йшлоб усупереч зобов'язанням Найвисшої Ради від 25 червня 1919р., «бо се було би порушенням основних принципів міжнародного права» [45, арк. 30].

Якщо ж таке рішення дійсно було ухвалено, то ЗУТЛН висловлювало рішучий протест, і вважало його спрямованим «на потоптання права самовизначення населення Сх. Галичини і порушення міжнародно-правного зобов'язання». Більше того, ЗУТЛН попереджало світову спільноту, що «населення Сх. Галичини уважатиме таке рішення правно неважним та буде боротися проти нього аж до відзискання державної незалежності» [45, арк. 31].

17 березня 1923 р. ЗУТЛН підготувало «Торжественний протест» проти рішення Ради Амбасадорів від 14 березня цього ж року. «Західно-українське Товариство Ліги Націй рішуче протистує проти порушення міжнародного права, проти потоптання прав самовизначення населення Східної Галичини і зломання принятих супроти її населення міжнародно-правних зобов'язань Найвищої Ради з дня 25 червня 1919, та вважаючи рішення Конференції Ради Амбасадорів правно неважним домагається його нератифікування і спричинення поновного вирішення правно державного становища Східної Галичини згідно з волею населення себто на основі його права самовизначення», – йдеться у документі [45, арк. 31].

Члени товариства наголошували на необхідності перегляду рішення. «В ім'я справедливості, людськості і в інтересі мира апелюємо до парламентів головних держав Антанти і до магаємося спричинення перерішення правно-державного становища Східної Галичини та заявляємо, що населення Східної Галичини боротися буде проти рішення Конференції Ради Амбасадорів з 14 марта ср. аж до відзискання повної державної незалежності», – резюмували автори «Торжественного протесту» [45, арк. 32].

Загалом, ЗУТЛН надіслало серію протестних нот після рішення Ради амбасадорів від 14 березня 1923 р.: «1 вересня 1923 в справі ревізії рішення Конференції Амбасадорів з 14 марта 1923 в справі східних границь Польщі і в галицькій справі; 5 вересня 1923 подано до Союзу народів другу ноту в справі в'язнення Митрополита Андрея Шептицького та в справі взборонювання галицькій еміграції повороту до рідного краю відмовлювання пашпортів членам нашого Т-ва; перед Засіданням Головної Ради У н і і і Комісії Унії для національних меншостей, скликаних до Гагі на 8 і 9 жовтня 1923, внесло наше Т-во дня 20 вересня 1923 меморіал нотою про положення нашого народу під Польщею, а в справі нашого Т-ва з домаганем привернення йому прав заступства в Унії» [37, арк. 3].

У листі від 25 травня 1923 р. ЗУТЛН просила УНРаду «в порозумінню з Міжпартійною Радою і Репрезентацією Волині, Холмщини, Полісся і Підляша»: 1. Прихильно поставитися «в справі дальшого відношення нашого Товариства до Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй на випадок, коли б супроти рішення Ради Амбасадорів в східно-галицькій справі не удалося нашому Товариству задержати безпосередньої репрезентації в Унії Товариств Ліги Націй і якби Загальні Збори сеї Унії, які відбудуться у Відні в часі між 23–28 червня ср. поручили нам супроти прилучення Східної Галичини і інших зах. укр. Земель до Польщі вийти в склад «польської» репрезентації в Унії Тов. Ліги Націй; 2. Висловити свій погляд щодо справи «охорони національних меншостей і наміреного нами поставлення домагань надання більших прав для національностей компактних національних територій, які на сих територіях становлять більшість, але лише у відношенню до даної держави, до котрої приналежать, становлять національну меншість»; 3. Допомогти товариству «одержати... новіші матеріали і інформації про теперішнє положення нашого населення на західно-українських землях під зглядом: культурним, просвітним, економічним і політичним; 4. Вислати з краю на Загальні Збори СТЛН, які відбудуться 23–28 червня 1923 р. «кількох від поручників і о скільки можливе причинитися ласкаво дорогою заряджених складок до покриття коштів удержання Бюра нашого Товариства в часі нарад Загальних Зборів Унії Тов. Ліги Народів» [58, арк. 7].

Таким чином, товариство у 1922 – 1923 рр. розгорнуло активну зовнішньополітичну пропагандистську кампанію, основне вістря якої спрямовувалося проти заперечення прав Польщі на західноукраїнські землі після завершення Першої світової війни. У численних меморіалах, зверненнях, листах до міжнародних організацій та світових лідерів, товариство наголошувало на невирішеності «українського питання», закликало, хоча й безрезультатно, світову громадськість сприяти у відновленні української державності.

РОЗДІЛ 4
ВПЛИВ РІШЕННЯ РАДИ ПОСЛІВ ДЕРЖАВ АНТАНТИ (1923 р.)
НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДЕНСЬКОГО КОНГРЕСУ
СОЮЗУ ТОВАРИСТВ ЛІГИ НАЦІЙ

4.1. Призупинення членства Західно-Українського товариства
Ліги Націй у Союзі товариств Ліги Націй

14 березня 1923 р. Рада послів держав Антанти схвалила рішення про «передачу» Східної Галичини Польській державі, що, де-юре, унеможлиблювало членство ЗУТЛН у СТЛН (мотивом утворення окремого ЗУТЛН став пункт статуту СТЛН, згідно з яким в Союзі міг бути «заступлений кожний край (pays) в розумінню державно-правної одиниці. Східна Галичина на основі 91 статті Сен-Жерменського договору в 1919 – 1923 роках становила окремий предмет міжнародного права, знаходиться під суверенністю держав Антанти») [56, арк. 24].

Власне, делегація ЗУТЛН на конференції СТЛН (Відень, червень 1923 р.) вирішила все ж опертися на Статут СТЛН, де йшлося про право членства в Унії для країн (pays – край французькою мовою, а не l'etat – держав) і наполягало на тому, що: (а) Східна Галичина саме є країною – краєм; (б) у рішенні Ради послів держав Антанти вказувалося на необхідності надання автономії Східній Галичині [24, арк. 2].

ЗУТЛН наполягала на необхідності внесення змін до Статуту СТЛН, що дозволило б товариству продовжити участь у його роботі. «З уваги на те, що Міжнародна Унія Товариств Ліги Націй повинна для уможливлення собі сповня високих внеслих своїх цілей і завдань дати можливість безпосереднього належання до Унії національним Товариствам Ліги Націй також з тих країв, котрі хоч не становлять самостійних державних організмів, але у відношенню до держав, в які входять, представляють собою будьто несамотійні /федеративні / державні одиниці будьто на них

правно забезпечені суть для населення цих країв автономні права», – відзначали представники ЗУТЛН [24, арк. 2].

У резолюції ЗУТЛН відзначено, що «Міжнародна Унія Товариств Ліги Націй свідомо свого високого післанництва доведення до пацифікації Європи і всего культурного світа в дорозі забезпечення передовсім в самій Унії Товариств Ліги Націй представництва для всіх країв з переважаючою національною більшістю, має можливість і відповідним приміненню § 3 свого організаційного статута дати безпосереднє заступство в Унії всім краям без огляду на те, чи вони становлять самостійні державні чи автономічні національно територіяльні одиниці» [24, арк. 2].

Власне у листі до Головного Секретаріату СТЛН (Брюссель), Президія ЗТЛН констатувала, що мала честь «зголосити на Загальні Збори Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй, що відбудуться у Відні в днях від 24 – 28 червня ср. долучений... внесок на ствердження Загальними Зборами Унії в дорозі автентичної інтерпретації § 3 організаційного статута Унії, що членами Унії можуть бути Товариства Ліги Націй також з країв, котрі, представляють собою будьто несамоствійні... державні одиниці, будьто на них правно забезпечені суть для населення цих країв автономні права». Члени товариства просили «Хвальний Головний Секретаріат о ласкаве поперте сего нашого внеску з увагою на представлені нами в узаasadненню сего внеску переважні рації надання всім краям права належання до Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй» [24, арк. 3].

Також ЗУТЛН пропонувала конференції СТЛН (Відень, 1923 р.) ухвалити підготовлений галичанами проект резолюції, який стосувався Східної Галичини. У документі відзначено:

1. Загальна конференція СТЛН стверджує, що згадане одностороннє рішення «противиться так проголошені державами Антанти засаді самовизначення народів, як і зобовязанням перенятим ними в тім напрямі супроти населення Східної Галичини в постанові Найвищої Ради з 25 червня 1919 і в договорі між державами Антанти а Польщею в Спа з 10

липня 1920-і протестує в імя пошановання міжнародного права і міжнародної справедливості, як рівнож в інтересі мира проти рішення Конференції Амбасадорів з дня 14 березня 1923 і заявляє, що се рішення стане джерелом нових конфліктів на Сході Європи з уваги, що 30-мільоновий український нарід, що живе поза східними границями Польщі не погодиться ніколи з поневоленням своїх братів Польщею» [29, арк. 1].

2. Загальна конференція стверджує, що українське населення Східної Галичини, Холмщини, Волині і Полісся позбавлене польською владою всіляких політичних, культурних і економічних прав та «видано на поталу польській екстермінаційній політиці, нечуваним репресіям і тому звертається до Союзу народів і Головних Держав Антанти, щоби негайно підняли міри для охорони українського населення перед безпримірними надужиттями польської влади та в інтересі мира установили на згаданих землях порядок, який відповідає основним правам українського населення» [29, арк. 1].

3. Загальна конференція «взиває відповідні Товариства Ліги Націй, щоби виконали натиск на своїх правительствах і парламенти та на публичну опінію свого краю в меті якнайскоршого реалізованя отсих резолюцій VII-ої Загальної Конференції» [29, арк. 1].

Проте, проект резолюції на конгресах СТЛН не розглядався, а аргументація українських представників не задовільнила Головну Раду СТЛН, яка призупинила представницькі права ЗУТЛН. Після відповідного протесту, делегація залишила Віденську конференцію [29, арк. 2].

Після припинення членства у СТЛН, перед ЗУТЛН постало риторичне питання: «Яку тактику обрати у нових суспільно-політичних умовах?». Президія ЗУТЛН звернулася до краєвих політичних чинників – Є. Петрушевича, Ю. Романчука, філії ЗУТЛН в Празі, Міжпартійної ради, УНРади, про варіанти поведінки в нових міжнародних умовах:

«1) виступлення з Унії з відповідним протестом;

2) вступленне до Придніпрянського Товариства Ліги Націй, в федеративну з ним зв'язь;

3) утворенне з польським товариством Ліги Націй спільної польської репрезентації в Унії» [56, арк. 22].

НК УНТП у листі до Президії ЗУТЛН 14 червня 1923 р. рекомендував ЗУТЛН й надалі залишитись самостійною репрезентацією в СТЛН. Водночас В. Охримович зазначив: «Одначе ми замало знаємо справи і відносини тої Унії, щоби заняти становиско на випадок коли би унія остаточно відмовила нам сего права, і тому трудно нам рішитися, котра з трьох поставлених Вами евентуальностей були би для нашої національної справи найкорисніша. Здається нам, що в тій справі були би для нас найбільше вказаним пійти за прикладом ческих німців, одначе не стоїмо при сім рішучо, бо як сказано, замало орієнтуємося в цій справі і тому полишаємо щодо цього світлій президії вільну руку поступити по своїй совісті» [56, арк. 18]

НК УНТП підтримав позицію Президії ЗУТЛН в питанні розширення прав національних меншин, які «компактно масою заселяють національні території і на тих територіях становлять абсолютну більшість, а тільки в пропорції до цілої держави становлять меншість». НК УНТП підтримав позицію Президії ЗУТЛН в питанні розширення прав національних меншин, які компактно масою заселяють національні території і на тих територіях становлять абсолютну більшість, а тільки в «пропорції до цілої держави становлять меншість» [58, арк. 3–9].

Подібну позицію зайняв старійшина українського політикуму Ю. Романчук, який був обраний почесним членом ЗУТЛН. У листі від 7 червня 1923 р. Є. Петрушевичу він відкинув варіант об'єднання з польським Товариством Ліги Націй: «Не вільно лучитися з польською Лігою, бо така злука не лише що мусіла бути би понята як признане нашою Лігою польської державности, но відбирала їй і всю можність на будуче підносити голос в обороні нашої незалежності». Президент УНРади пропонував

«приступити до Придніпрянської Ліги як окрема секція, застерігаючи собі автономію та відповідне заступництво в управі і на загальних зборах Унії» [58, арк. 24].

М. Лозинський від імені празької філії ЗУТЛН вважав за необхідне говорити про дві альтернативи:

«1) або виступити з унії, коли Вас не захотять признавати представництвом окремого краю, заложивши очевидно відповідний протест;

2) або зорганізувати українське товариство в Польщі на основах аналогічних до німецького товариства в Чехії» [58, арк. 3–9].

Р. Перфецький визнав, що «безпосередно грозило небезпеченство, що з причини заходів п. Дра Марітчака повстане нове Товариство в краю і наше Товариство буде змушене зі шкодою для справи залишити свої заходи в Унії на привернення йому його прав, а новоповсталє Товариство у Львові буде здане на ласку і неласку Польщі, будучи позбавлене можности узискати при помочі наших переговорів з Унією по змозі якнайширші права під Польщею і відповідну репрезентацію в Унії» [63, арк. 7] (детальніше у п. 4.2).

Своєрідним продовженням віденської конференції стала конференція СТЛН в Гаазі (Голландія) 8-11 жовтня 1923 р. за участю 31 делегата від американських та європейських товариств. На порядку денному чотири важливі питання:

1. Обговорення протоколів останніх зборів СТЛН;
2. Затвердження звіту про діяльність Бюро Унії;
3. Вирішення «справи внутрішньої організації»;
4. Обговорення програми Загальних Зборів, що мали б відбутися у червні 1924 р. у Ліоні (Франція) [39, арк. 2].

Від імені УТЛН у роботі конференції СТЛН в Гаазі приймав участь член-фундатор українського товариства А. Яковлев. Він же, відповідно з домовленостями з Р. Перфецьким, відстоював інтереси ЗУТЛН, оскільки його представники через перепони польської влади не змогли взяти участь у

роботі конференції. Він у перший же день роботи конференції «склав і передав Президентові [СТЛН – авт.] заяву від імені нашого Товариства, в якій прохав внести на порядок дня майбутнього Загального Зібрання Союзу питання про ревізію постанови 23 червня 1923 р. у Відні та привернення всіх прав Вашому Товариству, Президія не встигла розглянути добре цю справу і на засіданні (9-го в 3 год. дня) Президент доложив коротко про факт одержання заяви» [68, арк. 3].

Відзначимо, що 8-9 жовтня 1923 р. відбулося три засідання Головної Ради СТЛН. Як відзначав український делегат: «На засіданнях цих обговорювалося головним чином питання, що мають бути включені в порядок дня майбутнього загального зібрання Унії. Особливо важних постанов в цих справах не було прийнято, лише по докладу Президії, резолюції президії були ухвалені і передані на Загальне Зібрання...» [68, арк. 5].

Тоді ж Головна Рада СТЛН обговорила пропозицію А. Яковлева, який наполягав, щоб представника УТЛН було включено до Комісії національних меншин (голова В. Дікінсон). «Тому, що мільйони Українського Населення на Українській території тепер перебувають під чужинецькою окупацією, санкціонованою навіть міжнародними договорами, доводиться рахуватися з фактом перебування частини нашого населення в становищу меншостей в чужих державах, а тому представник Українського Товариства ліги націй на засіданнях Головної Ради Унії вніс заяву аби було обрано в комісію меншостей і представника від Українського Товариства», – йдеться у звіті УТЛН [68, арк. 3].

Перше засідання Комісії національних меншин за участю представника УТЛН відбулося 11 жовтня 1923 р. Напередодні, 9 жовтня ЗУТЛН надіслало на адресу УТЛН листи, в яких «скаржилося на поляків за те, що не дають можливості перенести місто осідку Т-ва в Галичину, що не дають паспортів значній кількості Президії та членам Т-ва, а також, що Польський Уряд, попираючи договори про права меншостей, робить вселякі

надужиття над Українським населенням в Галичині і взагалі в Польщі» [68, арк. 5]. Також ЗУТЛН, як уже зазначалося, просило:

1) переглянути прийняту 23 червня 1923 р. у Відні постанову про обмеження діяльності ЗУТЛН у СТЛН;

2) повернути ЗУТЛН повноцінне членство у СТЛН та «надати йому всі його попередні права» [68, арк. 6].

Того ж дня, 9 жовтня 1923 р., А. Яковлев подав Президії Ради СТЛН заяву, в якій від імені ЗУТЛН «прохав питання про Галицьке Т-во внести в порядок дня Загального Зібрання Унії і одночасово ще раз закликати Польське Товариство, аби вплинуло на польські урядові чинники, що не чинили перешкод переїзду Членів Т-ва до Галичини» [68, арк. 4].

Однак Президія СТЛН не встигла розглянути декларацію ЗУТЛН. У відповідь на звинувачення галичан, «польський представник Федорович заявив, що питання вже вирішено, що все зроблено, але, що Галичане не хочуть самі їхати і. т. д. На це Генеральний Секретар дав справку, що дійсно оден член т-ва Д-р Маритчак вже переїхав до Львову, але що другі ще не переїхали бо не мають пашпортів» [68, арк. 7].

Водночас представник УТЛН просив відновити у правах ЗУТЛН, «бо це питання до цього часу остаточно ще не вирішено». А. Яковлев здивовано відзначав: «Тимчасово ж Т-во позбавлено прав, поки не увійде в порозуміння з Т-вом Польським та не складе з ним федерації Т-в в Польщі. Між тим, зараз виявляється, що Галичане, по вині Поляків, позбавлені можливості перенести Т-во до Львову, а з другого боку Поляки не хочуть вести переговори з Т-вом, поки воно діє за кордоном, а не в краю» [68, арк. 9].

Зважаючи на брак часу, дискусія у справі «галицького питання» була припинена, а Головна Рада СТЛН прийняла резолюцію, в якій відзначено необхідність:

1. Для детального обговорення передати лист ЗУТЛН Комісії національних меншин;

2. Звернутися до польського товариства із закликом негайно вплинути на урядові чинники з метою полегшення переїзду членів ЗУТЛН до Львова» [68, арк. 9].

11 жовтня 1923 р. відбулося засідання Комісії національних меншин. «Але й тут справа Галицького Т-ва була доложена останньою через що і не була обговорена вповні, – зауважував представник УТЛН. – Польський Представник навіть намагався, щоб зовсім її не обговорювати, бо вже, мовляв, є рішення Ради і Польське Товариство взялося усунути перешкоди переїзду членів Т-ва до Львова, при чому навіть навів приклад Д-ра Маритчака, а п. Генеральний Секретар, проф. Рюїсен додав, що він дійсно одержав два листи від д-ра Маритчака: оден ще з Відня, а другий вже з Львова, в якому Д-р Маритчак повідомляв, що переїхав до Львова і «тут організує Галицьке Товариство для Ліги Націй» [68, арк. 12]. У підсумку Комісія підтримала Резолюцію Головної Ради СТЛН.

Згодом, представник УТЛН запропонував Комісії національних меншин розглянути другу частину заяви ЗУТЛН, в якій йшлося про порушення прав національних меншин (українців) у Польщі. Короткотривале обговорення питання завершилося ухваленням резолюції, в якій відзначено необхідність «переслати заяву Галицького Т-ва до Польського Т-ва, щоб воно перевело анкету т. є. власне кажучи, дало відповідь Комісії на протязі І-го місяця» [68, арк. 14]. «В зазначеній справі більшого зробити було не можна, бо заява Галицького Т-ва прийшла запізно і Президія не мала часу ознаємитися з нею і детально її обговорити, в порядок денний Зібрання Ради заява не була внесена з тих же самих причин», – резюмував А. Яковлєв [68, арк. 15].

Після завершення чергової конференції СТЛН в Гаазі, УТЛН вкотре звернулося із закликом до українців «вступати в члени Товариства та засновувати в кожній державі, де була б хоч найменша кількість Українських громадян, філії і секції Товариства з метою неупинної пропаганди ідей Товариства Ліги Націй, а передусім ідей визволення

Українського Народу і боротьби його за створення Суверенної Соборної Держави, захиста і оборони прав усіх народів на вільний розвиток і незалежне життя їх, та розмеження інтересів всіх народів по принципу права і справедливості» [68, арк. 5].

Представники УТЛН зауважували, що перед українським народом лежить ще довгий шлях тяжкої боротьби за здійснення його ідеалів. «Український Нарід оточений зо всіх боків ворожими народами, які в своєму шаленому імперіалізмі, не вважаючи на національну та інші ріжниці скрізь, єдиним імперіалістичним фронтом, виступають проти змагань Українського Народу за здійснення своїх прав», – відзначали представники УТЛН [68, арк. 7].

УТЛН закликало українців «зімкнути міцно свої лави на зовнішньому фронті боротьби Українського Народу, в міжнародній opinіi за право бути вільним та незалежним народом» [68, арк. 15]. Відзначено, що вороги відродження українського народу ведуть шалену агітацію проти самого факту існування окремого українського народу. «Тут всі вони йдуть єдиним фронтом, не зважаючи, що часто їх державно-імперіалістичні інтереси протилежні, – констатували члени УТЛН. – Отже перед небезпекою повного зникнення українського питання з міжнародної арени, Головна Управа Українського Товариства Ліги Націй кличе всіх українських громадян зєднатися під прапором Товариства аби спільним одноцільним фронтом не тільки закріпити завойовані в міжнародній opinіi позиції Українства, але і поширити і поглибити їх» [68, арк. 15].

Особливу увагу УТЛН приділяло проблемі статусу західноукраїнських земель. «З огляду на те, що большевицька окупантська влада стоїть по за межами всякого міжнародного впливу, Українське Т-во більш звертає свою увагу на боротьбу за права Українського Народу, що знаходиться поза межами большевицько-московської окупації. Тому Управа товариства кличе подавати їй всі факти порушення національних, культурних та релігійних прав нашого народу в межах чужих держав, аби

тим допомогти Товариству виступати в відповідних міжнародних установах в обороні прав Українського Народу» [68, арк. 16]. Головна Управа УТЛН була переконана, що українське свідоме громадянство відгукнеться на її заклик. «Не можна бути пасивним, коли вороги Українського Народу виявляють все більшу і більшу активність в поборюванні не тільки прав Українського Народу на його незалежність, але й ведуть спільно, всіма можливими засобами, агітацію проти факта існування самої Української Нації», – резюмували лідери УТЛН [68, арк. 17].

Таким чином, після сумнозвісного для українців рішення Рада послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. про «передачу» Східної Галичини Польській державі, членство ЗУТЛН у СТЛН на конференції у Відні (червень 1923 р.) було призупинено. ЗУТЛН на конференції в Гаазі (жовтень 1923 р.) за посередництва УТЛН намагалося переконати міжнародну спільноту у тому, що представники недержаних народів, відповідно до Статуту СТЛН, мають право бути представленими у цій організації. На жаль, аргументи ЗУТЛН були підтримані незначною кількістю делегатів СТЛН, а питання членства ЗУТЛН у Союзі було перенесено на більш пізніші терміни.

4.2. Праця щодо поновлення членства в Союзі товариств Ліги Націй

Після конференції СТЛН у Відні (червень 1923 р.), серед членів ЗУТЛН та українського громадянства загалом панувало певне розчарування. У статті «Бруксельська Унія», кореспондент «Діла» з цього приводу писав»: «Значіння Союзу Народів для гладження міжнародних взаємин по думці величніх засад загального помиріння та міжнародньої справедливости, є безспірне й загально зрозуміле. З другої сторони загально відомий є факт, що

ні статуту існуючого Союзу Народів, ні його обсяг ділання, не дають ніякої запоруки для доцільного переведення завдань Союзу Народів, а його діяльність у багатьох випадках не йшла й не йде по шляху правдивого демократизму» [66, арк. 4].

Журналіст відзначав, що «Унія, почавши від конгресу у Празі, змінила свій самотньо раціональний шлях. Під грозою сецесії держав Малої Антанти й Польщі, Унія почала відказуватись від полагодження дразливих справ європейської політики взагалі, а питання поневолених народів зокрема, і в консеквенції станула в обороні існуючого порядку. Конгрес Унії у Відні в 1923 рішив завісити ЗУТ-во в його репрезентаційних правах в Унії, та пішов на уступки пануючим націям в справі охорони меншостей» [66, арк. 4]. Все ж члени ЗУТЛН не втрачали надії повернути членство у впливовій міжнародній організації, якою була ЗУТЛН [66, арк. 5].

Після завершення конференції СТЛН в Гаазі (жовтень 1923 р.), А. Яковлев надіслав листа Президенту ЗУТЛН Р. Перфецькому, в якому «жалкував дуже, що не пощастило... зробити більше та добути кращі результати для Вашого Т-ва» [32, арк. 3]. Згодом, 15 жовтня 1923 р. відбулася загальна конференція Закордонної Групи УНТП, яка у підсумових реолюціях також завуальовано висловила підтримку ЗУТЛН, відзначаючи, що «стан на західних українських землях під Польщею вже сим заставив усі групи нашого національного табору станути в просліджуванні найжизненіших інтересів всего українського народу західних українських земель на становищі постійної боротьби проти наїзників» [68, арк. 2].

У цей же період, 11 жовтня 1923 р. у Львові на основі п. 2 Закону Другої Речі Посполитої «Про збори» за особистими запрошеннями скликано ініціативну нараду щодо заснування Товариства Ліги Націй. Після того як нарада розпочалася, у приміщенні з'явився над комісар поліції Вагнер у супроводі жандармів і «її розв'язав», мотивуючи свої дії тим, що саме запрошення на нараду – це «злочин головної зради Польської держави»

[55, арк. 1]. Учасники наради виголосили протест, який 16 жовтня 1923 р. підписали В. Охримович, О. Марітчак та Ф. Федорців [55, арк. 1].

У документі з цього приводу повідомлялося: «На згадану нараду зійшлося кільканадцять запрошених громадян, а коли нарада розпочалася, явився в льокалю наради надкомісар Поліції п. Вагнер в асистенції кількох жандармів і незважаючи на се, що нарада була скликана і відбувалася, мотивуючи тим, що вже в самім запрошенню на нараду містяться знамена злочину головної зради польської держави». Забігаючи наперед додамо, що невдалою також виявилася ще одна спроба заснувати товариство 23 травня 1924 р. [160, 1923, 30 червня].

Проведення установчих зборів ЗУТЛН у Львові викликало обурення в Р. Перфецького, який у листі від 27 грудня 1923 р. до сенатора М. Черкавського повідомляв, що вони відбулися «без повідомлення нашої Президії». Відзначено, що «з причини тих заходів О. Марітчака в краю та його листування з проф. Рійсеном поза плечима Президії нашого Товариства» [63, арк. 4], ЗУТЛН була змушена «не гаючи часу видати публичну осторогу до наших громадянських кол в краю, щоби перешкодити дальшим крокам в напрямі основання в краю нового товариства у найбільш невідповідній по сьому порі» [63, арк. 5].

Власне, активній боротьбі ЗУТЛН за поновлення членства в СТЛН перешкоджав конфлікт, який у жовтня 1923 р. – березні 1924 р. розгорівся між Президією товариства та її представником у Львові О. Марітчаком – Р. Перфецького тривожила його ініціатива щодо відновлення діяльності ЗУТЛН у Львові. У листі від 25 жовтня 1923 р. він писав: «Пересилаючи Вам в прилозі український «Прапор» з поміщеною там осторогою нашої Президії і копією письма п. Яковлева. Просимо переслати нам вияснення в тій справі, причім повідомляємо, що на день 5 падолиста 1923 скликане є засіданне Головної Ради нашого Товариства, яка міє між иншим вирішити становище до Ваших заходів в краю і Ваших письм до проф. Рійсена» [68, арк. 5]. Принагідно заважимо, що А. Яковлев звертав увагу «на небезпеку для прав...

Т-ва кроків Д-ра Марітчака», і відзначав, що «якщо це дійсно правда, що він взявся за організацію нового Т-ва у Львові, бо поки таке Т-во зорганізується та увійде в порозуміння з польським Т-вом, тоді справа Вашого Т-ва буде втрачена» [68, арк. 7].

Президія ЗУТЛН також наголошувала, що «Головна Рада Унії Товариств Ліги Націй своїм рішенням з червня ср. в справі дальшого становища нашого Товариства в Унії виразно полишала наше Товариство членом сеї Унії та завісила його лише в правах участі в Головній Раді і Загальних Зборах Унії. Заразом поручила нашому Товариству Головна Рада на основі статута Унії переведенне пертракцій з польським Товариством Ліги Націй що до дальшого нашого заступства в Унії і притім докладно означила не лишень дальший спосіб поступовання нашого Товариства в цілі відзискання його репрезентаційних прав в Унії, але також і услівя, які мали бути доповнені як польською владою так польським Товариством Ліги Націй [68, арк. 8].

«Сі услівя не зістали однак ними доповнені, бо як виказали ми в нашій ноті до Унії з дня 26 вересня ср. нашому Товариству і його членам унеможливлено поворот до краю а польське Товариство Ліги Націй не хочачи нас дійсного члена Унії визнати за члена тої Унії відхилилося від всяких пертракцій з нами», – відзначала Президія ЗУТЛН [68, арк. 9].

Президент ЗУТЛН наголошував, що «супроти сего подійсного стану справи та супроти виказаного в згаданій нашій ноті, що з вини Поляків нам є неможливо доповнене побажань Унії, та що навіть взагалі нема ніякої можливости для ведення під польською владою діяльности нашого Товариства. Тому поставили ми до Головної Ради Унії домаганне на приверненне нашому Товариству прав заступства на Головній Раді і Загальних Зборах Унії» [68, арк. 11].

Президент ЗУТЛН обурювався, що «в сьому якраз часі, коли ми таке наше домаганне поставили до Унії скликано у Львові без відома нашого Товариства і проти нашої волі, якнайбільше не на часі, Збори

найповажніших наших громадян для евентуального оснований там нового західно-українського Товариства Ліги Націй» [68, арк. 11].

Він констатував, що «супроти сего, що позиція нашого Товариства в доходженню наших прав в Унії – покищо лише частинно завішених – булаби з заложеннем нового західно-українського Товариства Ліги Націй в краю перед якими небудь заходами що до оснований нового Товариства Ліги Націй у Львові, доки не вирішиться справа привернення репрезентаційних прав нашого Товариства в Міжнародній Унії Товариств Ліги Націй» [68, арк. 12].

Президія ЗУТЛН зробила висновок, що «основанне такого нового Товариства вже тепер не лише зашкодить нашому Товариству, але утруднить також новому Товариству осягнути для браку контунуїтету таких прав в Унії, яких узисканне лежалоби в нашім національнім інтересі. Тим чином пішлобися під лад бажанням Поляків що до ввеліміновання нашого Товариства з Унії та рівночасного недопущення до Унії наміреного нового західно-українського Товариства в краю або взагалі або лише з мінімальними правами...». Також було висловлено здивування, що «ні п. Др Олександр Марітчак. Головний секретар нашого Товариства, від часу повороту до краю не порозумівся в справі акції в краю з нашим Товариством а навіть не повідомив нас про скликані на 11 см. в краю збори» [68, арк. 14].

У відповідь О. Марітчак «заклав протест проти поступовання Президії Т-ва» і вважав таке «поступованне Президії за шкідливе нашій національній справі, кривдіче мене особисто і незгідне з повагою такої інституції як З.У. Тво Ліги Націй, яке повинно берегти ту повагу не тільки перед своїми, але рівнож супроти чужинців» [68, арк. 15].

Водночас О. Марітчак вважав неможливим надання поясень до того часу, поки «Головна Рада відповідно осудить поступовання Президії, а Президія Тва відкличе в пресі свої несправджені і неумотивовані закиди». Один із лідерів товариства з обуренням зауважував: «Не усуваючися від відповідальности за доказані мені провини, не можу згодитися на се, що Президія оголошувала наперед у провокаційній формі закиди проти моєї

особи, а щойно опісля прохала мене о вияснення справи. Лишаю оцінці гол. Ради, чи таке поступованне Президії відповідає повазі З.У. Тва Ліги Націй» [68, арк. 17].

Завершуючи, О. Марітчак «висказав свій глибокий жаль, що за дотеперішню працю для Тва стрітив мене зі сторони Президії Тва і моїх давних товаришів праці, клеветний закид роботи на власну руку і у звязку з тим негідні натяки на роботу Ількава і тов... Думаю однак і вірю, що в нашій суспільности є ще здорові й моральні сили, які зуміють протиставитись такій злочинній роботі і охоронити одиниці від нечуваних провокацій, які починають чим раз більше вкорінюватись в наше національне життя [68, арк. 17].

У листі до редакції газети «Прапор» від 30 листопада 1923 р. О. Марітчак звертався «з проханням і апелем до Головної Ради З.У. Т-ва Л. Націй, щоби здержала п. Д-ра Р. Перфецького від дальших безосновних публичних (а також приватних) напастей на мою особу, тим більше, що я пояснив достаточну цілу справу в пресі, хочу дати пояснення перед відповідним форум та не маю наміру займатися серед теперішних відносин активними справами Т-ва. Осуд поступовання п. Д-ра Р. Перфецького лишаю спокійно нашому громадянству» [68, арк. 19].

В умовах внутрішнього конфлікту, діяльність ЗУТЛН була зведена до мінімуму, хоча певні заходи товариство проводило. Листом від 27 грудня 1923 р. членам ініціативного Комітету, що скликав 11 жовтня 1923 р. збори у Львові щодо створення ЗУТЛН, старійшина українського політикуму Ю. Романчук повідомив громадськість, що на початку лютого 1924 р. у Цюриху (Швейцарія) відбудеться засідання Комісії національних меншин СТЛН. Головна Рада Союзу могла б передати матеріали Комісії у справі становища українців у Другій Речі Посполитій і правового статусу ЗУТЛН у СТЛН та повернення його репрезентаційних прав [26, арк. 3].

Проте, Комісія національних меншин на засіданні у Цюриху не розглянула українські пропозиції через позицію польського посла, який

запропонував зняти «українське питання» з порядку денного. Згідно з пропозицією Президента німецького товариства в Чехословаччині Меддінгера розгляд цих питань перенесено на 17 березня 1924 р. на засідання Комісії, яке мало відбутися у Брюсселі (Бельгія). Наступного дня повинно було б відбутися засідання Головної Ради СТЛН, яка зрештою мала б розглянути українські вимоги і остаточно вирішити питання правового статусу ЗУТЛН у СТЛН [26, арк. 3].

Ю. Романчук стверджував, що у випадку відхилення українських пропозицій вартувало б висловити протест і заявити про небажання йти на переговори польського товариства з представниками ЗУТЛН, а також повідомити про заборону будь-яких акцій товариства на західноукраїнських землях та акцентувати на насильному розгоні зборів у Львові 11 жовтня 1923 р. Така позиція могла б дати ЗУТЛН хоча б один голос в СТЛН (у зв'язку з тимчасовим припиненням діяльності ЗУТЛН в Союзі). Також запропоновано надіслати генеральному секретарю СТЛН Рійссену лист у якому повідомити про розгін зборів 11 жовтня 1923 р. у Львові [26, арк. 3]. Окрім цього, Ю. Романчук просив ЗУТЛН надати йому матеріали у справі становища українців у Польщі [26, арк. 4].

Боротьба за поновлення членства ЗУТЛН у СТЛН продовжилася на засіданні Бюро СТЛН у Гаазі 21 березня 1924 р. (участь у його роботі згідно з проханням Р. Перфецького взяв Д. Андрієвський (представник УТЛН)). На засіданні обговорювалося питання членства ЗУТЛН. Делегат наддніпрянського товариства відзначив, що окреслена проблема «цікавить всіх Українців, що розходиться о представництво не якоїсь жменьки, а мільонам люду, що Поляки унеможливають існування легального Т-ва на теренах Польщі, що взагалі ні з якою меншістю працювати вони не хочуть і не можуть, що прецедент Росіян дає нам право бути заступленим еміграційною організацією» [65, арк. 2].

Представник польського товариства заявив, що «нікому не перешкоджується вертати в межі Польщі і на те він має листи консулів, що

збори у Львові були заборонені для того, що в назву «Зах. Укр.» вкладається ворожопольській зміст, що Зах. Гал. Т-во не хотіло само звернутися до них» [65, арк. 5].

Відзначимо, що Д. Андрієвський розкритикував організаційні заходи ЗУТЛН, які передували початку Бюро СТЛН у Гаазі. У листі до Президії ЗУТЛН від заважував: «Документи, вирізки із газет, офіційні декларації, ось їм треба, а не меморандуми і філіпіки. Поляк мав всілякі документи – відпис львівської поліції в справі замкнення зборів у Львові, відпис конзуля з Відня в справі віз і паспортів, відпис війта в справі того жовніра, якого поліція випроварила назад на чехи із власного села, – мало не на всі факти, що є взагалі в Вашім меморандумі. Що правда часом ці документи не були на користь Поляків, що мусів часом признати і сам польський делегат – в справі замкнення зборів, яке мотивувалось злочинною назвою «Зах.-Укр. Т-во» – але документи є і годі їх оминати не протиставивши їм подібних. Але подібних то у нас не було. Отже мусимо подбати о документи: відписи конзулів на допоминання візи, вирізки з газет, особливо польських, декларації урядових осіб, інтерпеляції наших послів в соймі. Справа віз особливо цікавить Унію і вона хоче мати офіційну відповідь конзулів. Інтерпеляції послів будуть на більш авторитетні і красномовні» [65, арк. 5–6].

Все ж, після гострої дискусії, делегат УТЛН «опустив збори при досить явному співчуттю до нас...». Однак, через декілька днів Секретар СТЛН надіслав телеграму в якій зауважив, що Бюро СТЛН вважає себе неправомочним вирішувати відновлення прав ЗУТЛН і переносить вирішення цього питання на Збори Ради, що мало відбутися 28 червня в Ліоні [65, арк. 8].

Для позитивного вирішення питання членства ЗУТЛН у СТЛН, представник УТЛН вважав необхідним:

1. Готувати завчасно «справу нашої участі в подібних конференціях»;
2. Підготувати документи, «на разі хоч вирізки із газет, головнуж з Польщі про всякі факти і надужиття».

3. Залучити до вирішення проблеми громадсько-політичних діячів Галичини, оскільки «відношення до емігрантських груп і організацій явно недовірчиве»;

4. Зв'язатися з «парляментським клубом у Варшаві аби він або хтось зібрав всі інтерпеляції і відповіді Уряду про всі надужиття що мали місце на Волині, Холмі, Галичині»;

5. Передати матеріали, які свідчать про утиски та дискримінацію українців Галичини до Ліги Націй і «скаржитись на порушення прав меншостей».

6. Зібрати зори для відновлення ЗУТЛН в Галичині («хай збори будуть розігнані – тим краще. Се буде козирем для нас на 28 червня»);

7. У всіх виступах «послідовно стояти на загально-Українським становищі, не робити різниці між наддніпрянцями і наддністрянцями». Ідея розколу не відповідала геополітичним реаліям, оскільки «сама по собі абсурдна під зглядом національної і державної ідеї, ся тенденція нам страшенно шкодить на міжнародньому полі. Європеець-політик має аж надто багато клопоту з нововідкритими націями і проблемами. Треба не ускладняти, але сіцезувати і упрощати нашу концепцію. Натомість коли зробите хоч натяк на якийсь розбрат, розклад в Вашій родині в вашім колективі, Ви тратите всяку пошану і не є більш гідні не лише допомі, але взагалі уваги» [65, арк. 10–11].

Зауважимо, що у листі до Об'єднання українських організацій Америки Р. Перфецький відзначав, що не поділяє думок Д. Андрієвського про те, що «в приготуванні наших виступів не належалоби звертатися до чужинців, Англіїців, Німців і т. д. – що зробили ми перед засіданнями Бюра і Комісії для національних меншостей в Газі». «Заангажованне чужих для нашої справи може лише вийти на користь, коли притім нікого з чужих не виключається і всіх проситься о попертя», – констатував він [62, арк. 2].

Після отримання інформації від Д. Андрієвського, члени ЗУТЛН (передусім – О. Марітчак) вкотре актуалізували питання перенесення

діяльності товариства із Відня до Львова. Було запропоновано скликати у Львові загальні публічні збори, надаючи поліції наступник порядок денний: «1. Справа Західно-українського товариства Ліги Націй у Відні і його діяльності на міжнародній арені в справі положення населення західно-українських земель. 2. Питання перенесення того ж Товариства з Відня до Львова» [62, арк. 4] .

У випадку отримання дозволу від місцевої влади вважалося доцільним «перенесення Товариства до Львова і зголошення обов'язуючого статуту нашого віденського Товариства польській владі». У цей же час «члени Головної Ради, перебуваючи в краю, переняли би агенти Товариства і тим шляхом був би збережений континуїтет». Водночас «на случай заборони зборів з вище наведеним порядком зі сторони польської поліції, наше Товариство покористується цим фактом як козиром на зборах Унії. Ми просили би в такому випадку заборону поліції переслати нам в оригіналі» [65, арк. 5].

2 квітня 1924 р. ЗУТЛН одержала листа від Секретаріату СТЛН. У ньому відзначено, що Бюро на своєму засіданні в Гаазі розглядало Прохання ЗУТЛН, з яким товариство «зволило звернутися в справі привернення членських прав в Унії Вашому Товариству по причині, що багато Ваших земляків і Ви самі не маєте можності повернути до Галичини». Відзначено, що «рішення сього письма не входить в компетенцію Бюро лише Ради, бо завішення було Радою постановлено. Можете бути однак певними, що се питання буде предложене Раді, котра збирається в Ліоні 26 червня 1924 р.» [57, арк. 4].

Водночас, Президія ЗУТЛН у листі від 5 травня 1924 р. щиро подякувала Д. Андрієвському за звіт до Гааги, а також за те, що «зволили ласкаво заступити наше Товариство». Члени ЗУТЛН відзначали, що «всіма... увагами ми покористуємося, щоби приготувати наш виступ перед Загальним Збором Унії в Ліоні. Це очевидно буде тоді можливе, коли наш політичний

провід в Галичині і Українська Парляментарна Репрезентація волинських послів доставлять нам вказані Вами матеріали й документи» [65, арк. 7].

Президент ЗУТЛН був переконаний, що «з огляду на торічне рішення Головної Ради Унії, винесене у Відні про завішення репрезентаційних прав нашого т-ва в Унії, наша делегація могла би виступати в Ліоні поки що лише в приватнім характері. Тому щоби забезпечити собі повноправну участь так в нарадах Ради, Загального Збору і Комісії, ми постаралися о уділення нам мандатів від Східно-Українського Товариства Ліги Націй. Тим чином зможемо без перепон боронити особисто нашу справу в Ліоні і використати сю догідну нагоду для обзнайомлення міжнародної опінії з сучасним положенням західно-українських земель» [65, арк. 8].

Наголосимо, що саме у цей період серед членів ЗУТЛН чи не вперше викристалізовується ідея створення Союзу поневолених народів (детальніше у п. 5.2). «Найбільш покликаними дати ініціативу в тім ділі були би ми Західні Українці, як найбільший поневолений народ в Європі, – констатували члени товариства. – Сю ініціативу могли би ми однак дати запевнивши собі з першу співпрацю хоч одної національної групи тай ще до того такої, яка би заразом фінансувала всю акцію» [67, арк. 3].

На думку членів ЗУТЛН «такими могли би бути Литовці і Німці, а ще Сідзікавказ своїм згаданим висшевисказом виявився прихильником відновлення акції поневолених народів Польщі, то перші кроки належалоби звернути до него а через него до литовського правительства. Якби удалося узискати його поміч справа пішла би розмірно легко, бо створити емігранцкі товариства того рода не буде представляти особливих трудностей» [67, арк. 4].

Роздумуючи над керівними органами майбутнього товариства, Р. Перфецький писав Є. Петрушевичу: «Для нас як найбільше національної групи запевнило би ся по анальогії з попереднім комітетом поневолених народів чин президента і чин головного секретара в пропонованім міжнароднім союзі поневолених народів, а для повного забезпечення

однозгідности акції з вашим Закордонними Центром президентура сего союзу моглаби бути застережана для Вас як Президента сего нашого Центра» [67, арк. 7].

Таким чином, у другій половині 1923 р. – на початку 1924 р. ЗУТЛН намагалося активізувати діяльність у напрямі поновлення членства у СТЛН. Організацію ослаблювали внутрішні конфлікти, найпоказовішим серед яких став, де факто, розрив відносин між Президією, Президентом товариства і представником у Львові (О. Марітчак). В основі конфлікту – бажання НК УНТП створити товариство Ліги Націй у Львові на протывагу ЗУТЛН, яке перебувало під впливом Є. Петрушевича. Після завершення роботи Бюро СТЛН у Гаазі, членам ЗУТЛН стало зрозуміло, що проблема статусу організації остаточно буде вирішена на конференції СТЛН у Ліоні. З цих причин, члени товариства наприкінці 1923 р. – на початку 1924 р. почали готувати проекти резолюцій, збирати кошти на поїдку делегатів до Франції, намагалися заручитися підтримкою української еміграції та делегатами СТЛН від інших народів.

РОЗДІЛ 5

ЛІОНСЬКИЙ КОНГРЕС СОЮЗУ ТОВАРИСТВ ЛІГИ НАЦІЙ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ

5.1. Виключення Західно-Українського товариства Ліги Націй зі складу Союзу товариств Ліги Націй

Напередодні конференції СТЛН у Ліоні (Франція), 11 березня 1924 р. відбулися загальні збори ЗУТЛН, на яких підведено підсумки річної діяльності. Його учасники констатували, що з нагоди «зближаючогося вирішення правно-державного становища Східної Галичини внесло Т-во до всіх державних і громадянських міжнародних чинників меморіал в справі створення згл. реституції на західно-українських землях – Сх. Галичина, Волинь, Підляше, Полісе і північно-зах. Буковина – самостійної західно-української держави, а до Унії Товариств Ліги Націй ноти о попере те нашої справи перед міжн. Чинниками» [37, арк. 2].

Також, «з нагоди кривдячого вирішення справи державности західно-українських земель внесло Т-во в днях 15 і 20 марта 1923 дві протестуючі ноти до Конференції Амбасадорів і держав Антанти». Також, готуючись до загальних зборів СТЛН і засідання Головної Ради у Відні ЗУТЛН внесло «проект резолюцій до точки нарад зборів про східно-галицьку справу, виготовлено окрему брошуру про галицьку справу у французській мові, а впродвиженю рішення Унії про дальше становище нашого Т-ва в Унії супроти рішення Конференції Амбасадорів в справі нашої державности зложено окремий реферат для наших краєвих чинників з проєктами розвязки справи» [37, арк. 2].

Учасники загальних зборів зауважили, що після ухвалення рішення Головної Ради СТЛН від 23 червня 1923 р. про вихід ЗУТЛН зі складу СТЛН з одночасним збереженням його репрезентаційних прав в Союзі, внесено протест, «а зараз відтак відклик до Загальних Зборів Унії, та усильною пропагандою на сих Зборах узискано, що справу сего відклику мимо великого протиділання польських делегатів Збори рішили взяти на порядок своїх нарад. Се дало нагоду при помочі делегатів Українського-Придніпрянського Тва Ліги Націй, заставити Збори Унії зайнятися як західно-українською справою так справою нашого Т-ва. З нагоди сих Зборів видано ще ряд летучок на французській мові, які при устній пропаганді розкинено wraz з брошурою між всі делегації інших Товариств Ліги Націй» [37, арк. 3].

На загальних зборах констатовано, що ЗУТЛН надіслало серію протестних нот після рішення Ради амбасадорів від 14 березня 1923 р.: «1 вересня 1923 в справі ревізії рішення Конференції Амбасадорів з 14 марта 1923 в справі східних границь Польщі і в галицькій справі; 5 вересня 1923 подано до Союзу народів другу ноту в справі в'язнення Митрополита Андрея Шептицького та в справі взборонювання галицькій еміграції повороту до рідного краю відмовлювання пашпортів членам нашого Т-ва; перед Засіданням Головної Ради У н і ї і Комісії Унії для національних меншостей, скликаних до Гагі на 8 і 9 жовтня 1923, внесло наше Т-во дня 20 вересня 1923 меморіал нотою про положенне нашого народу під Польщею, а в справі нашого Т-ва з домаганєм привернення йому прав заступства в Унії» [37, арк. 3].

Констатовано, що «в кінці внесло наше Т-во перед нарадами Комісії для нац. менш., назначеними до Гагі на дні 20 і 21 марта с. р. більшу ноту з дати 10 марта с.р., переслало до Унії надіслану з краю копію ноти до Союзу народів з основно обробленими меморіялами про положенне нашого народу під Польщею та розіслало відповідні письма з нашими нотами і згаданими

меморіями до всіх чужих товариств ліги націй з проською о попере нашій справі» [37, арк. 4].

На загальних зборах обрано нові керівні органи ЗУТЛН: Президія товариства – Р. Перфецький (Президент), М. Гаврисевич (віце-президент), А. Петрушевича (головний секретар), Г. Микетей (другий секретар), А. Жук (скарбник); до Головної Ради товариства обрано – К. Левицького, А. Вітошинського, І. Вальдимана, І. Коссака, М. Гамоту та п'ятьох членів із Галичини; заступниками членів Головної Ради стали: І. Німчук, І. Проць і В. Бачинський; членами контрольної комісії обрано: Й. Карановича, І. Куропатницького і Ю. Демчину [37, арк. 4].

ЗУТЛН «зверталосся заразом до цілої нашої суспільности в краю, північній і полудневій Америці та Канаді з проською о живе так моральне як матерьяльне попере нашого Т-ва в його дальшій акції, зазначаючи, що наше Т-во для браку фондів в останніх місяцях мусіло для ведення мимо сего коначної акції за кордоном поважно здовжитися» [37, арк. 2].

Основною (доленосною) подією для ЗУТЛН у середині 1924 р. стала, безумовно, конференція СТЛН 27 червня – 4 липня 1924 р. у Ліоні, де мало розглядатися питання суспільно-політичних процесів в Східній Галичині та проблема членства ЗУТЛН у СТЛН. «Щоб на місци припильнувати сеї справи» [40, арк. 1], до Франції виїхала делегація ЗУТЛН у складі Р. Перфецького, А. Петрушевича та О. Марітчака [40, арк. 1]. Делегація усвідомлювала, що в Ліоні «розіграється рішаючий бій в справі дальшого становища нашого Західно-Українського товариства Ліги Націй в Унії», що визначало важливість заходу як для членів товариства та і загалом для українців Галичини [60, арк. 8].

Одразу ж після приїзду до Ліону, 26 червня 1924 р. делегація ЗУТЛН вручила головному секретареві Союзу товариств Ліги Націй Рійсеннові та голові Комісії національних меншин Дікенсону «Мотивоване письмо» для повернення ЗУТЛН до складу Союзу товариств Ліги Націй та «Меморіал про положення на західних українських землях під Польщею» [60, арк. 8]

для Комісії національних меншин з Протоколом резолюції, у якій відзначено:

1. ЗУТЛН просить розглянути Союз товариств Ліги Націй скарги українських організацій щодо свавілля польської влади до українського населення і констатувати порушення польською владою договору про національні меншини від 28 червня 1919 р.;

2. Загальні збори закликають Союз товариств Ліги Націй запропонувати міжнародному трибуналу в Гаазі розглянути питання сучасного режиму у Східній Галичині з метою ствердження факту того, що зобов'язання Польщі запровадити автономний устрій у регіоні «мали на цілі впровадити в блуд головні держави Антанти» [40, арк. 1].

Уже перша розмова з одним із найавторитетніших членів Союзу товариств Ліги Націй Рійссеном продемонструвала його «прохолодне» ставлення до українців, які проживали у Другій Речі Посполитій. «Він хоч мусив признати, що маємо слушність, покликуючись на те, що Головна Рада Унії минулого року полишила нас членами Унії..., – відзначав Р. Перфецький, – але притім заявив, що мовляв всі промовці а тій Раді виразно станули на становищі, о наше товариство мусить перенестися о краю, узнати польську державність і вийти до складу польської делегації» [60, арк. 12].

Потрібно зауважити, що ЗУТЛН надзвичайно ретельно готувалося до конференції у Ліоні. Окрім «Меморіалу про положення на західних українських землях під Польщею» підготовлено десятки документів, які свідчили про безправне становище українців у Другій Речі Посполитій та викривали антиукраїнську національно-культурну політику центральної / місцевої влади. Ще у травні 1924 р. Р. Перфецький звертався з проханням до НК УНТП підготувати відповідні документи. «Належить нам для забезпечення успіху всіх наших заходів в Унії постаратися о всесторонню документацію всіх наших тверджень по змозі оригінальними придогами, а саме на прим. Оригіналами обіжників і розпорядків польських властей,

стенографічними протоколами з промовами та інтерпеляціями соймових послів, вирізками з часописів – особливо польських», – констатував Р. Перфецький [61, арк. 7]. Документи були підготовлені.

Розглядаючи участь делегації ЗУТЛН у роботі конференції СТЛН, відзначимо, що вона була не надто успішною: товариство не було поновлено у членах Союзу, а становище українців у Другій Речі Посполитій предметно не розглядалося на комісіях цієї міжнародної організації. Із виступаючих на Комісії національних меншин, прихильну до українців позицію зайняли француз Оляр росіянин Єфремов, угорець Людвік та ще декілька членів комісії. Представники ЗУТЛН відзначали, що «Комісія трактувала справу в площині східно-галицькій хоч... меморіал обіймав всі західні українські землі під Польщею...» [60, арк. 13].

Загалом у підсумковій ухвалі Комісії національних меншин відзначено: «Комісія вислухавши членів, заступаючих Т-ва українське і російське для Ліги Націй, які підняли жалобу дотично положення меншостей у Східній Галичині, та вислухавши разом заміти польського Т-ва, просить се останнє, щоби воно зволило взяти під увагу факти наведенні в українськiм меморіалі, предложені двома другими товариствами і виготовити звіт на її слідоючому засіданні» [60, арк. 13].

Члени ЗУТЛН, проаналізувавши ухвалу, з цього приводу резюмували: «Виходить ясно з наведеного тексту резолюції, що справу українського меморіалу відкладено до чергової сесії комісії а не відкинуто, як це подала незгідно з правдою польська телеграфічна агенція. Говорити отже про невдачу сх. галицької делегації на засіданні, на яким не було ні одного галицького делегата, як це робить польська преса та «Діло», нема очевидно ніякої основи» [66, арк. 17].

Відзначимо, що напередодні засідання Президії СТЛН О. Марітчак звернувся до голови комісії національних меншин В. Дікензона з проханням повторно «поставити справу положення укр. населення під Польщею на порядок нарад Комісії меншостей, а це з причини пізнього одержання

пашпорту на виїзд до Ліону та неможливості явитись на день 27/VXI себто на засідання Комісії у східно-галицькій справі». Однак О. Марігчак отримав відмову, що свідчило про небажання керівництва Комітету вирішувати українське питання [66, арк. 14].

28 червня 1924 р. Президія СТЛН розглядала питання поновлення прав ЗУТЛН у Союзі, що вимагало від українців «припилювання сеї справи на місці» [60, арк. 14]. Напередодні до Статуту міжнародної організації були внесені правки, які унеможливили участь ЗУТЛН у роботі Союзу: у п. 3. Статуту, який регламентував участь товариств у роботі організації, слово «край» замінене на слово «держави». Таким чином, як відзначав Р. Перфецький, зміни Статуту привели до того, що «відпав» один із найважливіших аргументів ЗУТЛН на користь своєї участі у роботі Союзу. «Сі зміни Статута були очевидно вимірені проти нашого Т-ва», – резюмував він [60, арк. 15]. Все ж, на його думку, «конче треба було бути на місці рішаю чого бою, щоби демаскувати те, що діялося поза кулісами Унії і оборонювати всіма можливими мірами наші справи... та старатися заставити рішаючи круги Унії респектувати свої власні рішення в сій справі» [60, арк. 17].

Президію СТЛН представляли У. Трейнб (Президент СТЛН), Й. Рійссен (серетар), В. Дікенсон, Д. Дейвіс (англійська делегація), Ж. Енессі (французька делегація), І. Брабец (чеська делегація), Е. Людвіг (угорська делегація) та ін. Також було запрошено польського делегата О. Стронського. У повідомленні учасників заоду відзначено, що «на початку засіданню відпоручник Нар. Комітету поставив внесення на допущення делегатів З. У. Т-ва др. Перфецького і Антона Петрушевича, які предложили ноту в справі Зах. Укр. Т-ва Ліги Націй та зробили далеку дорогу з Відня до Ліону в цілі їх вислухання. Президія здержалася з вирішенням цієї справи до кінця засідання, а Президент Трейнб дав голос делегатові з краю в справі Зах. Укр. Т-ва Ліги Націй» [66, арк. 19].

Члени української делегації наголошували, що представники Комітету національних меншин уважно «вислухали відпоручника Народнього Комітету у Львові д-ра Марітчака, який доказував 1) що зах.-українське Т-во має право існувати далі на основі рішення Головної Ради Унії з дня 23.VI. 1923, яким це рішенням зах.-українське Т-во є завішене лише в репрезентаційних справах у Раді і на загальних зборах Унії, але не є позбавлене прав члена Унії; 2) що Т-во одержало актом з 10.III. 1924 уповноваження від Народнього Комітету у Львові заступати інтереси українського населення під Польщею супроти Унії і що польська адміністраційна та поліційна влада в краю не дозволяє на збори в справі зах. українського Т-ва Ліги Націй; 3) що відомий протиукраїнський режим у Польщі не дає спроможности до ніякої позитивної праці в згаданім напрямі» [66, арк. 17].

Констатовано, що «галицький представник мав небезпечного противника в особі посла Стронського, який бив головно на те, що зах.-українське Т-во Ліги Націй це товариство емігрантів і що польська влада може погодитись на заснування «руського» товариства в краю, себто такого, яке стояло би на ґрунті єдності польської держави. Коли при кінці засідання президент трейб поставив питання: «Чи Галичане мають намір оснувати Т-во Ліги Націй у краю?» і прохав ясної відповіді «так або ні», тоді д-р Марітчак заявив, що не має уповноваження до такої відповіді, бо краєві чинники опираються на рішення Головної Ради Унії, яке задержує наше Т-во у Відні в характері члена Унії. По нараді, президія Унії відложила вирішення справи до дня 2 жовтня... Скажім ясно та отверто: справа скінчилася повною невдачею» [66, арк. 21].

Рада ЗУТЛН відзначала, що «з одного боку Президія Унії нарушила рішення Гол. Ради Унії з 23/VI 1923, з другого боку Унія в двох останніх роках своєї діяльности покинула шлях правдивого демократизму, не беручи як слід під увагу інтересів пневолених націй» [66, арк. 21]. О. Марітчак констатував, що «відомости польської преси про примушення нашого Т-ва

до виступлення з Унії не мають ніякої основи. Виступлення нашого Т-ва наступило без найменшого примусу з боку Унії з повною свідомістю цього кроку, а гідний виступ нашого Т-ва в Ліоні мусить знайти повне зрозуміння і одобрення в нашій громадянстві» [66, арк. 22] .

Однак, підсумкові ухвали Ліонської конференції викликали неоднозначну реакцію у галичан та міграції. «Таке поступовання Унії супроти делегації З. У. Т-ва Л. Н. дало оправдану основу цій делегації зголосити виступлення з Унії, яка не відповіла надіям нашого громадянства, – резюмували учасники конференції. – Як бачимо зі звітів з Ліону однозгідне поступовання делегації З. У. Т-ва Ліги Націй і відпоручника Народнього Комітету у Львові, йшло цілковито по лінії наших національних інтересів й оборони нашого становища в Унії» [66, арк. 23].

Водночас часопис «Діло» розкритикував участь представників ЗУТЛН у загальних зборах Союзу товариств Ліги Націй у Ліоні. У редакційній статті «З нагоди конгресу в Ліоні» [160, 1924, ч. 157] її автор відзначив: «Скажімо ясно і одверто: справа [в Ліоні – авт.] скінчилася повною невдачою... Можна було бути певним, що делегатів до засідання не допустять..., а брати участь в міжнародних з'їздах не обдумавши заздалегідь усіх умовин, в яких доведеться там виступати, – це зайва втрата коштів» [66, арк. 18].

Не забув автор статті дорікнути ЗУТЛН у «галицькому сепаратизмі», адже товариство обійшло увагою Наддніпрянщину. Нищівна критика галицького політикуму змушувала Р. Перфецького вдатися до детального аналізу діяльності товариства у Ліоні. «З останнім виступом у Ліоні звязана ще більше болюча справа, а саме: галицького сепаратизму, який накоїв нам уже стільки лиха підчас Мирової Конференції у Парижі, – читаємо на сторінках «Діла». – Відомо, що в міжнародній Унії Т-ств Ліги Націй Наддніпрянська (не радянська!) Україна має своїх заступників: проф. Лоського, інж. Чижевського та інж. Лагутенка. По рішенню Ради Амбасадорів дня 14 березня в справі Східної Галичини стало ясным, що її

представники в Унії втратять право виступати як самостійні члени в імені території та населення Східної Галичини. Нам відомо, що делегати Наддніпрянської України радили тоді представникам зах.-української Унії приєднатися до них. Цієї розумної ради вони не послухали і продовжують безуспішно виступати окремо. Сумніваємося, чи при умовах, витворених актом 14 березня, коли не лишилося ніяких виглядів на признання окремої репрезентації Східної Галичини на міжнародній арені, – є доцільно давати чужинцям нагоду, щоби вони находили живі докази на існування двох українських народів з різними територіями, інтересами та ідеалами» [160, 1924, ч. 157].

Стаття у часописі «Діло» виликала певне нерозуміння у членів ЗУТЛН. «Редакція «Діла» не прийняла до оголошення звіту з ліонського Конгресу відпоручника Народнього Комітету у Львові, а опираючися на фальшивих донесеннях ворожої нам преси й подаючи свідомо неточні дані що до Конгресу, намагається виказати неудачу галицької делегації в Ліоні, – відзначали вони. – Очевидно, всяка оправдана критика дозволена – але чи годиться зводити особисті порахунки там, де входить в гру наша загально національна справа? [66, арк. 18].

Голова ЗУТЛН Р. Перфецький у своєму відкритому листі до редакції також відповів усім опонентам, відзначивши, що «саме перед Ліоном наше товариство звернулося до Наддніпрянського товариства з проханням, щоби в склад делегації взяло двох наших делегатів, а се товариство звернулося до Унії з запитом чи се допускаєме, одержало від Унії відмовну відповідь з узасадненням, що воно має право репрезентувати лише Наддніпрянщину. Дотичні постанови статута Унії, а не «галицького сепаратизму» суть отже причиною, що мусять існувати два Т-ва Ліги Націй» [40, арк. 15].

Р. Перфецький риторично запитує: чому німці мають у складі Союзу товариств Ліги Націй три організації (із Німеччини, Австрії та Чехословаччини), угорці – дві (Угорщина, Чехословаччина), а українці не можуть мати декілька товариств? Головата ЗУТЛН відзначив, що «цілком

відмінні умовини життя вимагали від кожного з обох наших Т-вариств нераз зовсім відмінних методів діяльності, але мимо сего була між обома Т-вами повна гармонія, бо розмежування взаємних компетенцій усувало всі можливі предмети спору та так, що на міжнароднім полі Унії ніколи не було такого видовища, щоби чужі могли находити докази на існування двох українських народів з ріжними інтересами та ідеалами» [40, арк. 16]. Розмежування компетенцій, заважує Р. Перфецький, привело до гармонійної співпраці двох українських товариств. Як приклад – підготовлено спільну третю резолюцію для Комісії національних меншин з вимогою надання західноукраїнським землям у складі Другої Речі Посполитої територіальної автономії [40, арк. 16].

Очільник ЗУТЛН вважав, що участь представників товариства у роботі засідання Ради і Загальних зборів Союзу товариств Ліги Націй «лише принесло при сучасних некорисних обставинах для нашої національної справи корисні результати..., бо ж не в допущенню або не допущенню нашої делегації до засідань в Ліоні лежить суть справи». «Ми добре знали, що супроти завішення наших репрезентаційних справ в Унії наша делегація не зможе брати участі в нарадах в Унії в характері повноправних делегатів з правом голосу і т. п.», – резюмував Р. Перфецький [40, арк. 17].

Голова ЗУТЛН переконував опонентів, що «сам розвій нашої справи вимагав від нас, щоби ми хоч би з під землі видобули потрібні фонди і доконче явилися в Ліоні та там особисто на місці припильнували справу та хоч би самою нашою присутністю довели до її трактування Унією» [40, арк. 17]. Однак, із сумом відзначив Р. Перфецький, хоча «українське питання» й мало розглядатися на засіданні комісії, згодом зважаючи на «невигідні Унії справи Вільна й Бесарабії..., були зняті з порядку нарад» [40, арк. 17].

9 липня 1924 р. Головна Рада ЗУТЛН розглянула звіт голови товариства Р. Перфецького про поїздку делегації до Франції та ухвалила резолюцію, в якій відзначено:

1. Рада схвалює виголошене Товариством в Ліоні бажання завершити роботу в Союзі товариств Ліги Націй;

2. Вихід товариства із Союзу товариств Ліги Націй не означає припинення його роботи на міжнародній арені, «противно, з сею хвилию Товариство має повну свободу розвинути всесторонню акцію в обороні національних і державних прав населення Західної України безпосередньо перед відповідальними міжнародними чинниками, не в'яжучись організаційними і процесуальними приписами Унії»;

3. Головна Рада доручає Президії Товариства надіслати подяку товариствам Ліги Націй тих народів, делегати яких прихильно поставилися до вирішення «українського питання» під час роботи Комісії національних меншин в Ліоні та просити її надалі підтримувати «нашу справу» на наступному засіданні Комісії;

4. Головна Рада доручає Президії Товариства письмово повідомити усі товариства Ліги Націй, що мотивом «для виступлення нашого Товариства з Унії було не тільки сторонниче становище Бюро Унії в справі повернення нашому Товариству його прав, а також ціла політика Унії. Ця політика сліпо придержується тих політичних основ, на яких побудовано офіціальний Союз Народів і не спосібна нічого істотного зробити для розв'язання цілого ряду національно-політичних проблем заложених в повоєнній політичній структурі Європи...»;

5. Запропонувати створити нову міжнародну організацію, яка поставила б метою «здійснення права само означення для поневолених доси народів та відповідну реформу Союзу Народів на основі рівноправности»;

6. Вступаючи в новий період свого існування і діяльності, товариство значно більше ніж раніше потребує активної моральної і матеріальної допомоги від усього українського громадянства;

7. Залишаючись за кордоном, Рада Товариства «взиває перебуваючих в краю членів перевести внутрішню організацію і в організований спосіб допомагати Товариству у виконання його завдань» [30, арк. 1–2].

15 липня 1924 р. звіт О. Марітчака (представник УНТП) про міжнародну діяльність ЗУТЛН в світлі Ліонської конференції заслухав ТНК УНТП. Вислухавши доповідача, було ухвалено:

1. Схвалити вихід ЗУТЛН і складу Союзу товариств Ліги Націй;
2. Констатувати, що після виходу товариства і склад Союзу «не може бути припинена його діяльність на міжнародному полі, а противно Товариство повинно далі вести всесторонню акцію в обороні національних і державних прав населення західно-українських земель»;
3. Подякувати тим товариствам Ліги Націй тих народів, делегати яких в Ліоні «ставилися прихильно до справи західних-українських земель», а зокрема східно-українському і російському Товариствам Ліги Націй за визначну поміч в обороні наших інтересів на сесії Цнїї в Ліоні»;
4. Підтримати будь-який почин ЗУТЛН спрямований на створення такої міжнародної організації, «якою метою буде здійснення прав само означення поневолених народів та реформа Союзу Народів в тому напрямі» та ін. [30, арк. 5].

22 липня 1924 р. ЗУТЛН надіслав Детальний звіт про роботу делегації товариства в Ліоні, а також копії листів до Об'єднання українців в США, НК УНТП. Голова ЗУТЛН просив НК УНТП «о підняття ініціативи в напрямі оснований з краєвими членами нашого товариства нашої кураєвої організації з локальними комітетами нашого Т-ва з завданнями, з'ясованими у згаданім звіті і підняти ласкаву живу акцію для піддержання наміреної нами дальшої акції на міжнародному полі» [30, арк. 6]. Також керівництво ЗУТЛН просило НК УНТП організувати створення у краї аналогічних товариств німців, білорусів, литовців, що згодом дозволило б об'єднатися у «нову міжнародну Унію» [30, арк. 7]. «Ми свідомі трудностей, які стояти можуть на дорозі до зреалізованя наших плянів в ім. взгляді але надіємося, що відповідне поведення сеї справи може увінчатися успіхом», – констатував Р. Перфецький [30, арк. 7].

Голова товариства відзначав, що товариством були направлені листи до членів Союзу товариств Ліги Націй, у яких пояснено «ширше умотивування причин нашого виступлення з Унії» і звернено увагу на «розбіжність практичної політики Унії з первісно нею наміченими цілями і завданнями». Р. Перфецький зауважував: «Надіємося викликати у нашій справі відповідну у них дискусію, спровокувати відповідні їх відповіді на поставлені до них питання і уробляти в се спосіб публичну опінію в користь нашої національної справи...» [30, арк. 11].

Окремий лист був надісланий також Комісії національних меншин «Міжнародної Унії товариств Ліги Націй», в якому ЗУТЛН просила на черговій конференції в Лондоні (жовтень 1924 р.) при розгляді «українського питання» дозволити «реагувати на вияснення польської делегації представникам східно-українського та російського товариств» [50, арк. 5]. Однак, навіть попри делегування своїх повноважень іншим товариствам, ЗУТЛН просило Комісію «по вислуханню звіту польської делегації в українській справі і евентуальних вияснень східно-української і російської делегації, не приймати в цій справі ніяких дефінітивних рішень, а відстрочити справу...» [50, арк. 5].

Підсумкові ухвали Ліонської конференції змушували керівництво ЗУТЛН зробити висновки, які виявилися загалом невтішними. Із позитивів – члени товариства констатували, що «товариство завоювало перед закордоном становище речника наших поневолених західних українських земель» [60, арк. 15]. Щодо подальшої діяльності Р. Перфецький відзначав, що до СТЛН ЗУТЛН буде «вносити даліше наші жалоби в інтересі нашого населення» [60, арк. 15].

Отже, у 1922 р. ЗУТЛН стало повноправним членом СТЛН, однак, ухвала Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. унеможлиблювала подальше членство товариства у Союзі (мотивом утворення окремого ЗУТЛН став пункт статуту СТЛН, згідно з яким в Унії міг бути «заступлений кожний край (pays) в розумінню державно-правної

одиниці. Східна Галичина на основі 91 статті Сен-Жерменського договору в 1919 – 1923 роках становила окремий предмет міжнародного права, знаходиться під суверенністю держав Антанти). Надалі, на конференції СТЛ у Ліоні представники ЗУТЛН здійснювали безуспішні спроби, з одного боку, відновити діяльність в СТЛН, з іншого – привернути увагу міжнародної спільноти до утисків українців Польською державою. Численні протести, звернення на адресу Ради Ліги Націй, Президії СТЛН, підтримувані УПР, УНДО, загалом, мали лише пропагандистський ефект, повідомляючи вкотре міжнародну громадськість про невизнання приналежності Західної України до Польщі.

5.2. Напрями діяльності Західно-Українського товариства Ліги Націй у другій половині 1920-х рр.

Після невдалої (катастрофічної за наслідками) для ЗУТЛН конференції СТЛН у Ліоні (1924 р.), ставлення українських громадсько-політичних чинників до цієї організації було неоднозначним. З одного боку, лунали заклики до налагодження подальшої співпраці ЗУТЛН із СТЛН навіть без статусу офіційного члена першої, з іншого – все частіше на сторінках преси висловлювалося невдоволення діяльністю СТЛН.

Зокрема, часопис «Діло» писав: «Після конгресу в Ліоні захитались підвалини Унії. Внесення литовської делегації на поставлення на порядку нарад справи Вильна відкинуто *a limine*. Унія не приложила належної уваги до справи поневолених народів, які шукають вже окремої міжнародної організації для оборони своїх прав, ані не вирішила як слід інших першорядних питань європейської політики. Запрошений Унією на почесного президента, англійський прем'єр Мек Донельд, відмовив прийняття цієї гідності з причини недопущення заступників робітництва до англійської делегації на ліонський Конгрес. Все це являється грізним «memento» для Унії,

яка готова стратити довіря поступових європейських кругів і стати прибіжищем імперіялістичних держав...» [66, арк. 27].

Водночас ЗУТЛН й надалі планувала активно відстоювати інтереси населення західноукраїнських земель у форматі СТЛН. Відзначимо, що у цей період питання становища українців у Польщі мала розглядати Комісія національних меншин СТЛН у Лондоні (жовтень 1924 р.). З цих причин, у листі від 10 серпня 1924 р., Р. Перфецький просив М. Черкавського «о надіслання нам матеріалів, оброблених так, як матеріали про шкільництво і про церковні справи, про колонізацію, про відбудову, про переслідування і шикани осіб української народности і проче. Дуже було-б бажано мати фотографічні знімки знищених війною і досиневідбудованих осель по Стоходу, знімки тих нор-землянок, в яких досі живуть люди і вигляду сих людей» [63, арк. 2].

У листі до О. Марітчака від 2 вересня 1924 р. Р. Перфецький відзначав, що «найважніша справа се належите приготування акції на комісії меншостей, яка... відбуде свої наради в жовтні у Льондоні... Мусимо доказати правдивість наших тверджень і предложити відносно кожного наведеного в тім меморіялі факту по змозі завірені що до їх автентичности документи» [66, арк. 14].

Також Р. Перфецький просив УТЛН «о дальше заступство нашої справи на комісії меншостей в Льондоні» [66, арк. 19]. Однак, уже незабаром Президент ЗУТЛН повідомляв, що «придніпрянське Т-во осьвідчило нам, що не в силі вислати власним коштом хочби одного делегата до Льондону і ми мусимо дати їм на сю ціль гроші, яких також не маємо, бо досі Обєднання мабудь під впливом нагінки «Діла» на наше Т-во не прислало нам ніяких грошей на дальшу акцію, хоч ми післали йому дуже подрібний звіт і просили о дальшу поміч» [66, арк. 20].

Отже, Президент ЗУТН із сумом констатував, що наддніпянське товариство «заявило нам, що зможе вислати делегата чи делегатів на комісію меншостей в Льондоні, коли наше Т-во покриє всі кошта їх поїздки» [67,

арк. 5]. У листі до Є. Перушевича він заявив: «Ми на жаль не розпоряджуємо потрібними фондами, бо на еміграції всі бідуюмо, а прикроби було коли нашу справу мали заступати для відсутності українського делегата Москалі. Може було би можливе хвальній Репрезентації прийти нам в тім згляді з помочою та взагалі повести акцію складкови в користь нашого Т-ва. Переводи письм на французьку мову, літографія наших нот і меморялів і всякі видатки канцелярийні пожирають значні суми, а наші видатки з поширенням нашої акції з кожним днем більшають. Були би ми вам, Високоповажаний Пане Сенатор дуже зобов'язані якби зволили найти спосіб підломання нашого Т-ва також матеріально хоч би і невеликими але щомісячними субвенціями, та вистарали ласкаво потрібний фонд на висилку делегата до Лондону» [67, арк. 5].

Таким чином, до столиці Великобританії мали поїхати Чижевський і Лагутенко, які, однак, відклали поїзду через брак коштів. Відтак, Президія ЗУТЛН «вислала експрес-листом домагання до комісії меншостей в Лондоні, щоби відстрочено остаточне вирішення справи. Се наше домагання уняли ми в форму внеску на переслухання відпоручників краєвих наших організацій». Однак, Комісія національних меншин у Лондоні відкинула прохання ЗУТЛН через що Р. Перфецький просив Д. Андрієвського «зайти ласкаво до Секретаряту Унії в Брукселі і довідатися там про вислід нарад комісії меншостей Унії в Лондоні» [67, арк. 7].

У листі до Комісії національних меншин СТЛН, Р. Перфецький відзначав, що товариство з відомих причин «примушене було виступити з Унії і його делегати не будуть присутними на сесії Комісії національних меншостей в Лондоні, отже не матимуть змоги реагувати на вияснення польської делегації» [63, арк. 12]. Він зауважив, що ЗУТЛН просило «представників східно-українського і російського товариств, щоби вони взяли на себе цей обов'язок», однак «не має одначе певности, чи ті товариства вишлють своїх делегатів до Лондону і чи їхні делегати зможуть

підтримувати виложине в нашім меморіалі становище, як недокладно обізнані в наших західно-українських справах під Польщею» [63, арк. 12].

З цих причин, ЗУТЛН просило «Хвальну Комісію національних меншостей, по вислуханню звіту польської делегації в нашій східно-галицькій справі і евентуальних вияснень східно-української і російській делегації, не приймати в цій справі ніяких дефінітивних рішень, а відстрочити справу та дати змогу, щоби були вислухані Комісією також представники українського населення Східної Галичини» [50, арк. 2].

У тогочасних численних листах Р. Перфецького до українських громадсько-політичних організацій він інформував галичан про здобутки ЗУТЛН та просив про організаційно-фінансову підтримку. Зокрема, дякуючи НК УНТП за допомогу, Президія ЗУТЛН просила Канцелярію надіслати «коли не готові меморіяли, то принаймні хоч сирі матеріяли про шкільництво, кольтонізацію і інші сторони народного життя в Галичині і обовязково українські тексти тих меморіялів які в своїм часі були тут надіслані в справі університету, «Просвіти» і т. п.» [61, арк. 21].

Також, Президія ЗУТЛН просила надіслати «пару примірників, тої книжки, яка недавно вийшла, де зібрані всі важнійші факти про стан нашого шкільництва і взагалі висилати нам всі публікації, українські і польські, які містять фактичний матеріал про положення нашого народу під Польщею, напр. Такі публікації, як книжка Сроковського, ріжні офіційльні статистичні праці про «східні креси», звіти офіційльних інституцій про стан шкільництва, позашкільної освіти, парцеляції, відбудови і т. п., як рівно-ж звіти українських просвітних і економічних організацій» [61, арк. 22].

Р. Перфецький закликав членів УНТП не звертати уваги на публікації журналістів «Діла», які гостро критикували Президію ЗУТЛН та ставили під сумнів доцільність подальшого існування товариства. Звернемо увагу також на факт того, що очільник ЗУТЛН просив УНТП «утворити краєву секцію, заіменувати в кожному місті мужів довіря і серіозно зайнятися обслуговуванням нас в напрямі достарчування потрібних матеріялів для нашої діяльності і

матеріальних засобів, а для цього організувати спеціальну збірку жертв». Однак, як okazали подальші події краєва секція організована не була [61, арк. 25].

Проте не тільки з редакцією «Діла» конфліктувала ЗУТЛН. У листі від 27 вересня 1924 р. до О. Марітчака, Р. Перфецький відзначав, що СТЛН сфальсифікував його заяву від 1 липня 1924 р. про створення аналогічного товариства у Львові. Відзначено, що у постанові Бюро СТЛН констатовано (с. 2): «Понеділок дня 1 липня відбуло Бюро надзвичайне засідання, щоби перевести переслухання п. Дра Марітчака, делегата української «меншости» Східної Галичини і п. Стронського, делегата польського Т-ва. Се переслухання дотичило трудностей, які стрічають їх спроби оснування у Львові Товариства Ліги Націй. Бюро приняло до відома зголошений українською східно-галицькою меншостю і польським Т-вом Ліги Націй намір спільно оснувати на території і в рамках законів польської держави Товариства Ліги Націй у Львові» [61, арк. 23].

Р. Перфецький просив О. Марітчака «прислати... по змозі сейчас Вашу заяву на французській мові з нотаряльно легалізованим Вашим підписом з протестом проти перекручення Бюром Вашої заяви, жаданєм спростовання її згідно з Вашою дійсною заявою, спростовання дотичного протоколу Бюра як також останнього бюльотину Унії». Президія ЗУТЛН просила доповідача, щоби він звернувся до Народного Комітету УНТП і «прислав нам відповідний протест на французській мові» від цієї політичної сили. Поспіх зумовлювався тим, що 14 жовтня 1924 р. мала засідати Головна рада СТЛН в Лондоні, де відповідний протест мала виголосити українська делегація (УТЛН) [61, арк. 23].

Після завершення роботи конференції СТЛН у Лондоні, 22 листопада 1924 р. Президія ЗУТЛН інформувала УНТП про намір створити міжнародну організацію – Союз поневолених народів. «Маючи моральну і матеріальну опору о організацію нашого Товариства для всіх західних українських земель в краю і повну її координацію в краю з іншими поневоленими народами в

Польщі, зможемо зговоритися остаточно з Хорватами, Словінцями, Словаками, Македонцями, Німцями поневолених територій і т. п. і створити міжнародню організацію з осідком у Відні а евентуально відтак де иньде. Справа має вигляди на успіх!», – оптимістично відзначав Р. Перфецький [61, арк. 26].

Зауважимо, що А. Жук інформував Р. Перфецького про те, що для створення Союзу поневолених народів «підняли ми туть [Галичині – авт.] відповідну акцію у Литовців». Він відзначав, що «у Сідзікавсказа був... з п. Президентом Дром Петрушевичом в тій справі при кінці минулого року і він заявив, що підійме перед литовським правительством відповідні заходи для здійснення цієї справи і нас про вислід повідомить. На жаль це досі не наступило, а як був п. Бандрівський в Ковні то в розмові в міністерстві закордонних справ сконстатував, що Сідзікавсказ в тій справі в загалі до Ковна не відносився». Громадсько-політичний діяч резюмував, що «наразі мабуть не хочуть Литовці встрявати в яку небудь антипольську акцію, особливо перед надходячими переговорами з Польщею» [61, арк. 27].

Підсумовуючи діяльність ЗУТЛН у 1924 р., Р. Перфецький відзначав, як це не парадоксально, вагомі здобутки у справі актуалізації українського питання на міжнародній арені. Він зауважував, що «товариство своїм поступованням як в часах до рішення Ради Амбасадорів так і відтак дало докази, що з одної сторони кожний важнійший крок піднімало за згодою краю, а з другої сторони дбало про повну координацію своєї діяльності зі всіми закордонними чинниками. Організаційне оформлення цього фактичного стану при основанню Краєвого Товариства лише повитаємо» [61, арк. 28].

На думку очільника ЗУТЛН, товариство має без сумніву «дуже важні завдання до сповнення, але мусить бачити сильну опору в краю, повне зрозуміння для його акції і повну моральну і матеріальну поміч зі сторони краю і нашої заморської еміграції. Всяка політика вимагає фондів, а жебраки-емігранти, розпилені по Європі, самі нічого вдіяти не в силі. Вони можуть

дати лише працю, коли відставлені до неї особи зможуть при помочи краю і Америки віддати себе порученому їм ділу» [61, арк. 29].

18 грудня 1924 р. у Львові відбулася нарада членів ЗУТЛН щодо перспектив подальшого існування товариства та його діяльності. Найкраще її результати ілюструє лист О. Марітчака, надісланий Р. Перфецькому незадовго після цієї події. «Була доволі оживлена дискусія, – відзначав він. – Одні були взагалі проти основання (Струт.), другі були за основанням Т-ва але не для Ліги Націй тільки загально до акції на міжн. Полі, (Цел. Кузь.) інші знова не здавали собі ясно справи з завдань основатючого Т-ва. За основанням Т-ва після нашого пляну був Стеф. Мал. і кількох ще учасників. Нарада не зібрала багато людей. У переважної більшости був помітний погляд, щоби на випадок заснування Краєве Т-во не входило у відношення філії до віденського Т-ва, лиш становило центральне Т-во для краю з тим, що всяка акція мала би вестися за спільним порозумінням з віденським Т-вом» [66, арк. 22].

1 січня 1925 р. Президент ЗУТЛН Р. Перфецький не мав ще жодної інформації, яка стосувалася заснування товариства у Львові. «Досі не маю ніякої відомости від Тебе [О. Марітчака – авт.] в цій справі, а що справа з огляду на обставини і підняті тут заходи пильна, тому конечно потрібно мені знати до чого договорилася остаточно комісія, чи зложений проєкт статута, чи відбулися чергові збори, чи порозумілися Ви в цій справі з Парляментарною Репрезентацією і іншими нашими партіями, словом чи наше віденське Товариство має надіятися основання в краю організації для Ліги Націй і опертя на ній своєї діяльності чи ні», – писав він у листі до О. Марітчака [66, арк. 31].

Р. Перфецький наполягав на створенні краєвої організації Ліги Націй на міжпартійній базі. «Без такої широкої бази годі вести широко закроєної акції в цілі остаточної реалізації спільно зложеного нами пляну ділання. Ти [О. Марітчак – авт.] маєш повне зрозуміння для ваги цьої справи і тому

зрозумієш, що нам тут прямо ніякого робиться в нетерпеливім вижданю остаточного рушення в краю з мертвої точки», – писав він [66, арк. 33].

На початку 1925 р. товариство перебувало не тільки в ідейно-організаційній кризі, але й фінансовій. «Від виступлення нашого Товариства з Унії заперестало «Об'єднання» [Об'єднання українських організацій Америки – авт.] по атаках на нас «Діла» давати нам субвенції і ми вже від жовтня не розпоряджаємо ніякими фондами, – відзначав Р. Перфецький. – Наші письма до Об'єднання в справі присилки дальших фондів остали без успіху, – хтось борознить... Наші жебраки-емігранти тепер не в силі давати потрібних фондів...» [66, арк. 35].

У нових суспільно-політичних умовах, що склалися у 1925 р., ЗУТЛН планувало отримати підтримку від УНДО. Питання відносин двох структур, зокрема, обговорювалося на засіданні ЦК цієї партії 28 листопада 1925 р. за часті Д. Левицького. «Відбулася кількогадинна дискусія, – зауважував О. Марітчак. – Вирішено переговори перервати та на разі не давати нікому за кордоном повновастей від УНДО. Позитивна розв'язка справи була неможлива...». Питання подальшого функціонування ЗУТЛН ставало дедалі актуальнішим [66, арк. 37].

Відзначимо, що у ЦК УНДО домінувала думка по те, що «відношення до Міжнар. Унії має рішити само Т-во». У випадку заснування товариства у Львові, воно не повинно «мати ніякої партійної закраски», і має «складатися з прихильників національного табору». Більшість ЦК націонал-демократів були переконані, що «між людьми, які мають зайнятися оснуванням Т-ва має домінувати погляд згідний з поглядом Т-ва у Відні, щоб не вступати в теперішніх обставинах до Унії...» [66, арк. 38].

Упродовж 1925 р. Р. Перфецький, за його ж словами, «перевів... з головою УНДО Левицьким довшу дискусію» щодо проблеми діяльності ЗУТЛН і його можливих відносин із краєвим товариством. Р. Перфецький наполягав, що якщо і створювати товариство у Львові, то тільки під опікою віденського ЗУТЛН. «Між використанням для оборони життя нації під

чужим пануванням всіх легальних середників борби, які дає накинений чужий державний лад і чужа конституція, а між власновільним творенням громадянської організації, яка скорше чи пізніше мала би стати добровільно на чужім державнім становищі, заходить дуже велика різниця», – відзначав він [66, арк. 39].

Р. Перфецький наголошував, що в існуючих геополітичних умовах неприпустимий вступ Товариства Ліги націй, яке планувалося створити у Львові, до СТЛН. Президент ЗУТЛН у листі від 8 квітня 1926 р. відзначав, що ухвали товариства у Відні «не дозволяли кураєвому Т-ву вступу до Унії такої якою вона є, але вимагали, щоби краєве Т-во в дійсності являлося філією нашого закордонного Т-ва» [66, арк. 37].

Очільник ЗУТЛН сподівався переконати лідерів УНДО в необхідності існування віденського ЗУТЛН і недоцільності існування Товариства Ліги Націй у Львові. Однак, у середині 1926 р. Р. Перфецький втратив надію на конструктивний діалог з ЦК УНДО. «Се мабуть не pomoже [дискусії – авт.] бо як УНДО і навіть деякі наші «незалежники» завзялися таки конче оснувати се Т-во, та мимо наших писем се виконають, але нам належить назначити наше становище так ясно, щоби становище наше релефно виступало на зверх і щоби мати чисту совість, шо до останка противилися такому сталюванню сеї справи, як її в краю ставляють», – відзначав Р. Перфецький [66, арк. 41].

Відзначимо, що загалом у 1925 р. діяльність ЗУТЛН зводилася до пропагандистських виступів у пресі та надсилання меморандумів до провідних європейських організацій. «Наше Товариство поновило було свого часу наше домагання на ревізію рішення Ради Амбасадорів відповідною нотою до Союзу Народів і до держав Антанти, – писав у 1925 р. Р. Перфецький до Об'єднання українських організацій Америки [62, арк. 3]. У документах, надісланих СТЛН, Президія ЗУТЛН «старалася... хоч коротко але ядерно представити також сучасне невиносиме положення нашого

народу під Польщею так, щоби державні мужі світа мати могли суцільний образ нашого питання і положення» [62, арк. 3].

Р. Перфецький зауважував, що у цей період Президія товариства «носила з думкою видати рівночасно меморіал про положення нашого народу на всіх західних українських землях під Польщею та долучити його до нашої ноти як прилогу, але на жаль мусіли для браку фондів той намір залишити і в самій ноті представити вичерпуючо хоть коротко сучасне наше положення в Польщі...» [62, арк. 4].

Певне пожвавлення у діяльності ЗУТЛН помітне у 1927 рр., що пов'язано із планами СТЛН провести засідання Головної Ради у Софії (Болгарія). 26 серпня 1927 р. у Відні засідала Президія ЗУТЛН, яка ухвалила:

1. Вислати делегатів на засідання Комісії національних меншин і Головної Ради СТЛН до Софії 7 жовтня (Р. Перфецький, А. Петрушевич);

2. Підготувати «відповідний меморіал для предложення органам Унії товариств Ліги Націй про положення українського народу під Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною. Виготовлення цього меморіалу поручити пп. д-рови Р. Перфецькому і А. Петрушевичевичу»;

3. Доручити делегатам ЗУТЛН «зробити відповідний ужиток в Софії перед органами Унії тов. Ліги Націй з факту заборони польською владою заснування в краю українського тов. Ліги Націй»;

4. Вийти на контакт зі «Східно-Українським Тов. Ліги Націй на предмет заступства інтересів західно-українського населення на комісії національних меншостей Унії тов. Ліги Націй в Софії. Виконання цього поручити пп. Д-рови Перфецькому і А. Петрушевичевичу» [66, арк. 43].

Також Президія ЗУТЛН пропонувала скликати Загальні Збори товариства 13 – 15 жовтня 1927 р. і поставити на подок денний питання «зміни статута товариства, в напрямі упрощення його внутрішньої структури» [66, арк. 43].

Однак, товариство не зуміло вислати делегатів до Болгарії та ввійшло у конфлікт із УТЛН на ґрунті суттєвих ідеологічних розбіжностей. Зокрема, у

листі до О. Марітчака від 14 вересня 1927 р. Р. Перфецький обурювався зміною ідеологічних пріоритетів в середовищі УТЛН та наголошував на неможливості подальшого діалогу між організаціями. «Придніпрянське Т-во, пішовши під своїм петлюрівським проводом вже в так явний спосіб... – на польську службу, буде в відношенні до нас лише продовжувати свою геростратову роботу», – резюмував він [66, арк. 47].

Він зауважував, що у будь-якому випадку ЗУТЛН «напише сему Т-ву, що воно надужи́ло своїх прав і як в 1924 р. – по наших виступленні в Унії – не виконало наданого йому нами і Унією обов'язку нашого заступника на комісії меншин, де був трактований наш меморіал про положення нашого народу під Польщею, внесений ще в часі коли ми до Унії належали і був прийнятий нею субстрат для окремої точки нарад сеї комісії, так тепер посунулося до того, що в одній стороні зрезигнувало в трактування нашої справи на сій комісії всупереч життєвих інтересів нашого населення під Польщею, а з другої сторони ужило єю точку нарад комісії для перепачкування своєї справи і то нашою ціною» [66, арк. 48].

У листі до наддніпрянського товариства від 16 вересня 1927 р. Р. Перфецький відзначав, що зусиллями УТЛН «на сесії комісії меншостей, яка радила в місяці маю с. р. в Берліні, було поставлено... на порядок нарад справу «положення Українців в Польщі». Однак, очільник ЗУТЛН зауважив, що делегат Д. Андрієвський виголосив 27 травня 1927 р. заяву, в якій відзначено, що «Товариство зовсім «не домагається розгляду питання української меншости в Польщі з окрема», але бажає, щоби було дискутовано в цілості усю українську проблему, так у відношенні до Польщі, як і до Румунії, Чехословаччини та Росії. Тим чином, вже раз поставлене на порядок дня питання про положення українського народу в Польщі було, на виразно внесення Вашого делегата, опять зняте з порядку нарад» [66, арк. 51].

Р. Перфецький обурювався: «Коли сейчас по тім ми інформувалися у містоголови Вашого Товариства, п. Базяка, цей заявив, що Ваше Товариство предложить на сліду́ючій сесії комісії меншостей, яка збереться в місяці

жовтня ц. р. в Софії, відповідний меморіал, в якому буде-попри прочі українські землі, порушене також питання західно-українських земель під Польщею, і постарається о трактування цієї справи в Софії» [66, арк. 53].

Однак, голова ЗУТЛН відзначив, станом на вересень «досі в цьому напрямі ніякого внеску не поставлено, і тому це питання на порядку нарад не відмічене – що однак це може ще статися, коли комісії будуть предложені перед 7 жовтня ц. р. відповідні матеріяли і внесення». Р. Перфецький просив УТЛН актуалізувати питання статусу західноукраїнських земель на Конференції СТЛН у Софії (жовтень 1927 р.), що однак зроблено не було [48, арк. 52].

12 лютого 1928 р. ЗУТЛН надіслав лист А. Жук, який відзначав необхідність актуалізації українського питання на засідання Комісії національних меншин СТЛН у Брюсселі 15 березня 1928 р. (на порядку денному було питання «положення українських меншостей») [59, арк. 11]. Він пропонував, щоб представник УТЛН «заступав справу на засіданню комісії» і домагався підсумкової ухвали наступного змісту: «Комісія меншостей Унії констатує, що супроти українських меншостей в Польщі, Румунії і Чехословаччини досі не виконано всіх міжнародних зобов'язань, стимульованих в рішенню Найвисшої Ради Мирової Конференції з дня 25 червня 1919 і базуючомуся на ньому рішенню Конференції Амбасадорів з дня 15 березня 1923 відносно територіяльної автономії Східної Галичини та приналежности її і інших західноукраїнських земель до Польщі, стимульованих даліше в Сен-Жерменському договорі з дня 10 вересня 1919 відносно стейтової автономії «Країни Русинів на полудень від Карпат» («Підкарпацької Руси») її приналежности до Чехословацької Республіки, як також в договорі... з 10 серпня 1920 і додаткових договорах дотично західноукраїнських земель, прилучених до Румунії, вкінці в договорах про охорону меншостей Польщі, Румунії і Чехословаччині, – та звертається до компетентних міжнародних чинників, з окрема до Союзу Народів з апелем,

щоби вони ужили відповідних мір для узискання як найскорішого виконання тих зобов'язань» [59, арк. 11].

А. Жук наполягав, щоб ЗУТЛН якомога швидше «виготовило відповідний меморіал і розкинуло його між всі делегації перед засіданням комісії меншостей», а також, щоб поспиряло і «вислало до Бруксели відповідну делегацію для поведення там відповідної акції між делегаціями та припильновання, щоби наша справа була відповідно поставлена передовсім східноукраїнським Т-вом, а якби подібно як минулого року надія в тім згляді мала завести то, щоби інше Т-во взялося за це» [59, арк. 12].

Відомий у Галичині громадсько-політичний діяч допускав, що «придніпрянська делегація захоче ужити нашу точку нарад для її загальникової стилізації до видвигнення великоукраїнської проблеми, а через це справа положення західних Українців буде лише з легка нею поставлена тай відтак через те як в дискусії так і внесках може не діждатися належного потрактування». Також він наполягав на тому, щоб надіслати лист каталонському товариству Ліги Націй на французькій мові «з уваги на те, що минулого року в Софії катальонець заходився щиро коло нашої справи і між іншим і його заходам треба завдячувати, що голова комісії меншостей промульгував на комісії в Софії поставлення нашої справи на найблисшому засіданню сеї комісії» [59, арк. 12].

18 лютого 1928 р. у Відні відбулося засідання Ради ЗУТЛН на якому ухвалено рішення: 1. Надіслати до Брюселя делегацію товариства у складі Р. Перфецького та А. Петрушевича. 2. Зобов'язати делегацію «при помочи делегації Східно-Українського Товариства Ліги Націй... поробити всі вказані кроки аби справа положення українського населення під Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною знайшла на Комісії національних меншостей відповідне трактування [59, арк. 11].

Учасники засідання вважали, що «поїздки до Бруксели треба використати головно для навязання особистих зв'язків серед західно-європейського політичного світу, в цілях пропаганди визвольних змагань

західних Українців, а також для вишукання серед недержавних народів таких елементів, з якими можна було б вести спільно акцію в міжнародньому масштабі за визволення недержавних народів» [59, арк. 12].

Відповідаючи на лист А. Жука, в якому він пропонував вимагати від міжнародної спільноти автономії українських земель у Польщі і Чехословаччині, Рада ЗУТЛН відзначила, що «таке домагання стоїть в противенстві до дотеперішнього становища Товариства і Президента ЗУНР д-ра Є. Петрушевича, котрі все підносили перед міжнародніми чинниками постулят власної державности західно-українських земель, домагалися ревізії тих міжнародніх договорів, силою яких ті землі признано Польщі, Румунії і Чехословаччині» [59, арк. 13].

«Не бачимо ніякої причини сходити з цього принципіального становища, тому в своєму проєкті декларації сильно це державницьке становище акцентуємо, а в резолюції уважаємо вистарчаючим домагатися від міжнародніх чинників роз слідження й управильнення українського питання в окупаційних державах та реального забезпечення національних прав українського населення в цих державах в переходовому часі, – відзначали учасники засідання 18 лютого 1928 р. – Про автономію Галичини і Закарпатської Русі уважаємо можливим згадувати в декларації (а не резолюції), як про аргумент конечности міжнародньої інтервенції в Західно-українській справі, а не в сенсі домагання про виконання Польщею і Чехо-Словаччиною автономічних зобов'язань» [59, арк. 14].

Члени Ради ЗУТЛН у Відні обговорювали також питання подальшої діяльності товариства «і в сій справі прив'язували велику вагу для узискання постійних і більших фондів, що уможливили б Товариству систематичну роботу на міжнародньому форумі, в інтересах визвольної боротьби на західно-українських землях» [59, арк. 15].

Зауважимо, що серед членів ЗУТЛН у цей період панував песимістичний настрій, що яскраво відображає лист О. Марітчака до Р. Перфецького від 23 лютого 1928 р. «Я не думаю, щоб треба було великою гурмою їхати до

Брукселі, – писав він. – На мій погляд вистарчило б, щоб поїхав один чоловік і то не конче «француз»; може й «німець» там раду собі дати. Взагалі я є за тим, щоб такі і подібні справи полагоджувались ошадно, а призначені на них гроші резервувати для чогось більш позитивного. Бо, по правді сказати, від усіх тих поїздок досі не було ніякого результату, а чим далше тим менших результатів треба ждати» [66, арк. 57].

Можемо констатувати, що подібні слова свідчать про, де-факто, завершення активної роботи ЗУТЛН на міжнародній арені. «Взагалі з нашої дипломатичної акції не виходить і не вийде великого проку, бо вона однобока, має на увазі виключно офіційні чинники, або їх підголосків, як Унія, коли треба би звертатися головню до громадських чинників, які в кожній державі є в опозиції до своїх правительств. Тільки такі громадські кола моглиб щось зробити для популяризації нашої справи, для витворення відповідної опінії і для натиску на офіційні кола», – резюмував О. Марітчак [66, арк. 52].

У листі до Д. Андрієвського від 13 березня 1928 р. Президія ЗУТЛН інформувала його про те, що А. Косович погодився бути репрезентантом товариства у Брюсселі на засіданні Комісії національних меншин СТЛН. Члени ЗУТЛН висловлювала жаль, що «парижська публіка [українські громадсько-політичні діячі на еміграції – авт.] саботує цю справу і мабуть дійсно ніхто з них не збирається до Брукселі та і Вам мабуть ніяких поручень не дали» [59, арк. 17].

ЗУТЛН пропонувала «всіх потрібних заходів вжити, щоб делегат якогось чужого товариства, приміром катальонського, взявся піддержати нашу справу на Комісії нац. меншостей і коли не до нериторичної дискусії і ухвал в справі українських меншостей допровадив, то принаймні затримав точку порядку дневного про українські меншости до слідкуючої сесії комісії. В цій справі надіємось на Вашу поміч своїми інформаціями і порадами нашому відпоручникові, евентуально навіть на Вашу особисту інтервенцію в кругах Унії» [59, арк. 17].

Р. Перфецький відзначав, що якби представник УТЛН все ж взяв участь у роботі Комісії, то необхідно ознайомити світову громадськість із Деклярацією ЗУТЛН, в якій йдеться про становище українського народу у Другій Речі Посполитій. «Просимо Вас дуже, щоб справа наша на Комісії була по проваджена як слід, як того вимагають інтереси нашого народу на західних українських землях, – читамо у листі. – В цьому випадку нашим бажанням є, щоби на Комісії нац. меншостей було зазначено те принципіальне становище, на якому стоїть наше Товариство, яке знайшло свій вислів в деклярації, якою кінчається наше експозе, в крайньому разі, щоб на Комісії була поставлена принаймні та резолюція, якою кінчається наша деклярація. Само собою зрозуміло, що так в деклярації як і в резолюції можуть бути якісь зміни, але з тим, щоб ці зміни не змінiali їх духу» [59, арк. 18].

Не отримавши відповіді від УТЛН про готовність товариства відстоювати інтереси ЗУТЛН, Р. Перфецький вкотре наголосив у листі до наддніпрянців від 12 березня того ж року, що «нашим бажанням і жаданням до Вас є, щоби від поручник Вашого Товариства предложив Комісії необхідні матеріали для дискусії над справою українських меншостей і поставив відповідний внесок до ухвали. При цьому просимо не ввязатися нашими проєктами в цій справі. Зробіть це так, як для Вас можливо зробити, але щось зробіть. Згодьтесь, що дотеперішнє Ваше поведення в цій справі більш як дивне, а для нас цілковито незрозуміле» [48, арк. 5].

Отже, можемо констатувати, що на зламі 1920-х – 1930-х рр. діяльність ЗУТЛН була практично паралізована, зважаючи на: (а) несприятливі зовнішньополітичні умови праці, зокрема легітимізацію права Польської держави на західноукраїнські землі; (б) відсутність підтримки ЗУТЛН з боку УНДО, інших державницьких сил Галичини, а також української еміграції; (в) нестача матеріально-фінансових ресурсів для друку заяв, звернень, підготовки та перекладу на іноземну мову листів тощо, не кажучи уже про поїздки на конференції СТЛН; (г) часті конфлікти з УТЛН, які у другій

половині 1920-х рр. породили глибокі ідеологічні розходження; (д) розчарування членів ЗУТЛН у можливості вирішення українського питання та поновлення членства у СТЛН. Все ж, незважаючи на відносно короткий період існування ЗУТЛН, роль товариства у відстоюванні українських інтересів на міжнародній арені надзвичайно важлива, а відсутність реальних результатів у цій сфері пояснюється несприятливими зовнішньо-, внутрішньополітичними чинниками.

ВИСНОВКИ

1. Західно-Українське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН) – одна з провідних еміграційних організаційних структур західноукраїнських політичних діячів, створених з метою розширення впливу на міжнародному рівні екзильного уряду ЗУНР для вирішення проблеми державного статусу Східної Галичини. У діяльності товариства виділяємо чотири періоди: Перший охоплює період січня – червня 1922 р. – час заснування організації та її вступу до СТЛН. Другий (основний) – 8 червня 1922 – 23 червня 1923 р. – етап повноправного членства ЗУТЛН у Союзі. Третій період (23 червня 1923 – 1 липня 1924 р.) пов'язаний із призупиненням членства ЗУТЛН у СТЛН та боротьбою товариства за відновлення свої прав у цій організації. Четвертий період (1924 – 1927 рр.) – це діяльність ЗУТЛН поза СТЛН у формі надсилання меморіалів, звернень до провідних міжнародних організацій, лідерів європейських держав.

2. Геополітичні зміни у міжнародних відносинах після Першої світової війни, нові акценти в зовнішній політиці європейських держав, зростання актуальності українського питання були головними чинниками, що стимулювали інтерес української громадськості до питань міжнародної політики. Західно-Українське товариство Ліги націй, сповідуючи ідею відродження української державності, намагалося у форматі Союзу товариств Ліги націй вплинути на розв'язання українського питання. Проте їхні можливості в реалізації цього на міжнародній арені були обмежені: пропаганда ідеї української державності серед широких кіл громадськості європейських країн, спроби знайти активних прихильників цієї ідеї із-поміж західних політиків, критика політичних режимів на українських землях, перешкоджання цим режимам у їх міжнародних акціях.

3. Західно-Українське товариство Ліги націй не визнавало Версальської системи договорів про розподіл українських земель між СРСР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною; ухвали Ризького мирного договору 1921 року між Польщею, РСФРР і УСРР; рішення Ради послів держав

Антанти від 15 березня 1923 року. Заперечення правочинності цих міжнародних актів стали основою політичної платформи ЗУТЛН.

4. Статус Західно-Українського товариства Ліги націй у Союзі товариств Ліги націй у першій половині 1920-х років змінювався під впливом зовнішніх факторів (рішення Ради послів держав Антанти від 15 березня 1923 року). Якщо в 1922 році ЗУТЛН повноцінно ввійшло в СТЛН, то в 1923 р. – тимчасово зупинено діяльність, а в 1924 р. – припинено діяльність в форматі СТЛН.

5. ЗУТЛН підтримувало тісні контакти і співпрацювало з екзильним урядом ЗУНР, політичними партіями Західної України (Українською народно-трудовою партією (УНТП), Українською радикальною партією (УРП), Християнсько-суспільною партією (ХСП), Українською парламентською репрезентацією (УПР) та ін.. організаціями. Якщо з екзильним урядом ЗУНР, особисто Євгеном Петрушевичем товариство узгоджувало свої кроки на міжнародній арені, тактику дій, то від інших названих політичних організацій – ЗУТЛН просило інформацію про зловживання польського уряду в краї, факти порушення польським режимом прав національних меншин, невиконання міжнародних зобов'язань Польською державою.

6. На взаємини з наддніпрянським Українським товариством Ліги націй впливали протиріччя між урядами УНР і ЗОУНР в 1919-1920 рр., хоча в стратегічних питаннях розв'язання українського питання обидва товариства демонстрували солідарність. Проте після тимчасового припинення діяльності ЗУТН в СТЛН контакти з наддніпрянцями активізувалися в 1923 році. УТЛН часто захищало інтереси ЗУТЛН у керівних органах СТЛН, а ЗУТЛН розглядало варіант входження в УТЛН на правах автономії.

7. У другій половині 1920-х. діяльність ЗУТЛН була унеможливлена через: (а) несприятливі зовнішньополітичні умови праці, зокрема легітимізацію права Польської держави на західноукраїнські землі;

(б) відсутність підтримки ЗУТЛН з боку УНДО, інших державницьких сил Галичини, а також української еміграції; (в) нестача матеріально-фінансових ресурсів для друку заяв, звернень, підготовки та перекладу на іноземну мову листів тощо, не кажучи уже про поїздки на конференції СТЛН; (г) часті конфлікти з УТЛН, які у другій половині 1920-х рр. породили глибокі ідеологічні розходження; (д) розчарування членів ЗУТЛН у можливості вирішення українського питання та поновлення членства у СТЛН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф.2. Станиславское воеводское управление, г. Станислав. 1921–1939.

Оп.1.

1. Спр. 70. Периодические отчеты поветовых староств о политической обстановке, состоянии безопасности, деятельности политических партий и союзов в поветах Станиславского воеводства за 1922 год. Т. 1, 187 арк.

2. Спр. 70а. Периодические отчеты поветовых староств о политической обстановке, состоянии безопасности, деятельности политических партий и союзов в поветах Станиславского воеводства за 1922 год. Т. 2, 292 арк.

3. Спр. 139. Квартальные отчеты Тернопольского воеводского управления госполиции о деятельности политических партий, профессиональных союзов и забастовочном движении на территории воеводства, 1922 арк.

4. Спр. 140. Квартальные отчеты Станиславского воеводского управления госполиции о деятельности политических партий, профессиональных союзов и забастовочном движении на территории Станиславского воеводства (апрель-октябрь 1923 года), 192 арк.

5. Спр. 186. Переписка с Министерством внутренних дел о рассмотрении интерпелляций депутатов, внесенных в сейм и сенат (май-октябрь 1923 года), 191 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**Ф.1. Львовское воеводское управление. 1921–1939.**

Оп. 51.

6. Спр. 408. Отчёт о IV Конгрессе национальных меньшинств в Женеве, 1928, 14 арк.

7. Спр. 444. Переписка с Министерством внутренних дел в связи с арестом руководящих членов партии УНДО с приложением материалов и фотографии руководящих членов партии, 1922 – 1931, 118 арк.

8. Спр. 83. Информации Министерства внутренних дел и генерального штаба военного министерства о деятельности и связях с Советским Союзом украинского националиста Петрушевича, 1924, 67 арк.

9. Спр. 86. Дело в связи с жалобой украинского народного комитета в Лигу Наций о преследовании украинского населения польскими властями, 1924, 59 арк.

10. Спр. 291. Конфискованный политический реферат УНДО (1928 – 1938), 14 арк.

11. Спр. 525. Отчёт Министерства внутренних дел о жизни национальных меньшинств, населяющих Польшу, 1927, 35 арк.

Ф.271. Дирекция полиции в г. Львове. 1921–1939 гг.

Оп.1.

12. Спр. 12. Отчёты об общественно-политическом положении, деятельности партий и организаций во Львове, 1913 – 1926, 215 арк.

13. Спр. 38. Наблюдательное дело за деятельностью советского консульства и его миссии во Львове, 1927 – 1928, 16 арк.

14. Спр. 124. Наблюдательное дело за деятельностью Украинской народной трудовой партией, 1924 – 1927 годов, 45 арк.

15. Спр. 125. Материалы Народного съезда украинской народной трудовой партии во Львове 21 мая 1923 года, 47 арк.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ГРОМАДСЬКИХ
ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ**

Ф.6. Центральний Комітет Комуністичної партії Західної України

Оп.1.

16. Спр.168. Программы, протоколы заседания ЦК УНДО информационные сообщения, метериали, 226 арк.

17. Спр. 177. Статьи о национальной политике на Западной Украине (1924–1933), 34 арк.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ
УКРАЇНИ У М. ЛЬВОВІ**

Ф.205. Прокуратура апеляційного суду, м. Львів. 1919–1939.

Оп.1.

18. Спр. 427. Оперативні донесення окружного командування державної поліції у Львові про політичне становище за березень 1923 р., 33 арк.

19. Спр. 431. Звіти Львівського воєводського управління про політичне становище за січень-лютий 1924 р., 49 арк.

20. Спр. 433. Звіти окружного командування державної поліції у Львові про політичне становище за липень-листопад 1924 р., 94 арк.

**Ф. 344. Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО),
м. Львів. 1925–1939.**

Оп.1.

21. Спр. 9. Звернення до Об'єднання українських організацій в Америці та українців США і Канади з проханням надати політичну і матеріальну допомогу, 1931 – 1932, 16 арк.

22. Спр. 41. Резолюція Народного комітету УНДО про політичне становище в світі за 1934 р., 3 арк.

23. Спр. 56. Звіт про становище українського населення, б/д, 5 арк.

**Ф. 355. Західно-Українське Товариство Ліги Націй,
м. Відень. 1921–1928.**

Оп. 1.

24. Спр. 2. Проект доповнення статуту Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй і лист до головного секретаря про обговорення проекту на загальних зборах Унії, 19 арк.

25. Спр. 3. Протоколи зборів товариства про відношення до Польщі і Росії, 1922 – 1925, 117 арк.

26. Спр. 5. Протоколи загальних зборів товариства, 1922 – 1925, 51 арк.

27. Спр. 6. Протоколи засідань управи товариства, 1924 – 1925, 16 арк.

28. Спр. 8. Проект резолюції на засіданні Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті, 3 арк.

29. Спр. 9. Проект резолюції на VII Загальну Конференцію Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй у Відні (червень 1922 р.) про самовизначення Східної Галичини, 4 арк.

30. Спр. 10. Рішення Головної ради про вихід товариства з Унії товариств Ліги Націй, 1924, 1 арк.

31. Спр. 11. Резолюції загальних зборів про затвердження звіту Президії і зміни статуту товариства, 1927, 3 арк.

32. Спр. 12. Проект резолюції Комісії Унії Товариств Ліги Націй в справі охорони національних меншостей, 4 арк.

33. Спр. 13. Підсумки засідання Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті 20-22 жовтня 1922 р., 5 арк.

34. Спр. 14. Повідомлення про проведення організаційних зборів про вибори керуючих органів та затвердження статутів і платформи Товариства, 6 арк.

35. Спр. 15. Повідомлення про конференцію Головної Ради Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Будапешті 20-22 жовтня 1922 року по підготовці Загальної Конференції Унії , назначеної на 1923 рік, та резолюції Конференції 24 арк.

36. Спр. 16. Повідомлення про Шостий конгрес Міжнародного Союзу Товариств Ліги Націй в Празі по вирішенню питання прийняття Товариства до Союзу, 6 арк.

37. Спр. 17. Повідомлення про підготовку до Загальних Зборів Унії Товариств Ліги Націй та засідання Головної Ради Унії у Відні 21 арк.

38. Спр. 18. Повідомлення про конференцію Головної Ради Міжнародної Унії Товариства Ліги Націй по підготовці Загальної Конференції Унії, 4 арк.

39. Спр. 21. Звіт головної управи про збори Головної Ради Інтернаціональної унії товариств ліги націй, що відбулися в Гаазі за час 8-11 жовтня 1928 р., 21 арк.

40. Спр. 22. Звіт та повідомлення про збори Унії товариства Ліги Націй в Ліоні, 1924, 22 арк.

41. Спр. 23. Фінансовий звіт товариства за період з 1 січня 1922 р. по 31 грудня 1925 р. (квитанції і рахунки), 8 арк.

42. Спр. 24. Анкета по питанню миру в Східній Європі, яку склало Товариство Ліги Націй і надіслало уряду ЗУНР, 21 арк.

43. Спр. 28. Огляд з характеристикою політичного становища українського населення Західної України, 1924, 36 арк.

44. Спр. 29. Пам'ятна записка про політичне становище українського населення на території Польщі, Румунії і Чехословаччини, 1928, 33 арк.

45. Спр. 33. Звернення до Найвищої Ради Мирової Конференції в Парижі про надання права самовизначення Східній Галичині та ін. документи, 28 арк.

46. Спр. 34. Звернення до Ради мирової конференції і Ради Амбасадорів в Парижі про політичне становище Східної Галичини, 1924–1927, 142 арк.

47. Спр. 35. Звернення українських політичних партій до Ліги Націй в Женеві з проханням розглянути на сесії становище Східної Галичини, 1923–1924, 17 арк.

48. Спр. 36. Звернення до Президії Українського товариства, Ліги Націй, Російського товариства з проханням підтримки на сесії комісії меншостей Унії в Лондоні, 1923–1928, 19 арк.

49. Спр. 37. Звернення до Бюро Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй, до Президента Ради Союзу Народів про надання права галицьким емігрантам на в'їзд в Польщу, 5 арк.

50. Спр. 38. Звернення до комісії меншостей Унії Товариств Ліги Націй з проською не приймати рішень в справі Східної Галичини на доповідь польської делегації, 2 арк.

51. Спр. 39. Звернення до Ради Союзу Народів в Женеві з приводу домагань Польщі прийняти її в постійні члени Ради Союзу Народів, 11 арк.

52. Спр. 40. Звернення до населення Східної Галичини і українських емігрантів з закликом організувати філії Товариства та надавати матеріальну підтримку Товариству, 5 арк.

53. Спр. 42. Скарга Ліги Націй в Женеві про становище українського населення Східної Галичини, 1925, 12 арк.

54. Спр. 43. Скарга до Ліги Націй в Женеві з приводу обмеження автономних прав українського населення Західної України, 1926, 3 арк.

55. Спр. 45. Протокол Дирекції поліції у Львові про закриття зборів по організації у Львові відділення Товариства, протест проти закриття цих зборів і лист про необхідність їх скликання, 4 арк.

56. Спр. 50. Листи та ін. документи Західно-Українського Товариства Ліги Націй, 23 арк.

57. Спр. 51. Листування Перфецького Романа з секретаріатом Унії Товариств Ліги Націй про надіслання матеріалів для обговорення на засіданнях Унії і ін., 34 арк.

58. Спр. 54. Листування з Філією Західно-Українського Товариства Ліги Націй в Празі, Українською Національною Радою, Парламентарною Репрезентацією Холмщини, Полісся та ін. про відношення до Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй на випадок приєднання Товариства до польської репрезентації в Унії, 3 арк.

59. Спр. 55. Переписка з Жуком Андрієм про підготовку до засідання комісії меншостей Унії Товариств Ліги Націй в Брюселі, 8 арк.

60. Спр. 56. Листи до Президії Української Парламентарної Репрезентації у Варшаві із звітами про роботу делегацій Товариства і надіслання нот до Союзу народів і Країн Антанти, 3 арк.

61. Спр. 57. Листи до Народного Комітету Української народно-трудової партії у Львові про надіслання звітів, надання матеріальної допомоги Товариству та по інших питаннях, 35 арк.

62. Спр. 58. Листування з Об'єднанням українських організацій в Америці про надіслання звітів, організацію Американської філії Товариства та надіслання матеріальної допомоги, 45 арк.

63. Спр. 59. Переписка з сенатором Черкавським про надіслання меморіалів до Союзу Народів в справі освіти, положення православної церкви в Східній Галичині та ін., 22 арк.

64. Спр. 60. Лист Левицького Євгена посла УНР в Празі до Перфецького Романа про заснування філії Товариства в Празі, 4 арк.

65. Спр. 61. Переписка з інженером Андреєвським в Брюселі з подякою за участь в Нараді Унії Товариств Ліги Націй в Гаазі, про надіслання коштів на покриття витрат поїздки і ін., 24 арк.

66. Спр. 62. Переписка [Марітчака] Олександра з [Перфецьким] Романом про надіслання матеріалів, вміщення статей про конгрес

Міжнародної Унії Товариств Ліги Націй в Ліоні в газетах «Діло» та «Українське слово» та газети з цими статтями, 61 арк.

67. Спр. 63. Листування з Лозинським Михайлом, Цеховським Львом, Романчуком Юліаном и ін. про обрання їх почесними членами Товариства; надіслання меморіалів, нот і по інших питаннях, 42 арк.

68. Спр. 64. Справа по обвинуваченню головного секретаря Товариства Марітчака Олександра в діях, спрямованих проти Товариства, 14 арк.

69. Спр. 97. Протоколи засідань товариства, 1927, 53 арк. Спр. 105. Матеріали засідань конгресу європейських національностей в Женеві, 1926, 57 арк.

70. Спр. 124. Декларація українських політичних партій у Львові та листи до Ліги Націй. Чернетки, 1924, 8 арк.

Ф.358. Шептицький Андрей, граф, митрополит Галицький Греко-Католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ. 1865–1944.

Оп.1.

71. Спр. 51. Звернення і повідомлення установ, політичних партій і націоналістичних організацій до населення, 1903–1941, 62 арк.

72. Спр. 52. Звернення, повідомлення політичних партій, установ до населення про підтримку діяльності за незалежність України (1903–1941), 63 арк.

73. Спр. 59. Бюлетень українського пресового бюро у Франції, 1918–1938, 105 арк.

74. Спр. 60. Бюлетень українського пресового бюро у Німеччині, 1917–1940, 118 арк.

75. Спр. 61. Бюлетень українського пресового бюро в Австрії, Англії, Швейцарії, 1917–1937, 208 арк.

76. Спр. 110. Листи УНДО, УЦК і інших українських політичних організацій у Львові, Галичині і Польщі про надіслання програм з їх діяльності, надання грошової допомоги, 1917 – 1938, 90 арк.

Ф. 359. Назарук Осип, адвокат, журналіст, публіцист, письменник, громадський і політичний діяч. 1883 – 1940.

Оп.1.

77. Спр. 2. Свідоцтва, посвідчення, записник та інші особисті документи Назарука О. як адвоката (1910–1940), 42 арк.

78. Спр. 9. Щоденник (1927–1931), 73 арк.

79. Спр. 20. Записна книжка (1924), 62 арк.

80. Спр. 23. Записна книжка (1929–1931), 115 арк.

81. Спр. 24. Записна книжка (1929–1932), 132 арк.

82. Спр. 25. Записна книжка (1931–1933), 152 арк.

83. Спр. 26. Записна книжка (1933–1935), 117 арк.

84. Спр. 29. Записна книжка (1935-1936), 119 арк.

85. Спр. 110. Стаття «Експериментальна політика» (1933), 29 арк.

86. Спр. 113. Стаття «Партійність і партійництво» (б/д), 7 арк.

87. Спр. 138. Стаття «Польща в очах українця» (б/д), 6 арк.

88. Спр. 385. Звернення і заява громадських діячів до українського народу з протестом проти репресій польського уряду над українським населенням в Галичині (1937), 10 арк.

Ф. 360. Старосольський Володимир-Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, порфесор. 1878–1942.

Оп.1.

89. Спр. 11. Щоденники Старосольського В. 1914–1927, 189 арк.

Ф. 372. Охримович Володимир, адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ.

Оп.1.

90. Спр. 15. Резолюції та ухвали Народного комітету Націонал-демократичної партії у Львові (1908–1923), 37 арк.

91. Спр. 16. Звернення і заклики Народного Комітету Націонал-демократичної партії у Львові до повітових організацій (1903–1923), 63 арк.

Ф. 382 Юліан Романчук, політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст. 1842 – 1932.

Оп. 1

92. Спр. 9. Статут Західноукраїнського товариства Ліги Націй у Відні, реферат, листи та інші документи, 38 арк.

93. Спр. 59. Стаття Романчука Ю. «Антипольська кампанія та її зброя», 5 арк.

94. Спр. 60. Замітки і записки Романчука Ю. з політичних питань, 52 арк.

95. Спр. 62. Чорнові записки Романчука Ю., 38 арк.

Ф. 581. Колекція документів про діяльність урядів і армій Української народної республіки та Західноукраїнської народної республіки. 1914 – 1939.

Оп.1.

96. Спр. 95. Статут, протоколи засідань, резолюції, постанови та інші документи Закордонної групи УНТП у Відні, 1922–1923, 121 арк.

97. Спр. 98. Програми Української народно-трудової партії та її незалежної групи і зауваження Бачинського Юліана до програми Української національної партії (1923–1925), 24 арк.

98. Спр. 101. Перелік меморіалів, протестів, закликів, резолюцій та інших документів надісланих урядом ЗУНР на міжнародні конгреси, підготовлено Товариством Ліги Націй (1922–1928), 2 арк.

99. Спр. 107. Резолюції з'їзду Народної трудової партії, зборів її головної управи та загальних зборів представників українських партій у Львові (1921, 1923–1924), 8 арк.

100. Спр. 111. Протокол засідань Народного комітету Трудової партії у Львові (1921–1924), 84 арк.

101. Спр. 112. Протоколи засідань Української Народної Ради та Міжпартійної Ради у Львові з протестом проти рішення Ради послів в Парижі (1923), 19 арк.

102. Спр. 119. Листи Народного комітету у Львові президенту Є. Петрушевичу та українським установам в краї про діяльність партії, реорганізацію Української народної ради у Львові, стан партійної преси, організацію українського вищого шкільництва та ін. (1919–1924), 13 арк.

103. Спр. 129. Стаття Рудницької М. «Крізь перспективу одного місяця» – про розгляд питання Східної Галичини на травневій сесії Ліги Націй 1931 року, 6 арк.

Ф. 779. Редакція газети «Діло», м. Львів. 1880–1939.

Оп.1.

104. Спр. 7. Листування з українськими культурно-освітніми організаціями, установами і приватними особами про надіслання і поміщення статей і оголошень (1904 – 1938 рр.), 62 арк.

Колекція мікрофільмів № 9 із документів Архіву Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, що зберігаються в Національній бібліотеці у Варшаві.

105. м/ф 70153. УНДО. Вічева акція в обороні землі як об'єкту праці і національного майна українців. Вічевий рух у справах поточної української політики й УНДО. Вирізки з української преси (1925–1926).

106. м/ф 71930. УНДО. Матеріали діяльності. Секретаріат (1928–1936).

107. м/ф 75619. УНДО. Головний секретаріат. Засідання, діяльність, обслуговування керівних органів УНДО. Листування, звіти, запрошення, списки членів керівних органів УНДО (1927–1934).

108. м/ф 91854 ч. 1–2. Матеріали діяльності різних українських організацій, товариств та установ (1874–1936). 1. Матеріали діяльності НТШ у Львові (1919–1938). 2. Документи і матеріали різних українських установ, організацій, товариств у Львові (1874–1936). 3. Український горожанський комітет у Львові (1921–1929). Український горожанський комітет рятунку України (1933–1934). 4. Стату й інші матеріали про заснування та діяльність господарсько-кооперативних товариств і спілок (1889–1936). 5. Товариство “Дністер” у Львові. Матеріали діяльності (1925–1934).

ARHIWUM AKT NOWYCH, WARSZAWA

Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie z lat 1918–1939.

109. Sygn. 2247. Українська меншість в Польщі. 1914–1926.
 110. Sygn. 2248. Українська меншість в Польщі. 1925–1926.
 111. Sygn. 2249. Українська меншість в Польщі. 1923–1926.
 112. Sygn. 2250. Українська меншість в Польщі. 1924–1926.
 113. Sygn. 2251. Українська меншість в Польщі. 1925–1926.

Ambasada Rzeczy Pospolitej w Paryżu

114. Sygn. 85. Ruch ukraiński. 1923.

Ambasada Rzeczy Pospolitej w Londynie

115. Sygn. 440. Galicja Wschodnja. 1921–1923.
 116. Sygn. 444. Galicja Wschodnja. 1923.
 117. Sygn. 1435. Galicja Wschodnja. 1922–1931.

Ambasada Rzeczy Pospolitej w Moskwie

118. Sygn. 107. Українська меншість. 1922–1923.

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

119. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2-х кн. Київ, 1994. Кн. 2. 688 с.
120. Боротьба за воз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939: Збірник документів і матеріалів. Київ, 1979. 557 с.
121. Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і воз'єднання з Радянською Україною (1921–1929 рр.): Документи і матеріали. Ч. 1. 1921–1928 рр. Луцьк, 1957. 271 с.
122. Внешняя политика СССР: Сборник документов (1921–1924 гг.): В 3-х т. Москва, 1944. Т. 2. 979 с.
123. Внешняя политика СССР: Сборник документов (1925–1934 гг.): В 3-х т. Москва, 1945. Т. 3. 800 с.
124. Воз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949): Збірник документів і матеріалів. Київ, 1949. 211 с.
125. Гарантии безопасности по Статуту Лиги Наций. Москва, 1937. 386 с.
126. Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі: Статті і матеріали. Філядельфія; Київ; Вашингтон, 1993. 494 с.
127. З історії революційного руху у Львові 1917–1939 рр.: Документи і матеріали. Львів, 1957. 796 с.
128. Лига Наций. Положение о ней и ее устройство. Женева, 1923. 62 с.
129. Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні: Документи і матеріали. В 3-х кн. Львів, 1964. Кн. 2 (1921–1928 рр.). 380 с.
130. Рудницька М. Статті, листи, документи. Львів; Жовква, 1998. 844 .

131. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. Т. 7 (20 – 40-і рр. ХХ ст.). Київ, 2001. 440 с.
132. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. [б. м.], 1983. Т. 2. 426 с.
133. Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925 / Pod red. H. Janowskiej i T. Jedruszczaka. Warszawa, 1984. 788 s.

III. МЕМУАРИ

134. Дмитро Паліїв: життя і діяльність (1896–1944): збірник праць і матеріалів. Львів, 2007. 862 с.
135. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк, 1976. 880 с.
136. Лозинський М. Моє співробітництво з Президентом Петрушевичем. Львів, 1925. 44 с.
137. Макух І. На народній службі. Спогади. Дітройт, 1958. 348 с.
138. Онацький Є. По похилій площині: Записки журналіста і дипломата. Мюнхен, 1969. Ч. 2. 262 с.
139. Теслюк М. У боротьбі за воз'єднання: Сторінки спогадів. Львів, 1979. 243 с.
140. Чернецький А. Спомини з мого життя. Київ, 2001. 168 с.
141. Świtalski K. Diariusz 1919–1935. Warszawa, 1992. 838 s.

IV. СТАТТІ В ПЕРІОДИЧНІЙ ПРЕСІ

142. Блок поневолених. *Діло*. 1928. 16 серпня. С. 2.
143. В боротьбі за свободу. *Громадський голос*. 1924. 27 грудня. С. 2.
144. Гага. *Діло*. 1930. 25 січня. С. 1.
145. Геть гнобителів. *Громадський голос*. 1925. 22 серпня. С. 1.
146. Другий та Третій Інтернаціонали і поневолені народи. *Громадський голос*. 1925. 21 листопада. С. 2.

147. Коберський К. Що робити? *Громадський голос*. 1924. 18 лютого. С. 1.
148. Конгрес національних меншин. *Громадський голос*. 1927. 14 серпня. С. 1.
149. Левицький Д. УНДО і його завдання. *Діло*. 1928. 24 листопада. С. 2.
150. Ліга Націй і українці. *Діло*. 1930. 28 серпня. С. 1.
151. Міжнародня політика в 1925 р. *Діло*. 1926. 7 січня. С. 5.
152. На бездоріжжі орієнтацій. *Діло*. 1923. 2 серпня. С. 1.
153. Народній з'їзд. До політичних резолюцій Народнього з'їзду. *Діло*. 1923. 26 травня. С. 1.
154. Наше становище. *Громадський голос*. 1923. 1 вересня. С. 1.
155. Панукраїнський фронт. *Діло*. 1923. 8 травня. С. 1.
156. Сучасне політичне положення й наша тактика. *Діло*. 1923. 24 травня. С. 1.
157. УНДО й українське громадянство. *Діло*. 1928. 12 лютого. С. 1.

V. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

158. Батьківщина. Львів. 1921–1928.
159. Вперед. Львів. 1918–1922; 1924–1929.
160. Діло. Львів. 1916, 1921–1931.
161. Новий час. Львів. 1923–1932.
162. Політика. Львів. 1925–1926.
163. Свобода. Львів. 1922–1928.
164. Український прапор. Берлін. 1918–1932.
165. *Slowo Polske*. – Warszawa. 1923–1928.

VI. МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ

166. Айрапестов Д. Историческая судьба Австро-Венгрии. *Вопросы истории*. 1999. № 1. С. 137–144.

167. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави. 1918–1926. Тернопіль, 2006. 448 с.
168. Артамошин С. Версальський мирний договір в оцінці консервативної і націоналістическої публіцистики Німеччини. *Чичеринські читання: Ідеологія і національні інтереси в системі зовнішньополітичних координат ХІХ–ХХ вв.* Тамбов, 2008. С. 205–208.
169. Афанасьєва О. Краткий очерк истории Лиги Наций. Москва, 1945. 40 с.
170. Байдін Ю. Ліга Націй та її роль у збереженні суверенітету і безпеки держав-членів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3229/1/Baidin_190.pdf
171. Бахтуріна А. Політика Російської імперії в Східній Галиції в роки Першої світової війни. Москва, 2000. 264 с.
172. Беккер Ж-Ж. Перша світова війна. Москва, 2006. 160 с.
173. Белоусова З., Наринський М. Європа між миром і війною, 1918–1939. Москва, 1992. 256 с.
174. Бензя П. Політичні партії на Західній Україні. [Б. м.], 1927. 76 с.
175. Борщак І. Відгомін УГА на Версальській Конференції (За особистим архівом автора). *Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1919 рр. Матеріали до історії.* Вінніпег, 1960. Т. 2. С. 138–152.
176. Борщак І. Світова конференція 1919. *Історичний календар-альманах Червоної калини на 1939 рік.* Львів, 1938. С. 107–113.
177. Бочковський І. Балянс української справи після війни та революції. *Календар-альманах «Дніпро».* Львів, 1928. С. 30–40.
178. Братківський Ю. Шляхом націоналізму, опортунізму і зради. Харків, 1928. 84 с.
179. Бровко А. Сучасна українська історіографія про діяльність Ліги Націй. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua>

180. Бурковська І. Зовнішньополітичні орієнтири УНДО (1925–1935). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірн. наук. праць*. Львів, 2000. Вип. 3. С. 140–145.
181. Бурковська І. Проблема польсько-українського політичного компромісу в діяльності УНДО (1925–1935). *Розбудова держави*. 1997. № 1. С. 26–32.
182. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів, 2006. 335 с.
183. Васюта І. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939). *Український історичний журнал*. 2001. Вип. 6. С. 35–64.
184. Васюта І. Перегрупування в західноукраїнському національному русі в перші роки по анексії Східної Галичини. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1999. Вип. 34. С. 341–354.
185. Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939). Львів, 1978. 191 с.
186. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. Львів, 1971. 222 с.
187. Вегеш М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939). Київ; Ужгород, 1998. 257 с.
188. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. Івано-Франківськ, 2009. 608 с.
189. Вельможко А. Вашингтонская конференция и ее влияние на развитие морских вооружений в 1922 – 1939 гг. *Чтения по военной истории*. СПб., 2006. С. 59–64.
190. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. Жовква, 1998. Т. 2. 480 с.
191. Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній

вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал* / [гол. ред. Валерій Смолій]. Київ, 2003. № 2. С. 39–55.

192. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2002. 480 с.

193. Водовозов В. Версальський мир и Лига Наций. Петроград, 1922. 95 с.

194. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Київ, 1989. 488 с.

195. Волянчук М. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні. Львів, 1960. 231 с.

196. Галичанин Петрушевич міг стати президентом всієї України (Олег Павлишин) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/51adb28e68a42/>

197. Галушко Є. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1918–1928 рр. Львів, 1965. 265 с.

198. Гелей С. Консервативно-політологічна концепція державотворення. Василь Кучабський. Львів, 1997. 160 с.

199. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.). Київ, 1960. 224 с.

200. Гершов З. Вудро Вільсон. Москва, 1983. 335 с.

201. Гетьманчук М. Дипломатична діяльність уряду ЗУНР під час радянсько-польських мирних переговорів у Ризі 1920 р. *Військово-науковий вісник Військового інституту при Національному університеті “Львівська політехніка”*. Львів, 2001. Вип. 3. С. 20 – 29.

202. Гетьманчук М. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). Львів, 2008. 432 с.

203. Гетьманчук М. Україна в концепціях польських політичних партій періоду підготовки та укладення Ризького договору 1921 р.

Військово-науковий вісник Військового інституту при Національному університеті «Львівська політехніка». Львів, 2000. Вип. 1. С. 13–19.

204. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів, 1998. 428 с.

205. Глушков А. История международных отношений в Европе и Америке (1918–1945 гг.). Барнаул, 2008. 321 с.

206. Головченко В. Дебют новітньої української дипломатії на Паризькій мирній конференції 1919 року. *Київська Старовина*. 2003. № 6 (354). С. 3–23.

207. Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. Харків, 1999. 190 с.

208. Голоченко В. Соборна Україна на міжнародній арені 1919 р.: надії і втрачені шанси. *Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.)*. Київ, 1999. С. 216–218.

209. Голубець М. Велика історія України. Львів, 1935. 513 с.

210. Горохов В. История международных отношений 1919–1939 гг. Москва, 2004. 288 с.

211. Гоцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України. Київ, 1993. 212 с.

212. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ, 2000. 360 с.

213. Грицак Я. Українська революція 1914–1923 рр.: нові інтерпретації. *Матеріали засідань Історичної та Археологічної комісії НТШ*. Львів, 1999 Вип. 2. С. 117–137.

214. Гришко В. Шлях від соборности до возз'єднання та перемога всеукраїнської єдності. *Сучасність*. 1979. Ч. 9. С. 55–78.

215. Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ ст. Львів, 2006. 448 с.

216. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії. Київ, 1993. 288 с.
217. Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція: 20–30-ті роки. Київ, 1991. 96 с.
218. Дашкевич Я. Нація та націоналізм: теоретичні проблеми та історіографічні висновки. *Україна в минулому*. 1996. Вип. 9. С. 177–185.
219. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України. *Україна: наука і культура*. 1993. Вип. 26–27. С. 44–78.
220. Демидов С. Международные отношения в Европе в 1919–1939 гг. Москва, 2001. 234 с.
221. Діяльність екзильного уряду УНР в Лізі Націй. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://e-works.com.ua/work/6541>
222. Дмитрук К. Під штандартами реакції і фашизму. Київ, 1976. 384 с.
223. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ–початку ХХ ст. Чернівці, 1999. 573 с.
224. Дольницький М. Роль Антанти в українсько-польській війні. *Українська галицька армія: матеріали до історії*. Вінніпег, 1958. Т. 1. С. 435–444.
225. Дорошенко В. Зв'язки й зносини наддніпрянських українців із наддністрянськими та їх участь у громадському життю Галичини. *Календар-альманах «Дніпро»*. Львів, 1928. С. 30–40.
226. Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага, 1936. 99 с.
227. Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів, 1991. 573 с.
228. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії Української революції 1917–1923. Київ; Львів, 1924. Т. 2. Кн. 5. 205 с.

229. Дробот І. Трансформації української державно-соборницької ідеї (1920 – 1930-ті роки). Київ, 2002. 343 с.
230. Дружба и братство русского и украинского народов: В 2 т. Київ, 1982. Т. 1. 362 с.
231. Дюрозель Ж. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічева, П. Погорелової, В. Чайковського. Київ, 2005. 903 с.
232. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів, 2011. 395 с.
233. Европа между миром и войной (1918–1939). Москва, 1992. 224 с.
234. Ермаков В. История международных отношений XX века. СПб, 2008. 511 с.
235. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен, 1974. 1019 с.
236. Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі (1917–1939). Львів, 1979. 300 с.
237. Загайкевич В. Одною лавою – спільним фронтом!. Львів; Перемишль, 1928. 78 с.
238. Зайончковский А. Первая мировая война. СПб., 2002. 878 с.
239. Зайцев О. «Орієнтація на Схід» в українському національно-державницькому таборі Галичини (1920-ті рр.). *Четвертий міжнародний конгрес україністів (Одеса 26–29 серпня 1999 р.)*. Одеса; Київ; Львів, 1999. С. 9–12.
240. Зайцев О. Екзильний уряд ЗУНР і українські політичні організації Галичини (1919–1923). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 6. С. 188–194.
241. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / [кер. авт. кол. та відп. ред. Карпенко О. Ю.]. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 314 с.

242. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*. Львів, 2006–2007. С. 855–862.
243. Зашкільняк Л. Історія Польщі та українсько-польських відносин у відображенні сучасної української історіографії (90-ті роки ХХ ст.). *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku*. Rzeszow, 2000. S. 99–128.
244. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.
245. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920–1939 рр.). *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939) : матеріали міжнар. наук. конф., (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.) / [упорядн. Василь Футала]*. Дрогобич : Коло, 2005. С. 34–45.
246. Зимний Я. Запроданці польського фашизму (УНДО-інтервенти). Харків, 1933. 62 с.
247. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.). Львів, 1968. 199 с.
248. Зубачевский В. Геополитическая ситуация на востоке Центральной Европы накануне и в период работы Парижской мирной конференции. *Восточная Европа после Версаля*. СПб., 2007. С. 57–77.
249. Иванов Л. Лига Наций. Москва, 1929. 183 с.
250. Илюхина Р. Лига наций, 1919–1934. Москва, 1982. 115 с.
251. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. Львів, 1954. 112 с.
252. Исламов Т. Австро-Венгрия в Первой мировой войне. Крах империи. *Новая и новейшая история*. 2001. № 5. С. 14–16.
253. Історіографія історії Української ССР. Київ, 1987. 513 с.

254. История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века. Москва, 1997. 325 с.
255. История дипломатии / Под ред. А.А. Громыко, И.Н. Земсковой, В.А. Зорина и др. Москва, 1965. Т. 3. 300 с.
256. История Первой мировой войны 1914–1918: В 2 т. Москва, 1975. Т. 2. 608 с.
257. Івасюта М. З історії революційного руху на Тернопільщині в роки окупації її панською Польщею (1926–1939 рр.). *З історії західноукраїнських земель*. Київ, 1957. Т. 1. С. 91–104.
258. Івасюта М. Західноукраїнська прогресивна інтелігенція у боротьбі за возз'єднання з Радянською Україною (1921–1939). Історіографія питання. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1983. Вип. 19. С. 17–22.
259. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Київ, 1976. Т. 4. 694 с.
260. Калакура Я. Українські історики на шляху до соборності національної історіографії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2001. Вип. 54. С. 10–14.
261. Калмакан І., Бриндак О. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в XX столітті. Одеса, 1997. 191 с.
262. Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 851–882.
263. Кармазіна М. Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX ст.). Київ, 1998. 350 с.
264. Карманюк О. Українська політична еміграція (Спроба історичного нарису). Каліш, 1923. 32 с.
265. Карпенко О. Деякі питання історії КПЗУ (1924–1925 рр.). *Український історичний журнал*. 1958. Вип. 3. С. 83–95.
266. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ, 1999. 352 с.

267. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст.: Соціально-політичний портрет. Київ, 1993. 176 с.
268. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919–1939). Львів, 2003. 416 с.
269. Кедрин І. У межах зацікавлення. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: [Б. в.], 1986. 523 с.
270. Клейменова Н., Сидоров А. Версальсько-Вашингтонская система международных отношений: Проблемы становления и развития (1918–1939). Москва, 1995. 310 с.
271. Клопова М. Внешняя политика России и проблемы Галиции накануне Первой мировой войны. *Вестник Московского университета*. Серия 8. История. 1999. № 3. С. 36–47.
272. Коберський К. Українське народництво по обох боках Збруча. Львів; Коломия, 1924. 36 с.
273. Ковальчук В. Ідея державності та національної незалежності у діяльності українських партій Східної Галичини кін. XIX – поч. XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Львів, 1996. 22 с.
274. Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози. *Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару 17 червня 2004 р.* Київ, 2005. С. 22–35.
275. Кольский А. Лига Наций (ее организация и деятельность). Москва, 1934. 124 с.
276. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939). Івано-Франківськ, 2011. 360 с.
277. Кондратюк В., Зайцев О. Україна в 20 – 30-х роках. Суспільно-політичне життя XX ст. Л., 1993. 74 с.

278. Кондратюк В., Буровченкова С. Українська революція: здобутки і втрати в державних змаганнях (1917–1920 рр.). Київ, 1998. 278 с.
279. Кондратюк К. Західноукраїнський консерватизм у міжвоєнний період. *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939): матеріали міжнар. наук. конф., (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004) р.* Дрогобич, 2005. С. 52–62.
280. Кондратюк К. Західноукраїнські землі міжвоєнного періоду у висвітленні сучасних вітчизняних істориків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 2008. Вип. 16. С. 386–398.
281. Кравець М. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною в радянській історіографії. *У боротьбі за світлі ідеали комунізму.* Львів, 1970. С. 92–104.
282. Кравець М. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939 рр. Київ, 1959. 235 с.
283. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000. 416 с.
284. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Львів, 1998. 304 с.
285. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ, 2008. 544 с.
286. Кройтор В. Міжнародні чинники української проблеми в політиці Румунії на початку 20-х рр. ХХ ст. *Вісник Прикарпатського університету.* 2001. Вип. 4–5. С. 90–95.
287. Круглашов А. Проблеми післявоєнного устрою в громадській думці українців Галичини і Буковини (1914–1918 рр.). *Питання історії Великої війни 1914–1918 рр.: Зб. наук. ст.* Чернівці, 1995. С. 19–24.
288. Кугутяк М. Галицькі українці у боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 роках. Галичина. 1997. Вип. 1. С. 45–57.

289. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 204 с.
290. Кугутяк М. Історіографія українського національно-демократичного руху (1918–1939 рр.). Галичина. 2002. Вип. 8. С. 54–69.
291. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Київ; Івано-Франківськ, 2002. Т. 1. 536 с.
292. Кугутяк М. Українське національно-демократичне об'єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930). Галичина. 1999. Вип. 3. С. 24–34.
293. Кугутяк М. Українські політичні партії і ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Вип. 6. С. 163–169.
294. Кузьмин Ю., Новикова И. Новейшая история средних и малых стран Европы. Санкт-Петербург, 2008. 145 с.
295. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Київ, 1999. Т. 11. 336 с.
296. Кучерепа М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Україна – Польща: важкі питання : матеріали II міжнар. семінару істориків (Варшава, 22–24 травня 1997)*. Варшава, 1998. С. 17–22.
297. Кучик О. Українське питання в зовнішній політиці держав Антанти (1917–1920 рр.). Львів, 2004. 268 с.
298. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (1922–1928). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1998. Вип. 33. С. 154–160.
299. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй та Міжнародна Унія товариств Ліги Націй (1922 – 1928). *Наукові зошити історичного факультету*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 224–228.

300. Кушнір В. Ліга Націй та міжнародні гарантії прав національних меншин. *Нові технології навчання: Науково-методичний збірник*. К, 1998. Вип. 22. С. 178–190.
301. Кушнір В. Українське питання на форумі Ліги Націй (1920–1922 рр.). *Наукові зошити історичного факультету*. Львів, 1997. Вип. 1. С. 92–95.
302. Кушнір В. Українці Галичини на європейських конгресах національних меншин (1935–1938). *Науковий вісник Одеського державного політехнічного університету*. 1998. Вип. 5. С. 63–70.
303. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблема становлення та розвитку. Київ, 2001. 264 с.
304. Левенець Ю. Ліворадикальні партії в Україні напередодні Жовтневого перевороту. *УІЖ*. 1992. Вип. 3. С. 23–31.
305. Левицький К. Великий зрив (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). Львів, 1931. 280 с.
306. Левицький К. Дипломатична діяльність ЗУНР (1918–1923). *Літопис Червоної калини*. 1938. Ч. 11. С. 3–4.
307. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. Львів, 1928. 615 с.
308. Лисяк-Рудницький І. Між історією та політикою: Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. Мюнхен, 1973. 441 с.
309. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914–1920). Київ, 2003. 485 с.
310. Литвин М. Україно-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. 526 с.
311. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. 368 с.

312. Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 19. С. 266–270.
313. Лихолат А. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні. 1917–1922. Київ, 1955. 622 с.
314. Ліга Націй та українське питання. 1919 – 1934 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/liga-natsiy-i-ukrainskiy-vopros-1919-1934-gg>
315. Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. *Українська революція. Розвідки і матеріали*. Відень, 1922. Кн. 5. С. 120–134.
316. Лозинський М. Галичина на Міровій конференції в Парижі. Камінець, 1919. 32 с.
317. Лозинський М. Поневолені західноукраїнські землі. Харків, 1930. 82 с.
318. Лозинський М. Уваги про українську державність. Відень, 1927. 124 с.
319. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. Київ, 2003. 608 с.
320. Макарчук С. Західна Україна 1917–1939 рр. в радянській історіографії. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1983. Вип. 19. С. 10–17.
321. Макарчук С. Міжнаціональні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року. *1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали міжнар. наук. конфер., (Львів, 23–24 вересня 1999 р.)*. Львів, 2001. С. 6–20.
322. Макарчук С. Ставлення української громадськості Галичини до Польської держави (1918–1923). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1995. Вип. 5. С. 63–74.

323. Макарчук С. Українсько-польські етнополітичні взаємини на західноукраїнських землях в першій третині ХХ ст. *Збірник праць і матеріалів на пошану Л.І. Крушельницької*. Львів, 1998. С. 132–144.
324. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на Западно-Украинских землях в период империализма. Львов, 1983. 256 с.
325. Маланчук В. Історія однієї зради. Львів, 1958. 71 с.
326. Маркусь В. Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939). Міжнародно-правна та порівняльна аналіза. *Сучасність*. 1986. Ч. 12. С. 70–84.
327. Матвієнко В. Українська дипломатія після 1917–1921 років на теренах постімперської Росії. Київ, 2002. 312 с.
328. Матвієнко В. Українське товариство прихильників Ліги Націй. *Українська дипломатична енциклопедія*. У 2 т. Київ, 2004. Т. 2: М – Я. С. 614–615.
329. Мельник А. Статут «Західноукраїнського товариства Ліги Націй» Ю. Романчука, Р. Перфецького як відображення дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР щодо захисту права українців Галичини на вільне національно-державне самовизначення. *Часопис Київського університету права*. 2014. Вип. 1. С. 57–63.
330. Міжнародня унія товариств Ліги Націй. *Українська мала енциклопедія*. У 8 т. Буенос-Айрес, 1961. Т. 4. С. 991–992.
331. Мікічурова О. Ліга Націй та принцип взаємної вигоди. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 112. Ч. 2. С. 56–63.
332. Міщук М. Національна ідея в політичних програмах та практичній діяльності Української радикальної партії (1918–1939 рр.). *Україна соборна: Збірник наукових статей*. 2005. Вип. 2. Ч. I. С. 192–201.
333. Морозов Г. Лига Наций: взгляд через полвека. *Вопросы истории*. 1992. Вип. 2/3. С. 162–167.

334. Назария С. История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время. Кишинев, 2007. 687 с.
335. Назарук О. В українській дипломатичній службі в роках 1918–1923. *Літопис Червоної калини*. 1938. Ч. 10. С. 18–22.
336. Назарук О. До історії революційного часу на Україні: українські політичні партії, їх союзи і теорії. Вінніпег, 1924. 181 с.
337. Назарук О. Галичина і Велика Україна. Львів, 1936. 216 с.
338. Назарук О. Значіння партій: про різницю між партійністю і партійництвом. Львів, 1934.
339. Нариси з історії дипломатії України / [під ред. В. Смолій]. Київ, 2001. 736 с.
340. Наумов А. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны: история кризиса Версальской системы. Москва, 2007. 414 с.
341. Овчинникова, Ю. Влияние Лиги Наций на развитие международного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Казань, 2016. 28 с.
342. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. 400 с.
343. Павлишин О. Зовнішньо-політична орієнтація західноукраїнського проводу у 1918 р. *Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року. Науковий збірник присвячений 125-річчю від народження Гетьмана Павла Скоропадського та 80-річчю проголошення Української Держави 1918 року*. Київ, 1998. С. 152–155.
344. Павлишин О. Суспільно-політична криза в ЗУНР у першій половині 1919 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Ви. 18. С. 119–131.
345. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). К., 1996. 188 с.

346. Павлюк О. Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР). *Нариси з історії дипломатії України*. К., 2001. С. 358–377.
347. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. *Київська старовина*. 1997. Вип. 3/4. С. 114–138.
348. Павлюк О. Радянофільство Є. Петрушевича: переконання чи вимушеність? *Український історичний журнал*. 1997. Вип. 3. С. 109–118.
349. Панейко В. З'єдинені держави Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польщі і Росії. Львів, 1922. 86 с.
350. Панфілова Т. Зовнішньополітична концепція Трудової партії щодо розв'язання проблеми Східної Галичини (друга половина 1919 – березень 1923 рр.). *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2004. Вип. 10. С. 558–267.
351. Панчук М. «Білі плями» героїчного літопису. З історії КПЗУ. Київ, 1989. 93 с.
352. Паньківський К. У 15-ліття Української Нац. Ради. *Листи до приятелів* / [ред. Микола Шлемкевич]. Нью-Йорк, 1963. Рік XI. Ч. 125–126. Кн. 7–8. С. 44–46.
353. Пивненко Р. Проблемы вступления в Лигу Наций в советско-германских отношениях 1922–1926 гг. *Северо-Западная академия государственной службы*. СПб, 2006. С. 269–276.
354. Пікуляк М. Проблема державно-політичного розвитку України в діяльності Української радикальної партії (1918–1926 рр.). *Галичина*. 2004. Вип. 10. С. 179–187.
355. Прокоп М. До питання західних окраїн України. *Сучасність*. 1976. Вип. 7–8. С. 122–134.
356. Протопопов А. СССР, Лига Наций и ООН. Москва, 1968. 167 с.
357. Пэри Г. Лига Наций: ее слова и дела / пер. А. И. Карасика. Ленинград, 1926. 167 с.

358. Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 рр. *Галичина*. 2002. Вип. 8. С. 51–64
359. Райківський І. Взаємини УСДП і ППС у міжвоєнний період. Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*. Івано-Франківськ, 1997. С. 188–191.
360. Райківський І. Ліворадикальна еволюція УСДП (1920–1924 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 1999. Вип. 2. С. 112–122.
361. Райківський І. Євген Перушевич в оцінці галицьких соціал-демократів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>
362. Реєнт О. Концептуальні проблеми розвитку сучасної історичної науки в Україні. Міжнародний науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття» (Чернівці, 16–18 травня 2001 р.). Чернівці 2001. Т. 1. С. 34–37.
363. Реєнт О. Перша світова війна і Україна. Київ, 2004. 480 с.
364. Реєнт О. Соборність та проблеми специфіки регіонів України: теоретико-методологічні засади. *Регіональна історія України*. 2007. Вип.1. С. 91–106.
365. Реєнт О. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. Вип. 4. С. 3–37.
366. Реєнт О., Сердюк О. Україна в імперську добу (XIX – початок ХХ ст.). Київ, 2003. 334 с.
367. Ріпецький С. Українсько-польський процес 1918–1923 перед світовим трибуналом. Чикаго; Нью-Йорк, 1963. 40 с.
368. Ротбарт М. Евальд Амменде и организация европейских конгрессов национальных меньшинств. *Германия и Прибалтика*. 1978. Вып. 5. С. 88–96.

369. Рубаха Ю. Ліга націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі. Львів, 2008. 84 с.
370. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ, 2004. 648 с.
371. Сардачук П. Боротьба КПЗУ за створення єдиного антифашистського народного фронту в радянській і польській історіографії. *Заграва волі. З історії Комуністичної партії Західної України*. Львів, 1970. С. 210–224.
372. Свідзинський А. Це складне національне питання. Київ, 1994. 216 с.
373. Сидоров А., Клейменова Н. История международных отношений 1918–1939 гг. Москва, 2008. 640 с.
374. Сизоненко Г. «Сельроб» у боротьбі за возз'єднання. Львів, 1971. 176 с.
375. Симоненко Р. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II пол. 1919 – березень 1921 р.). Київ, 1965. 308 с.
376. Системная история международных отношений / Под ред. А.Д. Богатурова. М. : «Московский рабочий», 2000. Т. 1. 476 с.
377. Скрипник О. Спроба вирішення українського питання Лігою Наці у 1919 – 1920-х рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>
378. Сливка Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. Київ, 1973. 253 с.
379. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). Київ, 1985. 271 с.
380. Солдатенко В. Українська революція: Концепція й історіографія. Київ, 1999. 508 с.

381. Соляр І. Відносини краю та закордонного уряду ЗУНР (грудень 1922 – березень 1923 рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Вип. 6. С. 194–201.
382. Соляр І. Зовнішні орієнтації українських партій національно-державницького табору Західної України (1923–1939). Львів, 2011. 434 с.
383. Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів., 2010. 150 с.
384. Соляр І. Радянофільські орієнтації Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) в 1920-х рр. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 20. С. 35–45.
385. Соляр І. Спроби консолідації національно-державницьких сил Західної України 1923–1925 рр. *Україна в минулому*. 1994. Вип. 5. С. 123–131.
386. Стахів М. До джерел нашої сили. Замітки до основних думок програми УСРП. Львів, 1936. 110 с.
387. Стахів М. Західна Україна: Нарис державного будівництва та збройної та дипломатичної оборони в 1918–1919 рр. Скрантон, 1960. Т. 3. 212 с.
388. Стахів М. Західня Україна. Збройна і дипломатична оборона. 1919–1923 рр. Скрантон, 1961. 259 с.
389. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. Львів, 1934. 136 с.
390. Субтельний О. Україна. Історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчук Київ, 1991. 512 с.
391. Супруненко Н. Очерки истории гражданской войны и иностранной интервенции на Украине (1918–1920). Москва, 1966. 450 с.
392. Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. Київ, 2004. 362 с.

393. Таубе М. Вечный мир или вечная война? Мысли о «Лиге Наций». Берлин, 1922. 109 с.
394. Тележинська А. Ліга Націй у врегулюванні конфліктів після Першої світової війни. *Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3–4 квітня 2015 р.* Вінниця, 2015. С. 194–197.
395. Тищик Б., Вівчаренко О., Лешкович Н. Становлення державності в Україні (1917–1922). Коломия, 2000. 262 с.
396. Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі. Львів, 1929. 134 с.
397. Томашівський С. Бісмарк і Україна. *Літопис політики, письменства і мистецтва*. Берлін, 1924. Вип. 5. С. 89–94.
398. Трембіцький А. Американські українці в допомозі українській державі і її народові в 1914 – 1923 рр. *Альманах УНС на 1971 рік*. Джерсі-Сіті, 1971. С. 48–63.
399. Ушаков С. Исполнение решений Лиги Наций и механизм применения санкций. *Московский журнал международного права*. 2008. Вип. 1. С. 113–125.
400. Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.). Київ, 2009. 280 с.
401. Федик І. УНДО, ОУН: ставлення до Польщі. Львів, 1998. 80 с.
402. Фирсов Ф. Коминтерн и Коммунистическая партия Польши. *Вопросы истории КПСС*. 1988. Вип. 11. С. 20–35.
403. Фугала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Львів; Дрогобич, 2010. 456 с.
404. Фугала В. Соціалістичний рух Західної України 1920–1930-х рр. в українському та польському дискурсах. *Галичина*. 2009. Вип. 5. С. 314–319.

405. Ходнев А. Закат Лиги Наций. *Вопросы истории*. 1993. Вып. 9. С. 170–173.
406. Ходнев А. К 90-летию Версальского мира и создания Лиги Наций. *Преподавание истории в школе*. 2009. Вып. 6. С. 40–43.
407. Ходнев А. К 90-летию Версальского мира и создания Лиги Наций. *Преподавание истории в школе*. 2009. Вып. 6. С. 40–43.
408. Ходнев А. Окончание первой мировой войны и создание Лиги. *Преподавание истории и обществознания в школе*. 2008. Вып. 8. С. 3–12.
409. Хорватский В. Лига Наций. Москва, 1937. 81 с.
410. Хормач И. Возвращение в мировое сообщество: борьба и сотрудничество Советского государства с Лигой Наций в 1919–1934 гг. Москва, 2011. 607 с.
411. Целевич В. Нарід, нація, держава. Львів, 1934. 111 с.
412. Циммерман М. Лига Наций. *Очерки нового международного права*. Прага, 1923. С. 143–291.
413. Чередниченко В. Анатомія зради. Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму. Київ, 1978. 334 с.
414. Черкавський О. Чого хоче Українське Національно-Демократичне Об'єднання? Львів, 1932. 34 с.
415. Черкавський О. Українське національно-демократичне об'єднання, його програма і тактика. Перемишль, 1927. 10 с.
416. Чубарьян А. Европа в международных отношениях, 1917–1939. Москва, 1979. 438 с.
417. Чубарьян А. Мирное сосуществование: теория и практика. Москва, 1976. 374 с.
418. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Львів, 1999. 156 с.

419. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939). *Сучасність*. 1994. Вип. 2. С. 77–82.
420. Шибаніц А. Діяльність Ліги Нації у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 121–124.
421. Шептицька Л. Баран Степан. *ЗУНР. 1918 – 1923. Уряди. Постаті*. Львів, 2009. С. 28–36.
422. Шинкаренко Т. Українське питання в Лізі Націй. *Вісник Київського університету міжнародних відносин*. 1997. Вип. 7. (Ч. 2.). С. 27–31.
423. Шишко О. Ідея державності в програмних та теоретичних документах українських політичних партій та організацій 1900 – березень 1917: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Одеса, 1998. 20 с.
424. Як повстало і розвивалося УНДО. З нагоди 10-ліття існування. Львів, 1936. 29 с.
425. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки. Київ, 2003. 512 с.
426. Яцишин Г. Захист прав національних меншин Польщі у системі Ліги Націй. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки"*. 2014. Вип. 5. Т. 3. С. 304–311.
427. Ajnenkiel A. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrany problemy. *Polska – Ukraina: trudne pytania. Materiary II międzynarodowego seminarium historycznego "Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947"*, Warszawa, 22–24 maja 1997. Warszawa, 1998. Т. 1–2. S. 11–28.

428. Ambrosius L. Woodrow Wilson, alliances, and the League of Nations. *The j. of the Gilded Age and Progressive Era*. 2006. Vol. 5. № 2. P. 139–165.
429. Anghie A. Nationalism, development and the postcolonial state: the legacies of the League of Nations. *Texas intern. law j.* 2006. Vol. 41. № 3. P. 447–463.
430. Batowski H. Miedzy dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej / Wyd. druze, wzupelnione. Krakow, 2001. 574 s.
431. Bełcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce. Warszawa, 1925. 728 s.
432. Bocheński A. Problem polsko-ukrainski w Ziemi Czerwińskiej. Warszawa, 1938. 148 s.
433. Borkowski J. Sprawy mniejszosci białoruskiej i ukraińskiej w miesięczniku «Droga» (1922–1937). *Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich. Studia i Materiały*. Warszawa, 1977. T. XIV. S. 147–176.
434. Brzoża Cz. Ukraińcy w izbach ustawodawczych Drugiej Rzeczypospolitej. *Ukrainskie tradycje parlamentarne. XIX–XX wiek*. Kraków, 2006. S. 185–208.
435. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. 262 s.
436. Dominiczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939. Warszawa, 1992. 252 s.
437. Fanshawe M. What the League has done, 1920–1933. London, 1934. 134 p.
438. Felinski M. Ukraińcy w Polsce Odrodzonej. Warszawa, 1931. 448 s.
439. Fuchs E. The creation of new international networks in education: the League of Nations and educational organizations in the 1920s. *Paedagogica historica*. 2007. Vol. 43. № 2. P. 199–209.

440. Ginneke, A. H. M. van. Historical dictionary of the League of Nations. Lanham, 2006. 271 p.
441. Jędruszczak T. O kryteriach oceny dziejów Polski w okresie międzywojennym (1918–1939). *Kwartalnik historyczny*. 1958. № 2. S. 484–496.
442. Kierski K. Ochrona praw mniejszości w Polsce. Poznań, 1933. 711 s.
443. Koko E. Koncepcja autonomii terytorialnej PPS a stanowisko głównych ugrupowań ukraińskich (1921–1939). *Akcja "Wisła" na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r.* Szczecin, 1994. S. 55–60.
444. Koko E. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 105–113.
445. Krasuski J. Miedzy wojnami. Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1985. 215 s.
446. Krasuski J. Stosunki polsko-niemieckie 1919–1932. Wyd. 2-e. Poznań, 1975. 382 s.
447. Landau Z. Druga Rzeczpospolita. Warszawa, 1977. 427 s.
448. Lewandowski J. «Prometeizm» – koncepcja polityki wschodniej piłsudczyzny. *Biuletyn Wojskowej Akademii Politycznej. Seria Historyczna*. Warszawa, 1958. T. 1, z. 2. S. 3–16.
449. Lewandowski K. Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1918–1932. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. 337 s.
450. Los S. Ukraińcy na łamach «Biuletynu polsko-ukraińskiego». *Biuletyn polsko-ukraiński*. 1933. № 24. S. 4–6.

451. Lossowski P. *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa, 1994. 293 s.
452. Micowicz W. *Walka dyplomacji polskiej przeciwko traktatowi mniejszościowemu w Lidze Narodów w 1934 r.* Łódź, 1963. 201 s.
453. Mikulicz S. *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*. Warszawa, 1971. 358 s.
454. Milhaud E. *La Société des Nations*. Paris, 1917. 268 p.
455. Myers D. The mandate system of the League of Nations. *The annals of the Amer. Acad. of Polit. and Social Science*. 1921. Vol. 96. P. 74–77.
456. Nowak-Kietbikowa M. *Polska – Wielka Brytania w dobie zabiegów o zbiorowe bezpieczeństwo w iuropie 1923–1937*. Warszawa, 1989. 216 s.
457. Nowak-Kielbikowa M. *Polska – Wielka Brytania w latach 1918–1923. Kształtowanie stosunków politycznych*. Warszawa. 1976. 202 s.
458. O’Connell J. The powerful but vulnerable aide in the rise and fall of Woodrow Wilson and his League of Nations. *Florida j. of intern. law*. 2007. Vol. 19. № 1. P. 289–309.
459. Okulewicz P. *Koncepcja «miedzymorza» w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*. Poznań, 2001. 214 s.
460. Olszanski P. *Stosunki radziecko-polski w latach 1925–1932*. *Kwartalnik historyczny*. 1977. № 4. S. 1025–1041.
461. Papierzyńska-Turek M. *Ewolucja ideowo-polityczna ukraińskiej grupy poselskiej w Sejmie II Rzeczypospolitej w latach 1922–1927*. *Z pola walki*. 1975. № 1. S. 29–56.
462. Partacz Cz. *Stronnictwa ukraińskie w II Rzeczypospolitej wobec grozby wojny (1938–1939)*. *Rocznik Koszaliński*. 1994. № 4. S. 51–57.
463. Sarolea C. *Europe and the League of Nations*. London, 1919. 317 p.

464. Stępeń S. Położenie prawno-polityczne mniejszosci ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. *Rocznik Historyczno-Archiwalny*. Przemyśl, 1986. T. 3. S. 7–22.
465. Stępeń S. Ukraiński «ideal narodowy» w okresie międzywojennym. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2002. Z. 13–14. S. 79–83.
466. Sworakowski W. Międzynarodowe zobowiązania mniejszościowe Polski. Warszawa, 1935. 231 s.
467. Terlecki O. Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej. Kraków, 1985. 399 s.
468. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków: Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939. Warszawa, 1985. 224 s.
469. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów. Warszawa, 1985. 286 s.
470. Tomczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939. Szczecin, 2006. 294 s.
471. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. 468 s.
472. Tosi L. The League of Nations: an international relations perspective. *Uniform law rev.* 2017. Vol. 22. № 1. P. 148–157.
473. Tymieniecka A. Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1924–1928. Warszawa. 1969. 298 s.
474. Wapiński R. Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej. Wrocław, 1980. 337 s.
475. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń, 2004. 426 s.
476. Zaks Z. Sprawa Galicji Wschodniej w Lidze Narodów (1920–1922). *Najnowsze dzieje Polski. 1914–1939*. 1967. T. 12. S. 127–153.
477. Zaks Z. Radziecka Rosja i Ukraina wobec sprawy państwowej przynależności Galicji Wschodniej. 1920–1923. *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*. 1970. № 6. S. 69–95.

478. Zaks Z. Galicja Wschodnia w polskiej polityce zagranicznej, 1921–1923. *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*. 1971. № 7. S. 1–36.

479. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin, 1992. 265 s.

480. Żarnowski J. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Warszawa, 1973. 434 s.